

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

VEHHÂBİLİĞİN SELEFÎ ALT YAPISI

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet YAĞDI

Danışman
Doç. Dr. Abdullah Namlı

NEVŞEHİR
Eylül 2023

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

VEHHÂBİLİĞİN SELEFÎ ALT YAPISI

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet YAĞDI

Danışman
Doç. Dr. Abdullah Namlı

NEVŞEHİR
Eylül 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Ahmet YAĞDI

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Vehhâbilîğın Selefî Alt Yapısı” adlı Yüksek Lisans Tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ahmet YAĞDI

Danışman

Doç. Dr. Abdullah Namlı

Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Abdullah Namlı danışmanlığında Ahmet YAĞDI tarafından hazırlanan “**Vehhâbîliğin Selefî Alt Yapısı**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Abdullah NAMLI

Üye: Prof. Dr. Adem ÇATAK

Üye: Doç. Dr. Mehmet KILIÇARSLAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve.....sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

.....
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tezimin bu aŐamasına gelmesinde her t¼rl¼ desteğini esirgemeyen, teşvik eden ve yol g¼steren saygı değer danıŐmanım Doç. Dr. Abdullah Namlı hocama teŐekk¼r ederim.

VEHHÂBİLİĞİN SELEFÎ ALT YAPISI
Ahmet YAĞDI
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Tezi, Eylül, 2023
Danışman: Doç. Dr. Abdullah NAMLI

ÖZET

Yüce Kur'an, insanları ortak paydada buluşmaya davet etmekle birlikte parçalanıp bölünmemeyi emretmektedir. İnsana bahşedilen aklın kullanılmasını öğütlemektedir. Birtakım dinî gruplar bilgiyi yeterince fonksiyonel bir hale getirememekte, geçmişte kalan olguları kutsallaştırmakta, derin kimlik krizleri yaşamaktadır. Çalışmamızda incelemeye çalıştığımız Selefilik, dönemsel olarak farklı tanımlamalar ile açıklanmıştır. Genel olarak, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn neslinin dinî anlayışını ifade eden bu kavram ideolojik olarak farklı boyutlar edinmiştir. Bazı selefler, bu ilk üç nesli kutsallaştırmıştır. Aynı zamanda gelenekçi bakış açısıyla bu ilk üç nesil ile birlikte dinin tamamlandığını iddia etmiş ve dinî anlamda yeniliklere karşı çıkmıştır. Selefilik, mezhep olmamakla birlikte dinî zihniyeti ve akımı ifade eden bir kavramdır. Dinî metinleri anlama ve yorumlama çabaları içerisinde olan literalist okumayı savunan Selefilik, tutucu ve muhafazakâr bir anlayış ile akılcı düşüncüyü öteleyip kendine özgü sistem meydana getirmiştir. Selefilik, ilk üç neslin dinî anlayışını ve metodunu benimseyen İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350) ile düşünce sistemi haline gelmiştir. Daha sonra gelen ve modern asırda çokça tartışılan dinî gruplar, kendi kaynaklarında sürekli ilk üç nesle atıf yapmış ve bu nesillerde olmayan uygulamalara karşı çıkmıştır. Dinî alan kısıtlanarak radikal düşünce tarzları ön plana çıkmıştır. Çeşitli Müslüman coğrafyalarda ortaya çıkan şiddet, savaş ve geri kalmışlık gibi durumlar vardır. Bundan dolayı bu coğrafyalardaki dinî grupların karakteristik özellikleri ve dinî anlayışları incelenmesi gereken önemli bir olgudur. 18. yy'da Muhammed b. Abdulvehhâb (öl. 1206/1792) liderliğinde Necd bölgesinde İslam'ı tekrar diriltme gayesiyle ortaya çıkan Vehhâbîlik, 1744 yılında yapılan Dir'îye antlaşması ile siyâsî bir evreye girmiştir. Vehhâbîliğin yayılma sürecinde emr'i bi'l ma'ruf ve'n-nehyi'l ani'l-münker, bid'at, şirki ortadan kaldırma, tevhidi yayma gibi ilkeler önemli yapı taşları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Selef, Selefilik, İbn Teymiyye, Muhammed b. Abdulvehhâb, Vehhâbîlik, Tevhid, Şirk, Bid'at,

SALAFIST BACKGROUND OF WAHHABISM

Ahmet YAĞDI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of Basic Islam, Master's Thesis, September, 2023

Master's Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Abdullah NAMLI

ABSTRACT

While the Holy Qur'an invites people to meet on a common ground, it orders not to be divided or divided. It advises the use of the mind bestowed on man. Some religious groups do not make the information functional enough, sanctify the facts of the past, and experience deep identity crises. Salafism, which we tried to examine in our thesis, has been explained periodically with different definitions. Generally, this concept, which expresses the religious understanding of the Sahabah, tabieen and atba al-tabieen generation, has acquired ideologically different dimensions. Some Salafists, sanctified these first three generations, and with a traditionalist point of view, they objected to religious innovations that religion was completed with these first three generations. Although Salafism is not a sect, it is considered as a concept that expresses the mentality. Salafism, which defends the literalist reading, which is in these efforts to understand and interpret, has developed a conservative and conservative understanding and created its own unique system by postponing rational thought. Salafism, became a system of thought with Ibn Taymiyya (d.728/1328) and his student Ibn Qayyim al-Jawziyya (d.751/1350), who adopted the religious understanding and method of the first three generations. The religious groups that came later and have been widely discussed in the modern century have always referred to the first three generations in their own sources, practices that did not exist in these generations have been opposed, the religious field has been restricted and radical ways of thinking have come to the fore. There are situations such as violence, war and backwardness in various Muslim geographies. The characteristic features and religious understanding of religious groups in these geographies is an important phenomenon that needs to be examined. In the 18th century, Wahhabism, which emerged with the aim of reviving Islam in the Najd region under the leadership of Muhammed b. Abd al-Wahhab, entered a political phase with the Dir'iyye agreement was made in 1744. Al-amr bi-l-ma'ruf wa-l nahy an al-munker, bid'ah, eliminating shirk and spreading tawheed have been important building blocks.

Keywords: Salaf, Salafism, Ibn Taymiyye, Muhammed b. Abd al-Wahhab, Wahhabism, Tawheed, Shirk, Bid'ah

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii

GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SELEF VE SELEFİLİK KAVRAMI

1.1. Selef Kavramı	5
1.1.1. Selef Kelimesinin Lügat Anlamı ve Analizi	5
1.1.2. Selef Kelimesinin Istılâhî Anlamı	7
1.1.3. Kur'ân-ı Kerim'deki Selef Kavramı	10
1.1.4. Hadislerde Selef Kavramı	11
1.2. Selefilik/Selefiyye Kavramı	12
1.3. Selef-i Sâlihîn Kavramı	20
1.4. Selef-i Sâlihîn Temel İtikâdî Görüşleri	25
1.5. Selefilğin Teşekkül Süreci	32
1.6. Seleflerin Temel Düşünce Yapısı	36
1.7. Selef-i Sâlihîn ve Selefilik İlişkisi	44
1.8. Selefiyye Ekolünün Temel Savunucuları	47
1.8.1. Ahmed b. Hanbel	47
1.8.2. İbn Teymiyye	50
1.8.3. İbn Kayyım el-Cevziyye	53

İKİNCİ BÖLÜM

VEHHÂBİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1. Vehhâbîliğin İsimlendirilmesi.....	59
2.2. Vehhâbî Da‘vetin Sebepleri ve Necd Bölgesi.....	61
2.3. Muhammed b. Abdulvehhâb’ın Hayatı ve Vehhâbî Da‘veti	65
2.4. Muhammed b. Abdulvehhâb’ın Hocaları.....	69
2.5. Muhammed b. Abdulvehhâb’ın Eserleri	69
2.6. Vehhâbîlik-Selefilik İlişkisi	73
2.7. Vehhâbîlerin Temel İtikâdî Görüşleri	76
2.8. Vehhâbîlik-Hâricîlik İlişkisi	81
2.9. Vehhâbîler ile Suûd Kabilesinin İttifâkı	84
2.10. Günümüzde Vehhâbîlik-Selefilik İlişkisi.....	88
2.10.1. Günümüz Vehhâbîliğin Oluşumunda Selefilik Etkisi	89
2.10.2. Selefî-Vehhâbîler.....	92
2.10.3. Neo-Selefilik/Yeni Selefilik.....	93
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	100
ÖZ GEÇMİŞ.....	111

GİRİŞ

Konu: İslam Mezhepler Tarihine bütüncül bakış açısı ile baktığımız zaman Hz. Peygamber'in vefatından itibaren çok sayıda mezhep ve İslamî fikrî akımlar ortaya çıkmıştır. Dinî toplumsal akımların kurumsallaşması, belli fikrî aşamalardan ve uzun bir süreçten geçmektedir. Hiçbir dinî oluşum bir günde veya bir haftada ya da bir yılda gelişmez; bunun için çeşitli aşamalara ve süreçlere ihtiyaç duymaktadır. Her mezhebin doğuş zamanı ve teşekkül süreci vardır. Araştırılacak bir mezhep veya fikri oluşum hakkında doğru bilgi edinmek ve mezhebin doğuş sürecini değerlendirmek büyük bir öneme sahiptir.¹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra insanlar birçok konuda birbirlerini delâlete sürüklemişlerdir. Bazıları da birbirlerini iyiliğe teşvik etmiştir. Sonuçta farklı farklı fırkalar ortaya çıkmıştır. Bu ayrışmalara rağmen İslamiyet, insanları bir çatı altında bir araya topladı.² İslam medeniyetinde sorunların çözümü, olay ve olguların tahlil edilmesi, nasların yorumlanması ve anlaşılması konusunda dinin maksatlarını esas alan akılcı din yaklaşımı bulunduğu gibi gelenekçi-zâhirî din yaklaşımı da vardır. Araştırmamızda “Selef ve Selefilik kavramı”, “Vehhâbîliğin Ortaya Çıkışı” bölüm başlıkları olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Çalışmamızın ilk bölümünde Vehhâbî ve Selefî çevrelerin sürekli atfı yaptığı selef lafzı ve kavramı, selefilik, selefiliğin oluşum süreçleri, selef-i sâlihîn ve selef ve selef-i sâlihîn itikâdı, selef zihniyetinin temel yapısı, selefilik zihniyetinin temel savunucuları yer almaktadır. İkinci bölümde ise Vehhâbîliğin isimlendirilmesi, Muhammed b. Abdulvehhâb'ın hayatı, eserleri, hocaları ve da'veti, Necd bölgesi, Vehhâbilik mezhebinin temel düşünceleri, Vehhâbilik-Selefilik ilişkisi, Vehhâbilik mezhebinin temel itikâdî prensipleri, aradaki zaman farkına rağmen Hâricîlik ve

¹ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2021), 24.

² Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfû'l-musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, 1990), 34.

Vehhâbîlik ilişkisi, Vehhâbîlik mezhebine siyâsî boyut kazandıran Muhammed b. Abdulvehhâb'ın Suûd ailesi ile olan ittifâkı ve Selefilik-Vehhâbîlik oluşumunun günümüze bakan yönleri incelenmektedir. Bu çalışmamızda genel olarak İslam düşünce ekolünde önemli fikir akımlardan olan Selefilik ve 18.yy'ın ortalarında Necd bölgesinde ortaya çıkan Vehhâbîliğin birbiriyle olan ilişkisini inceleyeceğiz. Vehhâbîlik mezhebi, selefi temelden farklı yönlerden etkilenmiştir. Vehhâbîliğin selefi düşünce tarzından kaynaklanması nedeniyle araştırmamızı bu düşünce üzerine kurduk. Çalışmamızda kronolojik sıralamaya uyularak Vehhâbîliğin savunduğu temel düşünceler ve İslam'ın ana kaynaklarına dönmek olarak ifade edilen Selefilik inancının değişimi, gelişimi ele alınmıştır. Selefilik, Vehhâbîlik doktrinine olan etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmamızın birinci bölümünde konumuzu ilgilendiren kavramların sözcük anlamları incelenmektedir. Sözcüklerin anlamlarına ve kavramsal açıklamalara yer verilirken Ebu'l-Kâsım Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*'ı, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur'un *Lisânü'l-Arab*'ı, Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-Muhît*'i, Muhammed A'lâ b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî'nin *el-Keşşaf*'ı, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin *Sihâhu'l-luğa* vb. gibi dil kaynaklarına yer verilecektir. Selefilik'in temsilcilerini ele aldığımız bölümde Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye gibi selefiliklerin temel savunucularının eserlerinden bilgi toplamaya çalıştık.

Konunun Amaç, Önemi ve Kapsamı: Günümüzde selefilik, İslam düşüncesinde gelenekçi-muhafazakâr, zâhirî din anlayışını yansıttığı için rivayetçi ekolü anlama noktasında çok önemli bir fonksiyonel özelliğe sahiptir. Bu ekol nasları anlamada literal okumayı ve katı dinî anlayışı ilke edinmiştir. Rey ve te'vil gibi İslamî ilim metotlarına karşı tepkimeci söylem oluşturmuştur. Düşünce tarzlarıyla kendine ait ilmî gelenek oluşturmuş ve günümüzde Vehhâbîliğe temel olması bakımından İslam Mezhepler Tarihi araştırmalarında sıklıkla kendisine bir yer bulmaktadır. Vehhâbîlik ve Selefilik Müslümanların bugünkü düştüğü durumu doğrudan etkileme potansiyelini gösterme bakımından göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Orta Doğu'da uzun yıllardır devam edegelen kargaşaların ve savaşların sebebi siyâsî ve ekonomik olduğu kadar radikal dinî gruplar ve şiddet yöntemini benimsemiş dinî oluşumlardır. Araştırmamızda konunun kapsamı bakımından Vehhâbîlik ve Selefillik'in genel bir yaklaşım tarzı ile ne anlama geldiklerini, temel düşünce

sistemlerini, oluşum ve gelişim süreçlerini, birbirleriyle olan ilişkisini, öne çıkan yönlerini ve günümüzdeki etkilerini ele alacağız. Bu akımlar hakkındaki tarihî bilgiler verip zihinsel boyutta bilimsel çıkarımların ve araştırmaların üzerinde daha çok duracağız. Araştırmamızdaki amacımız selefilîği düşünsel planda incelemektir. Bunun yanı sıra dinî-siyâsî bir akım olan Vehhâbîlik mezhebini, Vehhâbîlik akımına temel hazırlayan sebepleri, Vehhâbî doktrinini kronolojik olarak incelemektir. Ülkemizde ve küresel ölçekte tartışılan Selefilik, Vehhâbîlik gibi konulara katkı açısından çalışmamızın konusu önem kazanmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde, İslam dünyasında, Batı ülkelerinde özellikle Avrupa’da Selefilik ve Vehhâbîlik sıklıkla tartışılmakla birlikte bu konularla alakalı makaleler, tezler, kitaplar üretilmiş ve basılmıştır. Bununla birlikte çalıştaylar, kurultaylar, ilmî sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Yöntem: Çalışmamızda genellikle tümdengelim metodu kullanılmıştır. Öncelikle “selef” kelimesi ile ilgili dilsel açıklamalar yapılmıştır. Vehhâbîlik mezhebini incelerken selefî arka plan bu mezhebi besleyici rolde değerlendirilmiştir. Selefilik ve Vehhâbîlik ile ilgili birincil temel kaynaklardan yararlanılmıştır. Ülkemizde ve dünya genelinde konumuzla alakalı olan eserlerden, araştırmalardan, ansiklopedik verilerin ışığında sentez oluşturulmaya çalışılmıştır. Deskriptif yaklaşım tarzı ile objektif, analitik değerlendirmelerde bulunmaya özen gösterilmiştir. Objektif bilimsel düşünme tarzı çalışmamızda önemli bir kriterdir.

Araştırmanın Kaynakları: Bilindiği üzere mezhepler ve dinî akımlarla ilgili doğru ve sıhhatli bilgilere ulaşabilmek, bilgi üretebilmek, bilimsel bir ürün için kullanılan kaynak önemlidir. Çalışmamızın genelinde yararlandığımız kaynakları Selefilik ile ilgili kaynaklar ve Vehhâbîlik ile ilgili kaynaklar olmak üzere iki ana grupta toplamak mümkündür. Selefilik ve Vehhâbîlik ideolojisine göre yazılan kaynaklar çok fazladır. Ülkemizde Vehhâbîlik ve Selefilik ile ilgili fazlaca eser telif edilmiştir. Mehmet Ali Büyükkara, Sönmez Kutlu, Hasan Onat, Zekeriyya Kurşun, Rıfat Türkel gibi yazarlar Vehhâbîlik ve Selefilik ile ilgili kitaplar, makaleler yayınlamış ve çalıştaylarda görev almışlardır. Ülkemizde bu konu ile ilgili yazılan eserlerde sıklıkla atıfta bulunulan Muhammed Ammâra, Ramazan el-Bûtî, Müfrih b. Süleyman el-Kûsî gibi selefî ideolojideki yazarların eserleri selefilîği anlamak açısından

önemlidir. Dolayısıyla çalışmamızda bilimsel çalışma metodunun bir gereği olarak, ilk olarak selefi ve vehhâbi yazarların telif ve tercümelele ile birlikte birincil kaynak eserlerden alıntılarda bulunduk. Çalışmamızın genelinde birincil kaynaklara önem verilmiştir. Bununla birlikte birincil kaynaklara ulaşamadığı noktada ikincil kaynakları kullanmaya özen gösterdik. Bu konular hakkında uzmanlaşmış çağdaş yazarlardan da yararlandık. Kaynakları kullanırken sıhhatli, güvenilir olduğunu düşündüğümüz bilgileri değerlendirdik. Şüpheli ve delile dayanmayan bilgileri kullanmamaya gayret ettik. Kur'an-ı Kerim meallerini yazarken Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından yararlandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELEF VE SELEFİLİK KAVRAMI

1.1. Selef Kavramı

Her kavram ve terimde olduğu gibi öncelikle “Selef” kavramının tanım ve mâhiyetini ortaya çıkarmak gerekmektedir. Selef kavramı, içerisinde anlam zenginliklerini barındıran ve İslam Mezhepler Tarihi araştırmalarında ve literatüründe önemli bir yeri vardır. Dinî akımların oluşması sürecinde farklı zaman dilimleri yer almaktadır. Selef, Hz. Peygamber’e kadar giden kökleri bakımından, İslam’ın ilk nesillerini ifade etme açısından son derece önemli bir kavramdır. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz Vehhâbî harekete olan etkisi bakımından bu kavramın lügat, ıstılâh perspektifinden iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

1.1.1. Selef Kelimesinin Lügat Anlamı ve Analizi

Bu bölümde selef kelimesinin ve türevlerinin Arap dilindeki dilsel etimolojisini ve farklı anlamlarını inceleyeceğiz.

Arapça bir kelime olan Selef (السَّلف) sözcüğü, İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren kullanıldığı görülmektedir. Se-le-fe (سَلَف) fiilinin mastarı olan bu sözcük, kullanım alanları ve cümle bağlamına göre değişik anlamları içermektedir. Sözlükte “önce gelmek, geçmişte kalmak, yaş ve makam bakımından önde olmak, faizsiz borç vermek, sâlih amel ve davranış” gibi anlamlarına gelir. Selef, borç verenin herhangi bir menfaat sağlamadığı, borçlu kimsenin eksik ve fazla olmadan geri ödediği borçtur.³ Muhammed A’lâ et-Tehânevî’ye göre ise Selef; “Ebû Hanife ve arkadaşları

³ Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, “slf”, *el-Kamusu'l-Muhit*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî, Zekeriyya Câbîr Ahmed (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008), 1/792.

gibi din konusunda mezhebi taklit edilen kimselerdir. Sahâbe ve tâbiîn nesli onların, onlar da bizlerin selefidir.”⁴ Selef kelimesi önceden gelen müctehidlerin tamamı için kullanılır.

Selef kelimesi lügatte; “önce geldi” anlamında kullanılır. Selef için kullanılan diğer iki mana şudur: Bir kulun önceden işlediği sâlih ameller ve ergenlik çağına gelmeden vefat eden çocuk için kullanılır. Selef kavramı aynı şekilde: Yaşça ve faziletçe senden üstün ve senden önce yaşamış ataların ve akrabaların anlamındadır. Tekili salif kelimesidir. Câhiliyye dönemi şairlerinden Tufeyl el-Ganevî (öl.610/1214) bir mersiyesinde kavmine şöyle demiştir:

“Geçip gittiler, “selef” oldular; biz de onları takip etmekteyiz;
Zira eceller, insanlar arasında takallüb olmaktadır.”

Şair bu mersiyesinde şöyle demektedir: “Onlar, bizden önce gelip geçtiler ve biz de onların izinden gitmekteyiz.” Yani onların öldüğü gibi biz de öleceğiz ve biz de bizden sonra gelenlerin selefi olacağız. Üzüm suyunun sıkılmadan önceki kısmına “sullaf” denir. Şarabın diğer bir ismi de sulaf’tır. Askerin öncü birliğine “sullafu’l asker” denir. “Sâlîfe” kelimesi boynun en üst kısmı içinde kullanılır.⁵

Bu kelimenin çoğul şekli (أَسْلَافٌ) ve (سُلُوفٌ) şeklindedir. (وَالسَّالِفَةُ) Boyun bölgesi için kullanılır. (سَلْفٌ): Satılan bir malı almadan önce verilen ücrettir. (وَالسَّالِفَةُ) ve (وَالسَّلَافُ): Savaş veya sefer esnasında önde olanlardır. (سَلَاةُ الْخَمْرِ): Usareden kalan içki anlamındadır. (سَلْفَةٌ): Misafire yemekten önce ikram edilen aperatif anlamına gelmektedir.⁶

⁴ Muhammed A'lâ b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, ”slf”, *Keşşâfû Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dâhrouj (Beyrut: Mektebetü'l-Lübnan, 1996), 1/968; Muhammed Murtezâ ez-Zebîdî, “slf”, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüssettar Ahmed Ferrâc (Kuveyt: Lecnetü't-Türâsü'l-Arabî, 1997), 23/454-464.

⁵ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, “slf”, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali Bekir (Kahire: Dâru'l- Ma'ârif, ts.), 3/2069.

⁶ Ebu'l-Kâsım Râgıb el-İsfahânî, “slf” *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, thk. Nizar Mustafa el- Bâz (Mekke: Mektebetü'n-Nezzâr, ts.), 1/314; Ebû Nasr İsmâil İbn Hammâd el- Cevherî, “slf”, *Tâcul-luğa ve sihâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1986), 4/1376.

Türkçe de kullanılan selef ismi, halihazırda görev yapan kimseye nispetle, bu görevi daha önce ifa etmiş ve ayrılmış kimse için kullanılır. Bu durumda halihazırda bulunan kişi için Halef (خلف) tabiri, daha önceki kimse de selef kelimesiyle açıklanır. Selef kelimesinin çoğulu (اسلاف)'tır. Bu çoğul ismi de eski edebiyatımızda önceki edip ve şairleri ifade etmek amacıyla çokça kullanılmaktadır. Selef kelimesi halef kelimesinin zıddı manasındadır.⁷

1.1.2. Selef Kelimesinin İstılâhi Anlamı

Bazı selefler, selef kavramını, dinî konularda takip ettiği metot, taklid edilen kimseler ve Ebû Hanîfe (öl.159/767), Malik (öl.179/795), Şâfî (öl.204/820) ve Ahmed b. Hanbel'in (öl.241/855) arkasından gidenler olarak açıklamaktadır. Onlar bizim selefimizdir. Sahâbe ve tâbiûn nesli de onlar için seleftir. Bu ıstılâhî kavramsal çerçeveden sahâbeden, tâbiûn ve tebe-i tabiînden olmasa da İslam'ın herhangi bir asrındaki Müslüman müctehid alimlerin selef olarak kabul edilebileceği sonucu da çıkmaktadır.⁸

ed-Dimâşki'ye göre Selefi da'vetin ıstılâhî anlamına baktığımız zaman, eski ve yeni bazı âlimler onu ıstılâhî olarak "Da'vet-u's Selefiyye/Selefi Davet" olarak isimlendirmişlerdir. Bazıları "Da'vet-u Ensari Sunneti Muhammediyye/Muhammedî Sünnetin Ensarinın Daveti" olarak, diğer bir kısmı ise "Da'vet-u Ehl'il-Hadis/Hadis Ehli'nin Daveti olarak adlandırmışlardır. Bunların hepsi de bir manaya delâlet eden isimlerdir. Seleflik, sadece selefın menhecine yalnızca itikâdî konularda bağlanma anlamına gelmez. Bilakis Seleflik bundan daha geniş manaları kapsar. Çünkü muhakkak ki Seleflik kavramı, onların ibadetlerde ve fıkhıta menheclerine bağlı olmayı da kapsar. Çünkü bunların hepsinde asıl şudur: İtikâtta olsun veya ibadetlerde olsun ya da davranış konularında olsun, Kitab'a, Sünnet'e, ümmetin selefının ameline ve onların nasları anlayışına bağlanmaktır. Bunun da gereği şüphesiz şudur: Mezhepsel taklit, şer'î naslara muhalefet ediyorsa insanların ve imamların

⁷ Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 257.

⁸ Seyyid Abdülaziz es-Silî, *el-Akidetü's-selefiyye beyne'l imam İbn Hanbel ve'l-İmam ibn Teymiyye* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1993), 25.

mezheplerinin reylerine taassubu ve Kitab'a, Sünnet'e ve Selefi Sâlihîn fehmine/anlayışına muhâlif düşünceleri ve konuları içeriyorsa bunları izâle etmektir.⁹

Selef kavramı, dinî naslar konusunda kullanılan araçlar, anlamlar bütünü ve meydana gelen bir olay hakkında dilsel söylem, davranışlar, cevap verme ve hayat ile etkileşim içinde olmayı ifade etmektedir. İşte bütün bunlar bu ekolün müntesiplerini selef kategorisi içerisine alır. Bununla beraber selef ıstılâhî anlamda sorunlardan arınmış bir kavram değildir. Müslümanlardan her bir selef grubu kendilerinin Selef-i Sâlihîn yolunda olduğunu iddia etmektedirler. Kendi gruplarının hak olduğunu düşünürler. Sahâbe-i Kirâm'a mensup olduklarını savunurlar.¹⁰

Ramazan el-Bûtî, selefilîği anlama noktasında önemli bir eser olan ve selefilîği araştıranlar tarafından sıklıkla atıfta bulunulan “*es-Selefiyye: Merhaletün zemeniyye mübâreke lâ mezhebün İslâm*” adlı eserinde selef kelimesi ve içeriği ile alakalı şu değerlendirmeler yapar: “Selef kelimesini dilsel açıdan incelediğimiz zaman, birbiri ardına gelen zamanlar için kullanılır. Bu kelime bu zamansal tanımlar dışında birbirini geçmeyen ve birbirine aktarılmayan sabit bir ıstılâhî anlam kazanmıştır. Önder kabul etme ve uyma bakımından ilk kabul edilen ve İslamiyet'in en önemli asırlarını anlatan hadise binaen ıstılâhî bir manada kullanılır. Bu kelimenin devamlı bir şekilde kullanıldığı anlam İmran b. Husayn'ın rivayetine göre Hz. Peygamber'den rivayet ettiği: “İnsanların en hayırlıları benim asrımdaya yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir. Bu sonuncuları takiben öyle insanlar gelir ki, kendilerinden şahitlik istenmediği halde şahitlikte bulunurlar, onlar ihanet içindedirler, itimâd olunmazlar.”¹¹ hadisin de geçtiği üzere İslam ümmetinin ilk üç asrıdır. Bu hadiste zikredilen İslâm'ın ilk üç nesli kimdir? Bu asırlarda yaşayan tüm Müslümanlar mıdır? Bu konu hakkında ihtilaf vardır. Âlimlerin ekseriyeti bu üç asırda yaşayanları istikâmet ve derecelerinde ki farklılıklarına rağmen hayırlı görmektedirler. Hiç şüphesiz ki, risâletin öğreticiliği ve

⁹ İbn Ebü'l-İz ed-Dımaşkî, *Şerhu't tahaviyye fi'l akideti's-selefiyye*, thk Ahmed Muhammed Şâkir (Riyad: Vezaratü'ş-Şuuni'l İslamiyye ve'l Evkafî, 1997), 20-24.

¹⁰ Râid es-Simehverî, *Nakdu'l hitabi selefi-İbn Teymiyye nemûzen* (London: Tuwa Yayınları, 2009), 9.

¹¹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî *Sahihu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Beğâ (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993), “Şehâdât”, 9; Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u ş-şahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1955), “Fezâilü's-Sahâbe”, 52.

nübüvvetin kaynağını ile ilişkili olması hasebiyle bu ilk üç nesil seçkin kabul edilmektedir. İlk nesle baktığımız zaman İslam'ın akâid ve temel esaslarını doğrudan Hz. Peygamber'den aldıklarını görürüz. Hükümleri ve rabbânî terbiyeleri evhâmlardan, vesveselerden, şüphelerden arınmış olarak gönüllerinde ve akıllarında yer ettiğini görürüz. İkinci nesil, tâbiîn olarak temsil edilir. Onlar, Hz. Peygamber'in sohbet ve nasihatlerinden etkilenmesi ile Hz. Peygamber ile aynı mecliste bulunup görüp ondan aldıkları parıltılarla, Hz. Peygamber'e uyup nübüvvet ışığından istifade etmeleri ile böyle bir konum kazanmışlardır. Üçüncü nesil ise, tebe-i tâbiîn olarak temsil edilir. Bu nesille beraber saf İslam anlayışı tamamlanmış ve İslamiyet dâhilî şüphelerden arındırılmıştır. Bununla birlikte bid'at fikri bu dönemde çok geniş ölçekte yayılmıştır. Bâtıl fırkalar ortaya çıkmaya başlamıştır.”¹²

Sahâbe ve tâbiîn, Hz. Peygamber'in sohbetinin bereketi, dönemlerindeki ihtilâfların azlığı, güvenilir olmaları, içerisine herhangi bir şüphe karışmamış itikâdî saflığı temsil etmektedir. İslâmî ilimlerin oluşmasında ve tertib edilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.¹³

Selefilîği anlamak için eserine sıklıkla başvuru ve selefî çevreye mensup olan Müfrih b. Süleyman el-Kûsî, “*el-Menhecü's-selefi-tarifuhu, tarihihu, mecalâtuhu kavaiduhu, hasâisuhu*” adlı eserinde selef ile alakalı şunları kaleme almıştır: “Müslümanlar, ilmi rızâ ve kabul ile seleften almıştır. Dört mezhep imamı, Süyân es-Sevrî (öl. 161/778), Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814), Leys b. Sa'd (öl. 175/791), Abdullah b. Mübârek (öl. 181/797), İbrâhîm en-Nehâî (öl. 96/714), Buhârî (öl. 256/870), Muslim (öl. 261/875) ve diğer sünen yazarları, Hâricîler, Râfizîlere, Mu'tezile, Cebriyye gibi diğer sapık fırkalara uymamışlardır. Hadis'te geçtiği üzere “selef” ile kast edilen ilk üç hayırlı nesildir. Bununla birlikte bu üç neslin benimsedikleri yoldur. Bu üç nesil içinde yaşamak seleften olmak için yeterli

¹² Ramazan el-Bûfî, *es-Selefiyye: Merhaletün zemeniyye mübâreke lâ mezhebün İslâm* (Dımaşk: Dâru'l Fikr, 1988), 9-11.

¹³ Sadüddin b. Abdullah et-Teftâzânî, *Şerhu'l-akaidi'n-neseftiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l Ezheriyye, 1987), 10.

değildir. Ayrıca, Kitap ve Sünnete ruhen uymak gerekmektedir. Bu minvalde hareket etmeyip selef için sahâbe ve tâbiîn arasında yaşamak yeterli görülmez.”¹⁴

Selef kelimesinin içeriği İslam düşüncesindeki kavramların içerdiği farklı anlamlar ve zamanın ilerlemesi değişen insan hayatındaki faktörler, sosyal ortam, kültürel farklılaşmalar, ekonomik ve siyasal-politik konjonktürün etkisiyle farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu farklılığa rağmen Selef kelimesinin ıstılâhî arka planında İslam’ın ilk üç nesli yer etmektedir. Değişen zaman içerisinde İslam’ın ilk üç nesli olan sahâbe, tâbiîn, tebe-i tâbiîn asrından günümüze kadar kalan aradaki 1400 yıllık İslamî birikim, ilmi ve düşünceyi nasıl değerlendirmek gerekmektedir. Sadece ilk üç nesil deyip o birikimi göz ardı etmek mi? Yoksa bütüncül bakış açısıyla İslamî birikimden faydalanmak mı? Kanaatimizce, nasları ve İslam’ı anlama noktasında din sadece ilk üç nesilden ibarettir, din tamam olmuştur anlayışı dini anlamada problemlere sebep olmaktadır. Şimdi, Kur’an’da ve hadislerde selef lafızlarının nasıl geçtiğine değinelim.

1.1.3. Kur’ân-ı Kerim’deki Selef Kavramı

Selef kelimesi kişi ve dönem olarak önceleri kast etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de selef kelimesi lügat manasında olduğu gibi öncekiler ve önde gelenler anlamında sekiz yerde geçmektedir.¹⁵

Selef kelimesi el-Bakara sûresinin 275. âyetinde ki faiz âyetinde “*Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisininindir, durumunun takdiri Allah’a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.*” (**فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ**) (**مَنْ رَبَّهٖ فَاَتَتْهُي فَلَهُ مَا سَنَفَّ**) faizi bırakan kimselerin geçmiş günahları affedilir anlamında

¹⁴ Müfrih b. Süleyman el-Kûsî, *el-Menhecû's-selefi-tarifuhi, tarihihi, mecalâtuhu, kavaiduhu hasâisuhu* (Riyad: Dâru'l-Fazile, 2002), 41; Ebu Muhammed Abdullah İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifü'l hadis*, thk. Muhammed Muhyiddin el-Asfar (Beyrut: Mektebetü'l-İşrak, 1999), 65-66.

¹⁵ bk. el-Bakara 2/275, el-Mâide 5/95; el-Enfâl 8/38, en-Nisâ 4/22, 23, ez-Zuhruf 43/56, Yunus 10/30-50, el-Hâkka 69/24; Kur’an-ı Kerim’de selef kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yakup Uzun, “Kur’an Tilavetinde Selef”, *Selefilik*, ed. Mehmet Çelenk (İstanbul: Nobel Yayınları, 2022), 26-32.

kullanılmıştır. el-Mâide sûresinin 5/95. âyetinde de (عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ) “Selef” kelimesi, en-Nisâ sûresinin 4/22 ve 23. âyetlerindeki (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ) (مِنْهُ) (وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) (أَبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) geçen selef kelimesinin anlamları gibi “geçmiş olan, geçen ve önceki” anlamlarında kullanılmıştır. “Allah, geçmişini affetmiştir. Fakat kim bunu yeniden işlerse Allah, onun cezasını verir. Allah, suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.” el-Enfâl sûresinin 8/38. âyetinde ise (قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ) “Selef” kelimesi “geçmiş günahlar” anlamında kullanılmıştır. “İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse, geçmiş günahları bağışlanacaktır. Yaptıklarına devam ederlerse, daha öncekilere geçmişte ne yapıldığı bellidir.” Yûnus sûresinin 10/30. âyetinde (هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مِمَّا (أَسَلَفَتْ) (وَأَسَلَفْتُمْ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمْ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ) geçen (أَسَلَفَتْ) kelimesi, “geçmişte yapılan iyilik ve kötülük” anlamında kullanılmıştır. “İşte o gün her şahıs, dünyada yaptığının karşılığını görecek, gerçek mevlâları olan Allah’ın huzuruna götürülecekler ve uydurup yakıştırdıkları putlar da onları yüzüstü bırakıp kaybolacaklardır.” ez-Zuhruf sûresinin 43/56. âyetinde selef kelimesi (فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا) “ibret” anlamında kullanılmıştır. “Onları, arkadan gelecek diğerlerinin geçmişi ve ibretlik örneği kıldık.” el-Hâkka sûresinin 69/24. âyeti kerimesindeki (كُلُّوْا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا) (بِمَا أَسَلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ) selef kelimesinde, (أَسَلَفَتْ) “geçmişte yapılan iyilik ve kötülük” anlamı vardır. “Onlara geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık olarak âfiyetle yiyin, için denir.” Kur’an-ı Kerim’de geçen selef lafızlarından sonra hadislerde nasıl geçtiğini inceleyelim.

1.1.4. Hadislerde Selef Kavramı

Selef lafzı hadislerde ve sünnette birçok manada kullanılmıştır. Hadislerde her ramazan ayında Cebrail gelerek Hz. Peygamber ile karşılıklı Kur’an okuduğu nakledilmektedir. Hz. Peygamber, her yıl Cibril benimle bir kere karşılıklı Kur’an okurken bu yıl iki kere okudu diyerek ecelinin yaklaştığını söylemiştir. Sır olarak bunu Hz. Fatıma ile paylaşmıştır. Hz. Fatıma’ya (وَلَا أَرَانِي إِلَّا قَدْ حَضَرَ أَجَلِي، وَأَنْتَ أَوْلَى أَهْلِي) Hz. Peygamber, Hz. Fatıma’ya benden sonra ahirete irtihal edecek ilklerdensin demiştir. Hz. Fatıma’ya ben senin ne güzel selefim diye

¹⁶ Hadisin Arapça tam rivayeti için bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Mace, *Sünen-i İbn Mace*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Mısır: Dâru İhya-i’l Kütübi’l-Arabiyye, 2010) “Cenâiz”, 64.

seslenmiştir. Bu hadiste selef lafzı geçmiş, önceki anlamında kullanılmıştır. Bu kullanıma diğer bir örnek ise Hakem b. Nâfi'den rivâyet edilen (**إِنَّمَا بَقَاؤُكُمْ فِيمَا سَلَفَ**) (**فَبِتُّكُمْ مِنَ الْأُمَّمِ**)¹⁷ “Sizden önceki ümmetlerle karşılaştırıldığında sizin bu dünyada geçirdiğiniz zaman, ikinci namazı ile güneşin batması arasındaki vakit gibidir.” hadisidir. Başka rivayetlerde selef kelimesi borç anlamında kullanılmaktadır. (**اسْتَقْرَضَ**) **مِنِّي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ أَلْفًا، فَجَاءَهُ مَالٌ فَدَفَعَهُ إِلَيَّ وَقَالَ: بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ، إِنَّمَا (جَزَاءُ السَّلْفِ الْحَمْدُ وَالْأَدَاءُ)**¹⁸ Hadislerde ve sünnette birçok yerde kullanılan selef kelimesi, şu an ki hayattan geçmişte kalan, borç, peşin para veya peşinen verilen bir mal ile veresiye mal edinmek olmak üzere üç anlamda kullanılmıştır.

Selef lafzından hareketle ana hatlarıyla analizini yapmaya çalıştığımız selef kavramından sonra Selefilik kavramının açıklamasına geçelim.

1.2. Selefilik/Selefiyye Kavramı

Bir şeyi tanımlamakla onu anlamak ve hatırlamak daha kolay hale gelecektir. Bu sebeple bir konu hakkında yorumlar yapabilmek ve değerlendirmelerde bulunabilmek için o şeyin öncelikli olarak tanımlamak gerekmektedir. Bizim araştırma konularımızdan biri olan, Selef ve Selefilik kelimeleri bir mütted sonra kavramsallaşmış ve bunlar üzerine nazariyeler ve yorumlar üretilmiştir. Zaman içerisinde insan zihni, hayatı, çevre, siyasal ve ekonomik faktörlerin de etkisiyle “Selefilik” kavramı üzerinde farklılaşmalar ve değişimler meydana gelmiştir. Selefilik kavramı, bugün tam olarak ne olduğuna ilişkin net bir tanımı olmayan, aynı söylemle hareket edilse de farklı uygulamalarla kendine yer bulan bir tanımlamadan beslenip farkı anlamlar yüklenen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Selefilik dini anlama ve yorumlama konusunda önemli bir paradigmadır. Selefilik fikir ve ideoloji bakımından yekpare bir akım olmaktan uzaktır. Bilakis o, çeşitli bakış açılarını ve birbirinden farklı akımları ifade etmektedir. Bu sebeple tanımı ve tarihî

¹⁷ Hadisin Arapça tam rivayeti için bk. Ebu Abdullah b. İsmail el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, thk. Mustafa el-Begâ (Dımaşk: Dâru'l-Yemâme, 1993), “Tevhid”, 31.

¹⁸ Hadisin Arapça tam rivayeti için bk Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâî, *Sünen-i Nesai* (Kahire: Mektebetü'l Ticariyyeti'l Kübra, 1930), “Buyu”, 91.

süreç içerisindeki değişimi araştırmacılar ve alimler tarafından farklı farklı şekilde yapılmıştır.¹⁹

İslam literatüründe birçok Seleflik tanımı bulmak mümkündür. Genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

1- Zaman eksenli Seleflik tanımlamalar: Mütেকaddimîn, muteahirîn, çalışmamızın ikinci bölümünde inceleyeceğimiz Neo-Seleflik düşüncesi şeklinde sınıflandırılabilir.

2- Bölgesel eksenli Seleflik: Mısır, Tunus, Yemen, Suriye, Ürdün, Filistin, Hindistan, Suûdî Seleflik gibi coğrafi bölgeler örnek olarak verilebilir.

3- En yaygın Seleflik tanımlamaları, yorum farklılıklarına dayalı olarak yapılan tanımlardır. Bunlarda; İlimli, Cihâdî, Siyâsî, Radikal, Vehhâbî, militan Seleflik anlayışı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu Seleflik çeşitleri daha çok çağımız ile alakalıdır.

Selefiyye, tarihi temel olarak İslam tarihinin ilk asırlarına kadar gitmektedir. Selef sözcüğünden türeyen bu kelime geçmişte yaşayan insanlar, fazilet yönünde önce yaşayanlar için kullanılmaktadır. Selefiyye'ye mensup kişiler daha sonra kendilerini Ehlü's-Sünne, Ehlü'l-Hadis olarak tanımlamışlardır.²⁰

Selefilîği araştıranlar tarafından eserlerinde sıklıkla atıf yapılan ve selefi yazarlardan birisi olan Muhammed Ammâra (öl. 1441/2020) “*es-Selef ve's-selefiyye*” adlı eserinde Selefiyye kavramını ıstılah olarak, fetihlerle beraber İslam âlemine giren felsefi düşünceler, mezhepler ve ihtilaflarından önce ilk fikirleri, dinî kaynağın anlaşılmasını ve İslam'ın Selef-i Sâihîn dönem anlayışını temsil eden ilk nesil olarak tanımlamaktadır.²¹

¹⁹ Muhammed Ebû Rummân, *es-Selefiyyûn ve'r-râbî'u'l-arabî: suâlu'd-dîn ve'd-dimokrâtiyye fi's-siyâseti'l-arabiyye* (Beyrut: Merkez-u Dirâsâti'l-Vahdeti 'l-Arabiyye, 2013), 48.

²⁰ Adem Apak, “İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Seleflik Kavramlarının Anlam Serüveni”, *Tarihte ve Günümüzde Seleflik*, ed. Ahmet Kavas (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 39-40.

²¹ Muhammed Ammâra, *es-Selef ve's-selefiyye* (Kahire: Vezâratü'l Evkâf, 2008), 8; Silî, *el-Akidetu's-selefiyye*, 32.

Selefilere göre içerik bakımından Selefilik, İslam medeniyetinin yükselişini, İslam'ı zirveye taşıyan yönünü temsil eden prensiplerini korumak olarak anlaşılabilir. Daha faziletli olan ilk nesillerde bunun örneklerini ve ilmî, pratik bakımından uygulandığını görmekteyiz. Bu dönemlerde tevhid ilkesine bağlı olarak İslam medeniyeti, maddî ve manevî bakımından yükselmiştir. İlahi şeriat kuralları hayatın tüm alanlarında kullanılmış ve dinin insan hayatındaki rolü ön plana çıkmıştır. Bu dönemde sosyal, ekonomik, siyaset, ahlak alanında selefliğin etkilerini görmekteyiz. Selefliğin delâlet ettiği özel anlam, Resulullah'a teorik ve pratik alanlarda uymaktır.²²

Ehl-i Sünnet-i Hâssa veya daha yaygın kullanımı ile selefiye denilen anlayış biçimi, zaman içerisinde, toplumda ortaya çıkan değişimlerin etkisi nispetinde, rivâyet, haber ve hadis etrafında, dini anlamlandırmak isteyen yönelişten başka bir şey değildir. Bu yüzden bu ekol mensuplarına “Ashâbü'l Hadîs”, “Ehlü'l-Hadîs” veya “Ehlü'l-Eser” adları verilmiştir. Eser ehli veya hadis temsilcisi, rivâyetleri objektif ilkelere bağlı kalarak tespit etmeye çalışan, sahihi zayıfından ayırt eden, teknik bakımından faaliyet yapan insanlar anlamlarına da gelmemektedir. Eser veya rivâyetin ikinci derecede önemli olduğu söylenebilir. Hatta birçok açıdan eser, bir argüman mesabesinde. Asıl maksat, belli bir dünya görüşünü, yaşam standardını, eserin gücünden yararlanmak amacıyla savunmaktır. Ehlü'l-Eser, sünnet ile halihâzır toplumsal olaylar ve ikisi arasındaki korelasyon sebebiyle tercihe sahip yönelişin adıdır.²³

Bu ekolün temsilcileri kendilerini “Ehlü's-Sünne, Ehlü'l-Hadîs ve's-Sünne, Ehlü'l-Hak” gibi isimlerle tanımlarken muhalifleri onları “Eseriyye”, “Haşviyye”, bazen de “Müşebbihe” diye nitelendirmiştir.²⁴

Hadis taraftarları, sünnet ve eseri merkez kabul eden gelenekçi din anlayış biçimini temsil edenlerin ortak adıdır. Onlar, İslam'ın Kitap, Sünnet, sahâbe ve tâbiûn'un

²² Mustafa Hilmî, *es-Selefiyye-Beyne'l-akideti'l-İslamiyye ve'l-felsefeti'l-garbiyye* (İskenderiyye: Dâru'd-Da've, 1991), 3/4-5.

²³ Mehmet Zeki İşçan, *Selefilik İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017), 115-116.

²⁴ M. Sait Özvarlı, “Selefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/399.

sözlerinden hareketle anlaşılmasının ilke edinilmesi gerektiğini; bunların dışında olan rey ve akli çıkarımların mecbur kalmadıkça delil olarak kullanılmayacağını iddia ederler. Bu ekol, II/VII. asrın ortalarında oluşmuştur.²⁵

Ehlü'l-Eser veya Ashâbü'l-Hadîs olarak isimlendirilen gruplar, ilk bir iki neslin dinde edindikleri yol değil, sonradan gelenlerin onlara atıfla oluşturdukları bir tutumdur. Esere, rivayete dayalı bir din anlayışı olduğu için bu yönelişi en iyi açıklayan kavram, selef nispeti anlam olarak içinde barındıran selefiyye kavramıdır.²⁶

Müctehidler iki kısma ayrılır ve buna bir üçüncüsü ilave edilmez. Bunlar Ashâbü'l-Hadîs ve Ashâbü'r-Rey'dir. Ashâbü'l-Hadîs, Ehl-i Hicazdandır. Onlar Enes b. Malik (öl. 179/795), Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (öl. 204/820), Süfyân-ı Sevrî'ye tâbî olanlar, Ahmed b. Hanbel'e ve Davud b. Ali b. Muhammed İsfehânî (öl. 270/884)'ye tâbî olanlar, bunlar Ashâbü'l-Hadîs olarak anılmıştır. Çünkü, hadisleri tahsil konusunda ve haberleri nakle önem göstermişlerdir. Buradaki hükümleri naslara uygulamışlardır. Kıyas ilminin gizli olanına da açık olanına da hiçbir şekilde itibar etmemişlerdir.²⁷

Selefi çevrelere göre Selefilik, zamansal yönden hayırlı nesillere uymayı ve takip etmeyi ifade eder. Bu nesiller ilk üç nesildir ve Hz. Peygamber hadisinde şu şekilde geçmektedir. “İnsanların en hayırlıları benim asrımdaya yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonrada bunları takip edenlerdir. Bu sonuncuları takiben öyle insanlar gelir ki, kendilerinden şahitlik istenmediği halde şahitlikte bulunurlar, onlar ihanet içindedirler, itimad olunmazlar.”²⁸ Fakat bu şekilde sınırlamaya gitmek selef kavramını ifade etmek için isabetli değildir. Daha sonraları dalalet içerisinde fırkalar türemiş ve bu insanlar için kitap ve sünnet, sahabeye uymadıkları sürece selefin yolunda denilemez. Bu sebeple âlimler bu ıstılah kavramını “Selef-i Sâlihîn” adı ile

²⁵ Sönmez Kutlu, “Ehl-i Sünnet'in Teşekkül Süreci ve Fikrî Çerçevesi”, *İslam Mezhepler Tarihi*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 349.

²⁶ İşcan, *Selefilik*, 28.

²⁷ Ebu'l Feth Tâcüddin b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve-nihal* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1992) 1/106.

²⁸ Ebû İsâ Muhammed Tirmizî, *el-Camiu's-sahih*, thk. Heyet (Mısır: Matbaatü'l-Halebî, 1985), “Menâkib”, 75.

sınırlandırmışlardır. Bundan dolayı selef kelimesi sadece geçmiş zamana değil bilakis Hz. Peygamber ve onun yoluna ihsan ile uyanlar için kullanılır. Bu minvalde Selef iftirâk ve ihtilaftan önce, Ashabın ve Hz. Peygamber yöntemine ve akidesini koruyanlar için isimlendirilir. Selefilik, selefle nispetle türemiştir. Selef, doğru yöntem demektir. Yeni bir mezhebe bağlanmak değildir. Selefilik, eski medeniyet kalıntılarından saf, arı olandır.²⁹

Ehl-i Sünnet içerisinde kelim mezheplerinin oluşmaya başladığı IV/ X. asır başlarına kadar, Selef olarak kabul edilen sahâbe ve tâbiûlerin mezhebinde bulunan fakihler ve muhaddislerin tuttıkları usul ve yöneldikleri yol veya ekol şeklinde anlaşılan Selef metodu, “Ehl-i Sünnet-i Hâssa” diye de anılır. Bu ekolün mensupları kendilerini Ehlü’s-Sünne, Ehlü’l-hadis ve’s-Sünne ve Ehlü-l-Hak gibi isimlerle anarken, muhalifleri ise nakilciler anlamında “Eseriyye”, doğru ve yanlış ayırt etmeden buldukları naklî argümanlara göre amel edenler manasında “Haşviyye” ve naslardaki teşbih ile alakalı meseleleri te’vil metoduna gitmeden olduğu gibi algıladıkları için “Müşebbihe” olarak isimlendirmişlerdir.³⁰

Bu kavram, İslam’ın ilk üç neslinden itibaren çeşitli tarihsel süreçlerden ve aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. Akâid ve fıkıh açısından kendi sistematik nazariyelerini oluşturmuştur. Ahmed b. Hanbel, Selefliğin teorisyeni ve en güçlü savunucusu olarak İbn Teymiyye, İbn-i Kayyım el-Cezviyye gibi alimler ve öğrenciler yetiştirmiştir. Selefilik: İslam’ı anlama, yorumlama ve yaşama konusunda sistematik olarak İslam’ın ilk üç nesli olan Hz. Peygamber’in arkadaşları olan sahâbe nesli ve onlardan sonra gelen (tabiûn) ve tebe-i tâbiûni model alan ve bu modeli tarihin değil de dinin bir parçası halinde değerlendirmektedir. Aynı zamanda dinin korunması için cehd içinde olan gelenekçi ve muhafazakâr bir düşünce ve zihinsel akıl yürütmedir.³¹ Selefilik düşüncesi İslâm’ın ilk neslinin takip ettiği usulü örnek edinerek orijinal İslâm’ın ana ilkelerini yeniden diriltmeye çalışır.³²

²⁹ Selim b. İd el-Hilâlî, *Limaza ihtartü menhece-s-selef* (Kahire: Dâru’l Ehl-i Hadis, 1999), 33-34.

³⁰ Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi*, 257.

³¹ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 12.

³² Samir Amghar, *Bugünkü Selefilik-Batı’da Mezhep Hareketleri* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 11-13.

Ammâra göre Selefilik ve içerdği anlam şu şekildedir: “Selefilikle ilgili diğer isimlendirmeler için müteahhir, yenilikçiler, modernistler kullanılır. Dinî Selefilik, din ve şeriat konusunda İslam’ın ilk kaynaklarına dönmek demektir. Selefilik islamî düşünce mirasında sınıflara ayrılmıştır. Her bir selefi dini anlama noktasında Kitap ve Sünneti mihenk noktası yapmaktadır. Ama onlardan bazıları sadece nasların zâhirini esas alır. Onlardan bazıları ise nasları anlama konusunda akli işlevsel hale getirir. Akli kullananlar ise te’vil konusunda ya aşırıya kaçar ya orta yolu izler ya da uzlaştırma yolunu tercih ederler. Selefiliklerden bir kısmı katılık ve taklid ehliendir. Bir kısmı ise yenilik tarafındadır. Bunlar yeni olgular karşısında İslam’ın ilk kaynaklarını kendilerine ilham olması için kullanırlar. Selefiliklerden bazıları ise mukallid sınıftadır. Bunlar fikri tecrübelerden ayırt etmezler ve aynı şekilde fikri anlamda metod ve dinî sabiteleri birbirinden ayırmazlar. Selefilik sınıflarının arasında tartışma seviyesine gelecek kadar yöntem çeşitliliğinin olması bu kavramı farklı şekilde tanımlamaya sebep olmuştur.”³³

Selefilikte dinde ilk kaynaklara müracaat ve onlara göre dini yorumlama biçimi ön plandadır. Selefilik zihniyetine mensup kişiler arasında dini anlama ve yorumlama konusunda farklar bulunduğu söylenebilir. Muhâlifleri, selefilik sadece nassa bağlı kalmalarından dolayı nâsıcılar olarak veya özgür düşünceyi ve akli istidlal metodlarını kullanmadıklarından dolayı dogmatikle olarak vasıflandırmışlardır.³⁴

İslam düşüncesi tarihi boyunca Selefilik, anlama ve yorumlama biçimi olarak geniş bir yer tutmuştur. Hz. Peygamber dönemi, tâbiîn dönemi ve tebe-i tâbiîn olmak üzere İslam’ın ilk üç dönemini kapsayacak şekilde Selef-i Sâlihîn olarak ortaya çıkan selefilik kendini ilerleterek farklı metodojik/ideolojik evrelerle ve boyutlarla/aşamalarla kendini günümüze kadar taşımıştır. Selefi alimler kendilerine has yöntem ve metodlar geliştirmişlerdir. Selefiyye din, akidevî mezhep ya da fikhî bir mezhep değildir. Selefilik daha çok tutucu, gelenekçi yaklaşım tarzını ifade eder. Selefilik selefiyye kavramı yanına metod/menhec kelimesini eklemeyi tercih etmektedirler. “Selefin yöntemi” olarak metodolojik bir sistem kurmak için kendi itikâdî düşüncelerini geliştirmişlerdir. Selefin metodu

³³ Ammâra, *es-Selef ve’s-selefiyye*, 11-12.

³⁴ Hilmî, *es-Selefiyye*, 3/58.

kavramsallaştırması ile İslam mezhepleri gibi bir mezhebî ekol anlaşılmasının önüne geçmeye çalışmış olduklarını iddia etmektedirler ve farklı bir mezhep ya da yeni bir din olarak anılmasını önlediklerini düşünmektedirler. Selefe kesin bir dille bağlanmayı temel alan anlayışın ilk olarak ne zaman ortaya çıktığını belirlemede zorluk bulunmaktadır. Bu düşünsel tavrın belli bir zaman diliminde ortaya çıkmış bir mezhebî ekol olarak anlaşılması, bu sebeple pek mümkün olmamaktadır. Selefe tâbî olma sürecin genişliği dikkate alınarak irdelenmesi gerekmektedir.³⁵

Selefilik, birçok tesirindeki ortak noktalara rağmen, tarihin farklı dönemlerinde farklı şekillerde etki etmiştir. Selefilğin ıstılâhî anlamı ilk başlarda ilk Ehl-i Sünnet'e mensup olanlar ve Mu'tezile ekolü ile olan tartışma konularında Müslümanlardan ilk üç neslin itikâdı üzerine düşünsel duruş gösterenler için kullanılır. Özellikle bu kavramsal çerçevenin içerisine Ehl-i Hadis ekolü dahildir. Hicrî 3. asırda Ahmed b. Hanbel ve ashabının bu meselelere bakış açısı bu kavram içerisine girmiştir. Bu anlayışın Allah'ın sıfatları ve Kur'an'a dair fikirleri daha sonraları Ahmed b. Hanbel'in ekolüne mensup kişiler tarafınca benimsendi. İbn Teymiye, mezhepler, akide, hadis ve fıkıh alanlardaki katkılarından dolayı şeyhülislam olarak tanındı. İbn Teymiye'den sonra gelenler, kendilerini ve kendilerinden sonra gelenleri selefi olarak isimlendirdi. İbn Teymiye'nin sözleri, alimlerden birçoğu ve İslamî ıslah hareketler için ilham kaynağı olarak kabul görmüştür.³⁶ Şüphesiz ki İbn Teymiyye selefi yazarlarca aşırı bir şekilde yüceltilmiştir. Bu durumu İbn Teymiyye'nin kısa hayatından ve düşüncelerinden bahsederken de göreceğiz.

el-Kûsî'ye göre Selefi yöntem, Allah'ın dosdoğru yoludur, saf İslam kaynaklarından, Kitap ve Sünnetten hakikat olarak elde edilen İslam'ın kendine has yorumu ve yöntemidir. İslam'ın ilk dönemlerindeki yegâne metodu budur. Bu ilk nesil; inançlarında, yaşama faaliyetlerinde, davranışlarında ve muamelelerinde bu yönteme göre kendilerini tanımlıyorlardı ve bu yöntem üzerinde sebat ediyorlardı. Bu sebeple iman kuvvetinin, yakîn derinliğinin, mükemmel bir anlayış düzleminde ve dinin asıl ve furû bilgisinin gerçek hayata yansıdığı parlak bir imânî hayat yaşadılar.

³⁵ İşcan, *Selefilik*, 51.

³⁶ Beşir Musa Nafi', *ez-Zahiretu's-selefiyye: et-te'addudiyetu't-tanzimiyye ve's-siyasât* (Doha: Merkezü'l-Cezire li'd-Dirasat, 2014), 34.

Hayatlarında alışılmadık olaylar ve veriler, İslam kaynağının ilk saflığını onlara bulandıran ve metodunu onlara karışık hale getiren yeni çıkan olaylar ve meseleler ortaya çıkıncaya kadar Müslümanlar, bu hal üzere yaşamaya devam ettiler. Günümüz de kendilerini selefi olarak tanımlayanların ifadesine göre, Müslümanlar arasında siyasî ihtilafların ortaya çıkması sonucu onların pek çoğunun; yakini sarsıldı, anlayışı bozuldu, düşünce ve tasavvuru karardı ve inançta sapıklığa düştüler. Bu ortaya çıkan durum Ehl-i Sünnet âlimlerini, Allah'ın dinine ve gerçek hakikat olan tevhid anlayışına yapılan saldırıları püskürtmek ve selefleri olan sahabe ve tabiin metoduna destek çıkmak için bu problemlerle ilgilenmeye ve bid'atlere karşı çıkmaya yöneltti. Bu sayede kendilerinin Kitap ve Sünnetten çıktıklarını ve bu iki kaynaktan sahih bir yöntemle geldiklerini savunan diğer yöntemlerin karşısına, kendine has özelliğiyle ayrı bir mekanizma olarak Selefilik ortaya çıktı.³⁷ Selefi görüşteki kişilerin yazdığı eserlere göz attığımız zaman kendi benimsedikleri metotların en doğru yol olduğu fikri hakimdir. Bu düşünce tarzı selefi zihniyet karşıtları tarafından hakikat tekeliciliği, dışlamacı yaklaşım tarzı gibi ifadelerle eleştirilmektedir. Seleflerin keskin çizgiler ile kendilerini diğer fırkalardan nasıl ayırdığını gözlemlemekteyiz.

Ehl-i Hadis-Selefiyye çizgisi, İslam düşüncesi bünyesinde gelenekçi-muhafazakâr yönü temsil etmektedir. Akıl karşıtı tutumları, eserci literalist okumaları, dar kalıplar içerisinde kalan özellikleri, dışlayıcı bakış açıları nedenlerinden dolayı Ehl-i Rey ekolüne kıyasla zaman içerisinde istediği mesafeye kat edemeyip, geniş kitlelere ulaşamadı. Marjinal düzlemde belli başlı dinî grupların zihniyet olarak arka planında kalmayı başardı.³⁸

Selef metodunun farklı yönlerine dikkat çeken yorumlara karşın, çoğunlukla Selefilik İslam düşüncesinde tek kalıba sokularak tanımlanmaktadır. Oryantalistler, Batı'nın siyasal bakış açısını sentezleyen stratejik okuma biçimlerini merkez alarak Selefilik akımından yararlanan bütün İslami hareketleri, mezhepleri ve akımları dışlayıcı bir

³⁷ Kûsî, *el-Menhecü's-selef*, 43-45.

³⁸ M. Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2022), 62; Özcü bir yaklaşıma sahip selefi zihniyet, Allah ve peygamberi vasıtasıyla hayatın geçmişte tamamlandığını savunmaktadır. Bu nedenle birey ve toplum için tek bir standart mevcuttur oda eserdir. Din'in eserden ibaret olduğu savunulur. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Zeki İşcan, "Selefilik'in Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Planı", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmet Kavas (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 92-94.

anlayışla tek bir kavramsal anlama indirgemektedirler. Selefiliği 2000'li yıllara ait siyasal şartlarında gelişme gösteren hareketler ve hatta isyan hareketlerine bir tarihsel arka plan olarak anlıyorlar. Müslüman toplumlarda yaşayan ve onun sorumluluğunu üzerine alan araştırmacılar, Selefiliği kendi toplumsal tecrübelerine göre yorumlamalıdır. Bu çerçevede, İslam düşünce geleneğinde Selefilik akımının farklı boyutlarını ve çehrelerini daha objektif bir şekilde ortaya koymak mümkün. Hem kaynaklara hem de topluma bakmak gerekiyor. Çünkü düşünceler, toplumla ilişkili olarak meydana gelirler. Fikirler, salt fikirlerden oluşan sistemler değildir. Toplumdan öte ve zamanlar üstü olan kendine has özellikleriyle vahiydir. Vahiyden ilham alan bütün hareketler ve fikirler toplumun içinde yansiyarak oluşurlar. Selefilik de öyle. O da Kur'an ve sünnet kaynağından ilham alarak İslam toplumunda doğmuş ve günümüze kadar etki alanını genişletmiştir. Selefiliğin sosyolojik kökenlerini bilmek, teolojik temellerini bilmek kadar kıymetlidir.³⁹

Konunun daha iyi anlaşılması ve kavranması için kanaatimizce, dönemsel ve yorumsal farklılıklardan dolayı Selef kavramı ile Selef-i Sâlihîn kavramının birbirinden ayrılması önemlidir. Şimdi Selef-i Sâlihîn kavramının üzerinde duracağız.

1.3. Selef-i Sâlihîn Kavramı

Bu bölümde ve gelecek bölümde Selef-i Sâlihîn kavramını ve düşüncelerini incelememizin sebebi selefi çevrelerin ve ilerleyen bölümlerde değineceğimiz Vehhâbîlik mezhebi müntesiplerinde görülen Selef-i Sâlihîn'e dönme düşüncesidir. Her ne kadar Selefiliğin hangi dönemde başladığına dair tartışmalar yapılmış ise de Selef-i Sâlihîn her konuda dinin anlaşılıp yorumlanmasında gerçek anlamda selefler kabul edilmektedir. Selefilik ve Selef-i Sâlihîn ilişkisi İslam Düşünce Tarihinde özellikle selefler tarafından dönemsel ve zihinsel yönden birbiriyle irtibatlandırılmaya çalışılan konulardandır. Selef-i Sâlihîn düşüncesi, İslam düşüncesinin pâk ve yaşanılabilir veçhesini yansıtan bir dönemi ihtiva etmektedir.

³⁹ Ergün Yıldırım, *Cihad ve İsyân* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 163.

“Fesad” kelimesinin karşıtı olarak kullanılan “Sâlih” kelimesi kullanılmaktadır. Kur’ân’da “amel-i sâlih” şeklinde pek çok yerde⁴⁰ geçen bu kelime, insanlar arasındaki sorunları giderme anlamındaki “sulh”⁴¹ kelimesiyle, tecdid, düzeltme ve restorasyon anlamındaki “ıslah” kelimesiyle aynı köktendir.⁴²

Selefiliğin ana düşüncesi, İslam’ın doğuşunda ve gelişmesinde katkısı olan ilk üç nesil örnek alarak İslam’ın temel kaynaklarına dönmek esastır. Selef-i Sâlihîn olarak tanımlanan üç nesil, İslâm’ı en iyi anlayan ve yaşayan kimseler olarak kabul görülür. Gazzâlî, selefîn yolunu sahâbe ve tâbiîlerin yolu olarak ifade etmektedir.⁴³

Sahâbe dönemindeki Selef-i Sâlihîn, Kur’an’ın dilini ve anlatmak istediği konuları en iyi şekilde biliyorlardı. Kur’an’ın muhkem ve müteşâbih ayetlerindeki anlamı kavrama noktasında çok titiz davranıyorlardı. Bu dönemde itikâdî konularda ihtilâf meydana gelmemişti. Selef-i Sâlihîn’in tümünde itikâdî konularda icmâ vardı. Daha sonraları yavaş yavaş İslam âleminde ihtilâflar ortaya çıkmıştır.⁴⁴

Selefî düşünceye sahip itikâd âlimleri, “selef” ibâresi ile hayırlı ilk üç nesil sahâbe ve tâbiîn, tebe-i tâbiîn kast etmektedir. Onların içinde ayrıca siddîkler, şehitler ve sâlih kimseler de bulunmaktadır. Resulullah’ın önderliğinde dinî konularda derinleşmişlerdir. Müslümanlara yol göstericilikleri, din konusunda ki faziletleri, sünnete bağlılıkları, bid’atlerden sakınmaları örnek alınır. Bunların yanında dindeki önemi hususunda ümmetin ittifâk ettiği kimselerdir. Bu sebeplerden dolayı ilk üç nesil “Selef-i Sâlihîn” kavramıyla ifade edilmiştir.⁴⁵

⁴⁰ el-Bakara 2/62; et-Tevbe 9/102; Yunus 10/4; el-Burûc 84/11.

⁴¹ en-Nisâ 4/28; el-Hucurât 49/9-10.

⁴² İbn Manzur, *Lisanü’l-arap*, 1/2479, 2480; Ahmet Yalçın, *Selefî Düşünce’nin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2020), 31.

⁴³ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İlcâmu’l-avam an ilmi’l-keâm* (Beyrut: Dâru’l Minhâc, 2017), 49.

⁴⁴ Mustafa Hilmî, *Kavâidü’l menheci fi’l fikri’l İslam* (İskenderiyye: Dâru’d-Da’ve, 1996), 93; Sa’di b. Hamûd es-Semrî, *Da’vetü’s-selefiyye ve hakikatüha, usulüha* (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l İslâmiyye, 2020), 6-7.

⁴⁵ Abdullah b. Abdülhamid el-Eserî, *el-Veciz fi akideti’s-selefi’s-salih* (İstanbul: Guraba Yayınları, 1997), 27-28; Abdullah b. Ömer, *Fehmü’s-selefi’s sâlihi li’n-nususi’s-şer’iyyeti ve’r-raddi ale’s-şühûhâti* (Riyad: Mektebetü’l Melik, 2015), 30-35; Muhammed b. Halife et-Temimî, *Mü’tekadü ehl-i’s-sünne ve’l cemâa fi tevhidi’l esmâ ve’s-sıfat* (Riyad: Mektebetü Ezvai’s-Selefi, 1999), 47-50.

Selefi yazarlara göre sahâbe ve tâbiünden Selef-i Sâlihîn, Nebevî çizgiyi titizlikle takip etmişlerdir. Tevhid inancında ki sırrın kaynağını hiçbir şâibenin (şüphenin) karışmadığı saf vahye dayalı Kur'an'ın özünden almışlardır. Bu öz sayesinde İslam'ın anlaşılmasına yardımcı olmuşlar, yeryüzünde tevhit sancağını dalgalandırmışlar ve Allah da onlara her yerde hayır kapılarını açmıştır. Allah'ın, onlar eliyle gerçekleştirdiği bu büyük zafer tesadüf eseri değildir. Sayıca çok olmalarından ya da hazırlıklı olmalarından da değildi. Bu muazzam başarı onların Allah'a dayanmalarından, meşru sebepler sonrası tam bir teslimiyetle Allah'a tevekküllerinden ve çok önemliyi (ehemmi), önemliye (mühimme) tercih ederek hareket etmelerinden, davetlerinde Kelime-i Tevhid'i esas edinerek yola çıkmalarından dolayı idi.⁴⁶

Selefilere göre Selef- Sâlihîn dönemine dönme fikri her zaman olmuştur. Selefilik düşüncesi, kelâmî fırkalardan Mu'tezile, Cebriyye, Kaderiyye gibi fırkaların oluşumdan sonra ortaya çıkmıştır. Bu fırkalar ortaya çıktığı ve Müslüman toplumların zihnine yerleştiği zaman, bazı âlimler Hz. Peygamber, sahâbe ve tabiîn asrına dönme istemişlerdir. Bu da Selef-i Sâlihîn düşüncesine dönme fikridir.⁴⁷

Selef-i Sâlihîn, Kaderiyye, Mürcie, Râfıza, Havâric, Cehmiyye, Neccâriyye ve Mucessime gibi, İslâm'a nispet edilmekle beraber sapık fırkaların mensuplarından uzaklaşmışlardır.⁴⁸

el-Bûtî'ye göre Selef-i Sâlihîn'e gerçek manada uymak, onların takip ettiği Kur'an-ı Kerim ve sünneti uygulama hususunda onları anlamaktır. Her bir Müslüman için, Allah'ın kitabına iltizam etmek ve Resulullah'ın yol göstericiliğine uymak esastır. Şüphesiz Yüce Allah kullarına, Resulullah'a itaati emretmiştir. "Peygamber size ne verdiyse onları alın, sizden neyi nehy ediyorsa onu bırakın."⁴⁹ Resulullah insanlara, sünnete ve doğru yolda olan Hulefâ-i Râşidîn sünnetine uymayı ve ilk üç nesildeki ve onlardan sonraki ashaptan salih kimselerin yaşamları ile yetinmeyi emretmiştir.

⁴⁶Salih b. Sa'd es-Suheymî, *İtikatta Selefîn Menheci ve Müslümanların Vahdetteki Yeri*, çev. Ahmed Çetin (İstanbul: İnsanlar Yayınları, 2016), 38.

⁴⁷ İdris Abdurrahman, *Mefhumü 's-selefiyye* (Nijerya: Munazzamatü's Sekâfeti'l İslamiyye, 2020), 6.

⁴⁸ Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne 'l'-firâk* (Beyrut: Dâru'l Âfâki'l Cedîde, 1977), 54-58.

⁴⁹ el-Haşr 59/7.

“Onların yoluna azı dişlerinize bağlanın hadisi”⁵⁰ ve aynı şekilde “şüphesiz en hayırlı nesil...” hadisi bu hayırlı nesilleri zikretmekle anlatılmak istenen şüphesiz onlara uymak ve yollarından gitmektir.⁵¹

Ehl-i Sünnet alimleri, Selef-i Sâlihîn akidesine çok önem vermişlerdir. Muhaliflerine karşı cevap vermek için bu akide üzerinde çok sayıda incelemelerde bulunmanın yanı sıra eserler yazmışlardır. Selef mezhebinin düşünceleri bu alimlerin nakliyle bilinir. Ehl-i Sünnet ekolünden olan dört mezhep imamı Ebû Hanîfe'nin Fıkhü'l Ekber, Vasiyye eserleri İmam Malik'in Kitabül'l Kader adlı eseri, İmam Şâfi ve Ahmed b. Hanbel'in çok sayıdaki eserleri Ehl-i Bid'at müntesiplerine karşı Ehl-i Sünnet inancını savunmaktadır.⁵²

el-Kûsî'ye göre Selef-i Sâlihîn dini delillendirme metodu olarak Kur'an ve Sünnet'e dayanır. Onlarda bulunmayan hükümlerde ise; akla, fikre, ictihâd ve nazara davet eder. Taklidi red eder ve dini anlamda onun zararlarından sakındırır. Dört büyük mezhep imamları da öğrencilerinden eğer kendilerine daha doğru bir bilgi gelirse kendi düşüncelerine uymamalarını istemiştir. Söyledikleri sözleri de delil olmadan almamalarını istemiştir.⁵³

Seleflerin Selef-i Sâlihîn ile ilgili genel görüşleri şu şekildedir: Her kim Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn yoluna ihsan ile davet diyorsa, O, Selef-i Sâlihîn yolu üzerindedir. Bütün Müslümanların Kur'an-ı Kerim'e uyması ve tertemiz sünnete Selef-i Sâlihîn'in anladığı tarzda dönmesi gerekmektedir. Çünkü onlar uyulmaya en layık topluluktur. Çünkü onlar imanlarında sadık, inançlarında kuvvetli, ibadetlerinde ise muhlis idiler. Selef-i Sâlihîn'in imamı Hz. Peygamber idi. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in ümmete önderliği konusunda şu ayetler yer alır: “Peygamber size ne emrediyorsa alın ne nehy ediyorsa terk edin”⁵⁴ Çünkü o en güzel örnek, önder ve sâlih kimsedir. “And olsun, Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe

⁵⁰ Ebû İsâ Muhammed b. Sevre et-Tirmîzî, *Sünenü't-Tirmîzî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkîr, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrahim 'Utve (Mısır: Matbaatü'l Halebî, 1975), “İlim”, 39.

⁵¹ Bûtî, *es-Selefiyye*, 221.

⁵² Ali Muhammed es-Salâbî, *Sıfatü rabbi'l beriyye ala menheci akideti's-selefiyye* (Kahire: Mektebetü'l Tefikiyye, 1990), 23-25.

⁵³ Kûsî, *el-Menhecü's-selef*, 433.

⁵⁴ el-Haşr 59/7.

kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”⁵⁵ Selef-i Sâlihîn kaynağı: Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim, Resulullah'ın sünneti'dir. “Herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Resule götürün; eğer Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıyorsanız bu daha hayırlıdır. Ve sonuç bakımından daha iyidir.”⁵⁶ Hz. Peygamber'den sonra en üstün selef doğruluk ve ihlasla Resulullah'tan dinini alan sahabedir. Yüce Allah onları şu âyetlerde şöyle vasıflandırmıştır. “Mü'minlerden öyle er kişiler vardır ki, Allah üzerine yaptıkları ahde sadakat gösterdiler; böylece onlardan kimi adağını gerçekleştirip kimi de beklemektedirler. Onlar hiçbir vazgeçme ve yan çizme ile değiştirmemişlerdir.”⁵⁷ Bu âyette bahsedilen müminler iyilik üzerinde olmuşlardır.⁵⁸

Kanaatimizce, Ehl-i Sünnet ekollerinden Eş'arîlik ve Mâturidîlik oluşumlarını Selef-i Sâlihîn çizgisine eklemekte fayda görmekteyiz. Bununla birlikte araştırmamızın genelinde bazı selefi görüşlerin Selef-i Sâlihîn ile nasıl ayrıştığını gözlemlemekteyiz.

Selefe tâbî olma meselesi, tartışılan ve önemli bir konudur. Netice olarak, bir kişinin seleften olması yalnız başına yeterli görülmemektedir. Dinî nakleden ilk kimseler olmaları sebebiyle dindeki konumları çok önemlidir. Ancak seleften olmalarına rağmen tutum ve takip ettikleri menhec açısından eleştirilen ve tartışılan kimseler de olmuştur.⁵⁹

Selef-i Sâlihîn kendi dönemlerinde dini korumaya çalışmışlardır. İtikâdî meselelerin açıklanmasına önem göstermişlerdir. Tevhid inancını, imanını, sünneti, şeriatı sonraki nesillere aktarmışlardır. Yüce Allah onlar vasıtası ile dinini korumuştur. Selef-i Sâlihîn dinî hurâfelerden ve bid'at kirliliğinden etmeye çabalamıştır. Yeni fethedilen ülkelerdeki batıl dinlerin tesiri ve Müslümanlar içinde oluşan ayrılıkçı fırkalar ortaya çıktığı zaman Selef-i Sâlihîn sahih sünnetin ve sahih İslam akidesinin aktarılmasında

⁵⁵ el-Ahzab 33/21.

⁵⁶ en-Nisâ 4/59.

⁵⁷ el-Ahzâb 33/23.

⁵⁸ Mahmud Abdülkadir Arnavut, *el-Veciz fi menheci Selefî Salihin* (Beyrut: Dâru'l Me'mun li'l Türâs, 1990), 9-12.

⁵⁹ Yalçın, *Selefî Düşünce'nin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye*, 36.

önemli rol oynamışlardır. Selef-i Sâlihîn, sonradan dine girenler eliyle ve bid'atlerle İslam inancının bulandırılmasına engel olmaya çalışmışlardır.⁶⁰

Selef-i Sâlihîn kategorisine girmek İslam'ın ilk asrına dönmekle mümkündür. Bunun nasıl gerçekleşeceği konusu tartışılması gereken bir konudur. Her geçmişte yaşayan bu daireye girmesi ve kabul edilmesi isabetli bir düşünce tarzı değildir.

1.4. Selef-i Sâlihîn Temel İtikâdî Görüşleri

Bu bölümde Selef'in nasları anlama, yorumlama konusunda takip ettiği metodu ve bu itikâdî alana dair görüşlerini ele alacağız.

Eş'arî kelimcisi Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî (öl. 505/1111) sırf hak olan mezhep olarak Selef-i Sâlihîn ilkelerini şu şekilde maddeleştirmiştir:

1) Tâkdis: Naslardaki müteşâbih ayetlerde ki sıfatlar da Cenabı Allah'ı cismâniyetten ve cisimlerde bulunan özelliklerden tenzîh etmek,

2) Tasdik: Kur'an ve hadislerde geçen esmâ ve sıfatları nasıl kullanılmışsa o şekilde kabul etmek ile beraber Hz. Peygamber'in buyurdularının hakikat olduğunu ve kendisinin de o sözde sâdik olduğuna, o haberin tamamen onun haber verdiği şekilde olduğunu kesin bir inançla kabul etmektir.

3) Aczini itiraf: Müteşâbih ayetlerde ve hadislerde geçen hususlarda te'vil ve yoruma başvurmaksızın Allah'ın murâdının bilinmesinde gücümüz yetmediğini ve aciz kaldığımızı itiraf etmektir.⁶¹

4) Sukut (Susmak): Müteşâbih naslarda geçen haberlerin manasını sormamak ve bu konulara dalmamak demektir. Bunlar hakkında soru sormak bid'attir. Bu konulara

⁶⁰ Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn, *Şerh-u usulü's-sünne li Ahmed b. Hanbel* (Riyad: Mektebet-ü Dâru'l Mesîr, 1999), 7-8.

⁶¹ Gazzâlî, *İlcâmü'l avam an ilmi'l kalam*, 49

dalındığı takdirde dinî anlamda tehlikeler vardır. Hiç bilemediğin bir yerde küfre girme tehlikesi vardır.

5) İmsâk (Uzak Tutma): Müteşâbih lafızlar üstünde hiçbir şekilde bir tasarrufta bulunmamaktır. Yani tasrîf, başka bir dile çevirme, noksanlaştırma ve ziyâdeleştirme, dağınmık olanları bir araya getirme ve bir arada bulunanları dağıtma gibi değişiklikler yapmamak, nasıl söylendiyse o şekilde ve o lafızla konuşmak gerekmektedir.

6) Keff: Kalbini, müteşâbih lafızların lafız ve manalarından söz etmekten engellemek ve bunlar üzerine fazla düşünceye dalmamaktır. Bu hususlarda zihni ve kalbi meşgul etmemektir.

7) Marifet Ehline Teslim: Müteşâbih kelimelerin manalarını, her ne kadar aczinden dolayı kendisine gizli olduğunu bilse de Resulullah'a diğer nebilere, sıddîklere ve Allah'ın, veli kullarına gizli olmadığına inanmaktır. Bu şekilde sıralanan maddeler, Seleflik düşüncesine mensup kişilerce benimsenen ve önemsenen yoldur. Selefin tümü bu yedi esasa kesin bir şekilde inanmıştır.⁶²

İzmirli İsmail Hakkı'ya göre Seleflik, sahâbe ve tâbiînin görüşleri üzerine olan hadisçiler ve fakihleri ifade eder. Selefin yolu Kur'an yoludur. Kur'an yolu ise Allah'ı tazim konusunda mübalağa edip, tafsilata girmemek, Allah'ın varlığını yeryüzünün ve göklerdeki çeşitli cisimlerden yola çıkarak ispatlanıp derinliklere ve ayrıntılara dalmamaktır. Başka bir ifadeyle, tartışma gerektiren ama çözümlenmesi zor olan birtakım hususlarla uğraşmamaktır. Kur'an'ın açıkladığı bir şekilde aklî ve naklî delillerle imanî meseleleri ispatlamak yoludur.

Bu anlayışa göre Kitap ve Sünnet'e göre yasaklanan işler şunlardır:

1- İlimsiz olarak Yüce Allah'ın varlığı hakkında söz söylemek.

2-Yüce Allah'ın zatı hakkında doğru söylememek

⁶² Gazzâli, *İlcâmü'l avam an ilmi'l kalam*, 50; et-Temimî, *Mü'tekadü ehl-i's-sünne ve'l cemâa*, 60-67.

- 3- Bilgisiz olarak tartışmak
- 4- Gerçek ortaya çıktıktan sonra tartışmak
- 5- Delilsiz ilahi ayetler hakkında tartışmak
- 6- Hakkı yok etmek için batıl sözlerle cedelde bulunmak
- 7- Dinde tefrika ve ihtilaf çıkarmak.⁶³

Selef, tevhidin ilk kısmını tevhid-i ilmî, tevhid-i haberî yani Allah'ın kemal sıfatlarını içerisine alan itikâdî tevhid olarak tanımlar. Allah'ı temsil ve teşbihten uzak tutmak ve aynı zamanda noksan sıfatlardan tenzih etmektir. İkinci kısmı ise, Allah'ın tek olduğuna iman etmek ve rabb, ilah olduğuna rıza göstermektir. Allah, bu iki tevhid çeşidini ihlâs ve kâfirûn suresinde toplamıştır. “De ki ey kafirler”⁶⁴ burada tevhid-i ilmî, tevhid-i irâdî vardır. “De ki Allah birdir.”⁶⁵ âyetinde ise tevhid-i ilmî, tevhid-i haberî vardır.⁶⁶

Selefilere göre Selef itikâdı yalnızca Yüce Allah'ı ulûhiyyet ve rubûbiyyet tevhidinde tek olduğunu kabul etmek, niyet ve amel ile yönelmek demektir. Aynı zamanda Allah'ın tüm resullerine gönderdiği ve kitap ile indirdikleridir. Selef aynı zamanda hanîfliktir.⁶⁷

Ethem Ruhî Fığlalı'ya göre hicrî 3.yy'ın başlarında oluşmaya başlayan bu zümrenin ilkeleri, Kur'an ve sünnet yolu olduğu ifade edilmektedir. Buna göre Selefilik fikri akımına mensup kişiler, Kur'an ve Sünnette belirtilen esaslara, akıl ve re'ye müracaat etmeksizin ve te'vil metoduna başvurmaksızın olduğu gibi inanmaktadır. Allah'ın sıfatları ve sair itikâdî hususlarda ayrıntıya girmeden inceden inceye fikir yürütmemektedirler. Nasları olduğu gibi kabul ederek müteşâbihleri ve zor meseleleri çözmek maksadı ile aklın hakemliğine veya te'vile yanaşmamak bu fikri

⁶³ İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelam* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 91; Selefilğin esasları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hayati Ülkü, *Mezhepler Tarihi* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2015), 266.

⁶⁴ el-Kâfirûn 109/1.

⁶⁵ el-İhlâs 112/1.

⁶⁶ Temimî, *Mü'tekadü ehl-i's-sünne ve'l cemâa*, 13.

⁶⁷ Muhammed Fethî Osman, *es-Selefiyye fi'l-müctemeâti'l-muâsıra* (Kuveyt: Dâru'l Kalem, 1981), 6-8.

akımın temel prensiplerindendir. Allah'ın Arşı, eli (yed), gelmesi (mecî) ve buna benzer müteşâbih âyet grupları hakkında fikir yürütmeyi kabul etmezler.⁶⁸

Naslarda geçen sıfatlar subutî ve selbî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Subutî sıfatlar, hayat, ilim, kudret gibi Allah'ın kendisini Yüce Kur'an'da tanıttığı sıfatlardır. Bu sıfatların en uygun bir biçimde Allah'a yaraşır bir şekilde bilinmesi gerekir. Selbî sıfatlar ise, Allah'ın kendisinden nefy ettiği sıfatlardır. Örneğin, Allah zulüm sıfatını kendisinden nefy etmiştir. Selbî sıfatın zıttı olan subutî sıfatların Allah'ta en mükemmel şekilde bulunduğu bilinmesi ve inanılması gerekir. "Şüphesiz Allah hiç kimseye zulüm etmez"⁶⁹ ayetinde geçtiği gibi bu sıfatın nefy edilmesi gerekir. Zıddı olan adalet sıfatı ise Allah'ta en iyi biçimde bulunur. Subutî sıfatlar ise zatî ve fiilî olarak ikiye ayrılır.⁷⁰

Selef, teşbihe gitmeden Allah'ın sıfatlarını kabul eder, ta'tile başvurmaksızın da bu sıfatları kabul etmektedir. İmam Malik, İmam Şâfî, Süfyan-ı Sevrî, Ebû Amr b. Yuhmid el-Evzâî (öl. 157/774) gibi alimler müteşâbih naslar hususunda bu şekilde davranmışlardır.⁷¹

Selefi çevrelere göre selef ekolü, sahâbe, tâbiûn ve tebe-i tâbiîndendir. Bu ekol, Allah'ın sıfatlarını te'vile gitmeksizin zâhirine göre anlamayı benimser. Bunun yanı sıra, te'vil yapmaya yol açan ta'til ve teşbihe başvurmazlar. Onlara, herhangi birisi sıfatlar hakkında herhangi bir şey sorduğu zaman, doğrudan onlara âyeti okurlar. Bu konu hakkında konuşmak istemezler. Derler ki: "Yüce Allah bu konu hakkında böyle buyurmuştur. Bunun haricinde biz bir şey bilmeyiz. Zorlamaya girmeyiz ve bilmediğimiz bir şey hakkında konuşmayız."⁷² Selefin nasları anlamada te'vil metoduna başvurmaması birtakım nasların anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

⁶⁸ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağdaş İtikadi İslam Mezhepler Tarihi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1991), 70; Ebü'l Meâli Abdullah el-Cüveynî, *el-Akîdetü'n-nizamiyye fi erkânî'l-İslamiyye* (Mısır: Mektebetü'l Ezheriyye, 1992), 32.

⁶⁹ Yûnus 10/44.

⁷⁰ Muhammed Salih el-Useymin, *Şerhu lümati'l i'tikad* (Beyrut: Mektebetü'r-Rüşt, 1984), 11.

⁷¹ Muhammed Siddîk el-Kannevcî, *Katfî's-semeri fi beyâni akîdeti ehl-i eser* (Riyad: Vezarâtü's-Şuuni'l İslamiyye ve'l Evkafî, 2000), 52-53.

⁷² Muhammed eş-Şevkânî, *et-Tühfe fi mezâhibi's- selef*, thk. Said Âsım Ali (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1989), 21; Abdulmun'im Selim, *Şerh-ü usuli'd-da'veti's-selefiyye şeyh Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî* (Mısır: Dâru'z-Ziyâ, 2002), 61.

Selef, “Allah zat, sıfat, fiil ve isimleri itibariyle hiçbir şeye benzemez, hiçbir şey de O’nun gibi değildir” kâidesini umumî ve küllî bir kural olarak kabul eder. Onlar, âyet ve hadislerde geçen tenzihî (negatif) isim ve sıfatlar hariç diğerlerini ağızlarına almazlar. Daha çok Allah’ı subûtî sıfatları ile tanırlar. Allah’ın gelme (mecîî), gülme (dahik) gibi fiillerinin bulunduğunu söylerler. Yani selefte göre Allah’ın ne olduğunu bilmek, O’nun ne olmadığını bilmekten daha elzemdir.⁷³

Selefilerin fikir olarak eserlerinde sıklıkla yararlandığı ve görüşlerini savunduğu İbn Teymiyye’ye göre Selef topluluğunun ve onun yolundan gidenlerin metodu, ta’tîl, tahrîf, tekyîf ve temsîle başvurmaksızın Allah’ın sıfatlarını ispat etmektir. Allah’ın kendisinden nefy ettiği selbî sıfatları kabul etmezler. Yüce Allah’ın Esmâü’l-Hüsânını (En güzel isimler) ve âyetleri hakkında aşırıya gidenleri Kur’an’da Allah Teâlâ zemetmiştir. “Allah’a en güzel isimleri ile duâ ediniz. İsimlerini inkâr edenleri terk ediniz.”⁷⁴ Allah’ın sıfatlarını ve isimlerini ispat; mahlukâta benzetmemeyi, teşbîh olmadan isbatı, ta’tîl olmadan tenzîhi içerir. Yüce Allah’ın şu sözünde de olduğu gibi; “Onun hiçbir benzeri yoktur. O semî ve basîrdir.”⁷⁵ Allah’ın, “Onun hiçbir benzeri yoktur.” sözü, temsîl ve teşbîhin reddidir. Allah’ın “O, semî ve basîrdir.” sözü, ta’tîl ve ilhâdın reddini içerir.⁷⁶

“Ey İblis demişti, kudret ellerimle (yedeyye) yarattığıma, ne mâni oldu da secde etmedin? Ululuk mu satmadasın, yoksa yücelerden misin sen?”⁷⁷ Bu ayette geçen “yed” lafzını selef ulemâsı Mu‘tezile, Cehmiyye ve diğer mezheplerin yaptığı gibi Allah’ın gücü, kuvveti gibi anlamlarla te’vil etmezler. Müşebbihe ekolünün yaptığı gibi yaratılmışların eline benzetip cismâniyet vermezler. Bu şekilde ta’tile gitmeden delâlet ettiği anlamı doğrudan kabul ederler.⁷⁸

Selefin çoğunluğu, Allah’ın ezeli sıfatlarından ilim, kudret, hayat, irade, semî, basar; kelam, celal, ikram, izzet, azamet gibi sıfatları kabul ederler. Zâtî ve subutî sıfatları

⁷³ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 60.

⁷⁴ el-A‘raf 7/180.

⁷⁵ eş-Şurâ 36/11.

⁷⁶ Takiyyuddin Ahmed İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ* (Medine: Vezâratü’l-Evkâf, 2004), 3/4.

⁷⁷ Sâd 38/75.

⁷⁸ İsmail b. Aburrahman es-Sâbunî, *Akîdetü’s-selef ve ashâbü’l-hadis*, thk. Nasır Abdurrahman b. Muhammed el-Cud’î (Riyad: Dâru’l-A‘sime, 1998), 63-64.

birbirinden ayırt etmezler. Mu‘tezile sıfatları nefy ederken, selef ise ispat etmektedir. Bu yüzden Selefiyye sıfatiyye, Mu‘tezile de muattıla olarak isimlendirilmiştir. Bazı selef âlimleri yaratılanların sıfatlarıyla teşbihe düşerken bazıları ise sıfatın delâlet ettiği manâ ile anlamı sınırlandırmıştır. Haberî sıfatlar hakkında selef ikiye ayırmıştır:

1- Sıfatlar konusunda te’vile ihtiyaç duyanlar

2- Te’vil konusunda tevakkuf edenler

İlk grup şöyle der: Aklımızla biliriz ki Allah’ın bir misli, benzeri yoktur. Allah Teâlâ mahlukâta hiçbir şekilde benzemez. Allah’ın şu âyetlerinde olduğu gibi anlarız. “Rahman, Arşa istivâ etti.”⁷⁹, “Kendi ellerimle yarattım”⁸⁰, “Rabbin geldi”⁸¹, buna benzer âyetler bunun örneğidir. Bu âyetlerin tefsiri ile mükellef değiliz. Bilakis biz bu âyetlerde Allah’ın eşi ve benzeri olmadığına inanmakla mükellefiz. Daha sonra muteaahirûndan ikinci grup selef alimleri geldi ve öncekilerin düşündüğünden farklı söyledi. Önceki selef alimleri, asla te’vile başvurmuyorlar ve teşbihi de kabul etmiyorlardı. Malik b. Enes demiştir ki: “İstivâ mâ‘lum, keyfiyeti meçhul, ona iman etmek vaciptir. Onun hakkında soru sormak bid‘attir.” Bunu gibi Ahmed b. Hanbel, Süfyân-ı Sevrî, Dâvûd ez-Zâhirî (öl. 270/884), Ebû Nuaym el-İsfehânî (öl. 430/1038) ve onlara tâbî olanlar da aynı düşünceyi paylaşmışlardır.⁸²

Selefin genel görüşüne göre dinî hükümler ve itikâd konularında selefin metodu en isabetli olandır. Çünkü bu metod en muhkem, güvenilir orta yoldur. Bununla birlikte bu dinî yorumlama biçimi bid‘atlerden herhangi bir şey içermez. Şeriatın belirlediği çerçevede dinî nasları anlamaya ve yorumlamaya çalışırlar. Fesahât ve beyân ehlidirler. Yüce Allah, onları ve sonrasında gelenleri Kur’an’da övmüştür.⁸³ Selefiler eserlerinde kendi yöntemlerinin en isabetli olduğunu iddia etmektedirler. Selefilerin eserlerindeki bu bakış açısı selefi karşıtlarınca eleştirilmektedir. Kanaatimizce de

⁷⁹ Tâhâ 20/5.

⁸⁰ Sâd 38/75.

⁸¹ el-Fecr 89/22.

⁸² Şehristanî, *el-Milel ve’n-nihal*, 79-80.

⁸³ Abdullah b. Yusuf el-Cüdayî, *Akîdetü’s-selefiyye* (Riyad: Dâru’l İmam Malik, 1995), 40-41.

nasları anlama konusunda tek doğrunun kendileri olduğunu iddia etmek İslam'ın akla, insana ve düşünceye verdiği önem ile bağdaşmamaktadır.

Selefler, kendi müntesiplerinin ve dışındakilerinin de müşterek olduğu kâidelere baktığımız zaman, Selef akîdesinin üzerine kurulu olduğu hususlar üzerine yoğunlaştıklarını görmekteyiz:

1. Şer'î nasları aklın önüne geçirmek,
2. Naklin te'vil edilmemesi,
3. İstidlâl yönteminin Kur'an metodu olması.

İlk esastaki şer'î naslardan kasıt, Allah'ın kitabı ve Resulullah'ın sünnetidir. Çünkü o kitabın açıklayıcısıdır. Daha sonra sahâbe görüşleri gelir. Vahyin inişine sahâbe şahitlik etmiştir. Akıl sadece tek başına dinî hakikati bulmada doğru yolu gösteremez. Bunun yanında nakil de gereklidir. Selefin akli ötekileştirdiği yukarıdaki esaslardan bir sonuç olarak çıkarılamaz. Akıl nakle tâbî olmalıdır. Kendi başına tâbî olunan değildir. Rivâyetin dirâyetin önüne geçirilmesi esastır. Akl-ı sarîh, nakl-i sahîh ile elbette ittifâk eder. İman konusunda akîde usullerden çıkarılan sonuç; temsîl, ta'tîl ve te'vile gitmeden sünnet ve kitaba göre hüküm vermektir.⁸⁴

Selefin çoğu, Allah'ın bilinmesi (Mâ'rifetullah) istidlale veya nazar ilmine gerek duymadan fitrat ile mümkündür görüşünü savunmaktadırlar. Örnek vermek gerekirse bir insan, insanlardan uzakta bir yerde doğmuş olsa, yaşadığı çevreden veya ailesinden dolayı fitratı bozulmamış olsa, sâfi, ifsad olmamış fitratı ile Allah'ın yaratıcılığı hakkındaki düşünme, nazar ve akli sayesinde Allah'ı bilmeye güç yetirebilir. Her bir insanın, Allah'ın bizi yoktan var ettiğine inanması, çeşitli nimetlerle bizi rızıklandığına ve fiillerinde, sıfatlarında ve zâtında bir örneği, şerîki, dengi olmadığına iman etmesi gerekmektedir. Kur'an ve hadislerde gelen en güzel sıfatlarla sıfatlandığının farkında olması gerekmektedir. Yüce Allah'ın sıfatları ve isimleri sınırsızdır. İnsana düşen te'vile, teşbîhe, temsîle ve tekyîfe düşmeden

⁸⁴ Sili, *el-Akîdetü's-selefiyye*, 102-104.

bunlara Kur'an'da ve hadislerde geçtiği gibi inanmaktır. Eş'arilerin dediği gibi yirmi sıfat ile Allah'ın sıfatlarını sınırlandırmamak gerekmektedir.⁸⁵

Selefin ekserisinde hâkim olan temâyül, itikâdî meselelerde tevakkuf, dinî konularda cedele başvurmamaktır. Kur'an ve hadislerde geçen hususlarda teslim ve taklid yolunu tutmaktır. Ayrıca müteşâbihler konusuna dalmaktan kaçınmışlardır.⁸⁶

Allah'ın isim ve sıfatlarını selef metoduna göre bilmek demek, Allah'ı tanımak, Allah için amel etmek ve tasdik etmek demektir. Selef ve tâbîleri Kur'an ve Sünnet'e dayalı olarak kendi itikâd sistemlerinde tevhid-i esmâ ve sıfatlara büyük önem vermişlerdir.⁸⁷

Selefiligi daha iyi anlamak için dönemselsel olarak geçirdiği evreleri inceleyelim.

1.5. Selefiligin Teşekkül Süreci

Selefilik kavramı, İslam düşünce tarihi boyunca gündem olmuştur. Hz. Peygamber döneminde böyle bir fikrî oluşum söz konusu değildir. Selefilik, hicrî 4. yy'da ortaya çıkmıştır. Hanbelî mezhebine mensup âlimler tüm görüşlerini, selef inancını diriltten ve bunun dışındaki görüşlerle mücadele içerisine giren Ahmed b. Hanbel'e dayandığını iddia etmiştir. Selefiligin ikinci kez ortaya çıkışı, hicrî 7. yy'da olmuştur. Selefiligi ikinci kez diriltten, parlatan İbn Teymiyye, insanları yoğun bir şekilde selefilige davet etmiş ve kendi dönemini aşan, düşünülmesi gerekli bir takım yeni ilkeler ilave etmiştir. Bu görüşler daha sonra Arap Yarımadasında, hicrî 12. yy'da yeniden ortaya çıkmıştır. Arap Yarımadasında, bu akımı bu kez diriltten Muhammed b. Abdulvehhâb olmuştur. Vehhâbîlerin bu kavramı sahiplenmeleri günümüzde de devam etmektedir.⁸⁸ Bu konuları Vehhâbîlik başlığı altında çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alacağız.

⁸⁵ Ahmed b. Hacer Âl-i Butamî el-Bin'ali, *el-Akâidü selefiyye bi edilletiha nakliyye ve'l akliyye* (Doha: Dâru'l Katariyye, 1991), 76-77.

⁸⁶ İrfan Abdülhamid, *İslam'da İtikadî Mezhepler ve Akâid Esasları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015), 209.

⁸⁷ Temimî, *Mü'tekadü ehl-i's-sünne ve'l cemâa*, 16-17.

⁸⁸ Muhammed Ebû Zehrâ, *İslam'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbgatullah Kaya (Ankara: İmaj Yayınları, 2004), 197.

Selefiyye düşünce sisteminin geçirdiği başlıca dönemler vardır. Bunlar genel olarak şu şekildedir:

1. Dönem, İcmâl devri: Eski selefiler (Mutekaddimin-i Selefiye); Cehmiyye, Kaderiyye, Mu‘tezile, Murcie, Şîa ve Hâricî olmayan, hadislerde anlatılan sahâbe, tâbiûn ve tebe-i tâbiünden oluşan bid‘atçı fırkalar tarafından savunulan görüşleri tafsilat ve teferruata girmeden icmâlen ve toptan reddeden Müslümanların oluşturdukları gruba denmektedir.

Selef-i Sâlihîn’e, “Ehl-i Sünnet-i Hâssa” da denilmektedir. Eş‘arî ve Ma‘turîdîler’e Ehl-i Sünnetin sayı olarak çoğunluğunu oluşturmaları sebebiyle de “Ehl-i Sünnet-i Âmme” denilir.

2. Dönem, Tafsîl devri: Sonraki selefiler (Müteahhirin-i Selefiye); Sonraki Selefiler: İbn Teymiye (öl. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziye (öl. 751/1350) tarafından savunulan dönemlerdir ki bu akım geniş ölçekte eski selefilere takip etmiştir.

3. Dönem, Yeni Selefiyye/Neo-Selefilik hareketi: Mısır’da Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve İstanbul’da Tanzimat Fermanı ile başlayan Batı etkisiyle oluşan bir kısım Müslümanların temsil ettiği akımdır. Cemâleddin Afgânî (öl. 1315/1897), Muhammed Abduh (öl. 1323/1905) Muhammed İkbâl (öl. 1357/1938) ve Mehmet Akif Ersoy (öl. 1355/1936), daha sonra Ebu’l-A‘la Mevdûdî (öl. 1399/1979) Ebü’l Hasen en-Nedvî (öl. 1420/1999) ve Seyyid Kutub (öl. 1386/1966) gibi temsilcileri vardır.⁸⁹ İlerleyen bölümlerde Neo-Selefilik başlığı adı altında yeni Selefiyye hareketi temsilcilerinin düşüncelerine ve Neo-Selefilik oluşumuna değineceğiz.

Selefilik tarihsel serüvenini İslam düşünce ve kültür birikimine bakıldığı zaman, Selefilik ideolojisinin çeşitli tarihsel süreçlerden geçerek arada kopukluklar olsada günümüze kadar ulaştığını görebiliriz. Bu süreçler metodolojik bir düşünce sistemi olarak Selefilik, geçmişten günümüze kadar sistematik bir nazariye olarak Selefilik,

⁸⁹ Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı: Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 32-33.

dinî ve siyâsî bir ekol haline gelen Selefilik, radikal ve savaççı bir yapıya evrilen Selefilik biçiminde dört döneme ayırmamız mümkündür.⁹⁰

Selefilik kavramının ve onun gelişiminin çözümlenmesinde, iç içe girmiş iki önemli hususa değinmemiz elzem bir konudur. İlk olarak, “Selefilik” gibi geçmişi olan bir kavramı keskin bir forma oturtmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü her ne kadar “Selefilik” kavramsallaştırması altında toplananların müşterek özellikleri bulunsa da kavram olarak Selefilik her dönemde tek bir anlamı ve içeriği ifade etmemiştir. Selefilik dairesi içinde bu farklılığın oluşmasına neden olan sadece tarihsel bağlam değil, aynı zamanda Müslüman ulemâ sınıfının sahip olduğu fikir özgürlüğü ve bağımsız sistematik düşüncedir. Yani her bir Müslüman âlim kendi düşünce tarzlarıyla bir birey ve kendi başına bağımsızdır. İkinci husus olarak, Sünnî İslamî sahada, kendilerini selefi olarak tanımlayanlar ile kendilerini Eş‘arîler ve Mâturidîler olarak nitelendirenler arasında tam bir keskin bir ayırım söz konusu olmamaktadır. Öyle ki geniş “Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat” çemberi her üç grubu da içermektedir. Çünkü bu çember içinde, kendisini selefi olarak tanımlasın veyahut tanımlamasın herkesin muteber kabul ettiği bir gri alan daima bulunabilmiştir. Her ne kadar İbn Teymiyye daha sonraki zamanlarda selefi ekolün temel kaynağı olarak kabul edilse bile, onun selefi İslam yorumu yaşadığı dönemde sufi oluşumların ve fıkı mezheplerin otoriterliği karşısında somut bir etki gösterememiştir. Öyle ki milâdî 14.yy’dan başlayarak sufi oluşumlar İslam coğrafyasında Fas’tan Delhi’ye kadar çok hızlı bir biçimde yaygınlık kazanmıştır. Yaşadığı dönemde ve vefatını izleyen üç asırda İbn Teymiyye’nin düşüncelerinin yaygınlaşmamasında, İbn Teymiyye’yi polemikçi biri olarak kabul eden muhaliflerinin onun görüşlerine karşı uyguladıkları inkâr ve yok sayma çabaları etkili olmuştur. Tabi ki her zaman İbn Teymiyye’nin savunduğu temel selefi görüşlerin yaygınlaşması için çabalayanlar ve o görüşleri bir şekilde kabul edenler görülse de bunlar bireysel mücadelelerin ötesine geçmemiş ve kendisine tâbî olunan farklı bir mekanizma oluşmasını sağlayamamıştır.⁹¹

⁹⁰ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 14-16.

⁹¹ M. Ali Büyükkara, *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler* (İstanbul: Yarın Yayınları, 2015), 20-21; Salih Aydın, *İslam Düşüncesinin Yapısı ve Selefilik* (İstanbul: Külliyat Yayınları: 2015), 189.

Selef oluşumunu bir ekol veya fırka anlamında değerlendirmemek gerekir. Selef kavramı ile belirli bir mezhebî kavramdan ziyade ilk nesiller ve onların dinî anlayışları, zihniyeti kast edilmektedir. Farklı anlayışların ortaya çıkmadığı bir dönemde, kurumsal anlamda gruplaşmadan bahsedilemeyeceği için İslamiyet'in ilk doğduğu yıllarda Selefi anlayışı bir fırka olarak kabul etmek isabetli bir yaklaşım tarzı değildir.⁹² Selefilik, geçmişte oluşmuş bir fırka veya mezhep değildir. Daha çok bazı dinî grupların zihniyetini yansıtmaktadır.

Her ne kadar selefliğin farklı görünüşleri arasında ortak ana düşünceler bulunsa da selefilik tarihte geçirdiği aşamalarda muhtelif veçheler ile ortaya çıkan bir düşünce sistemi görünümündedir. Selefilik ve onun içerdiği anlam için, Mu'tezile ve Ehl-i Hadis arasındaki tartışma etrafında İslam'ın ilk üç neslinin inanç esasları etrafında olmayı ifade eden bir anlayış mekanizmasını ifade eden bir sistem kurulmuştur. Fakat daha sonraları, kavramın bu erken dönemdeki anlamları üzerine hızlıca yeni anlam katmanları eklenmiştir. Buna göre hicrî 3. yy. için selefilik denilince, Ahmed b. Hanbel'in ve onun yolundan gidenlerin Allah'ın sıfatları ve Kur'an'ın tabiatı meselesi etrafında benimsediği fikirler anlaşılmaktadır. İbn Teymiyye ve onun fıkıh, hadis ve akâid alanlarındaki birçok çalışması ile birlikte ise, daha sonraları Şeyhu'l-İslam olarak bilinecek olan İbn Teymiyye, hanbelî bir fakih konumundan daha sonraları kendilerini selefi olarak nitelendiren kimseler tarafından selefliğin en önemli lideri konumuna yükseltilmiştir. Ancak milâdî 18. yy'dan itibaren ise İbn Teymiyye'nin ve onun görüşlerinin birçok ulemâya ve ıslahatçı İslâmî akımlara ilham kaynağı olmaya dönüşmesiyle selefilik düşüncesi, kendisini daha geniş çerçeveden ifade etmeye başlamıştır.⁹³

Ethem Ruhî Fığlalı'ya göre Selefilik, İbn Teymiyye'den sonra, talebesi olan İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından hararetle savunulmuştur. Daha sonraki yüzyıllarda Muhammed b. Abdulvehhâb, Vehhâbilik akımını tesis ederek, harekete yeni bir canlılık katmıştır. Hareketten etkilenen Seyyid Ahmed Şehid Bareli (öl. 1247/1831),

⁹² Mahmut Kaya (ed.) vd., *Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 26.

⁹³ Beşir Musâ Nâfi, "Selefliğin Kavramsal Sorunsalı, Tarihi ve Muhtelif Görünüşleri", çev. Nurullah Çakmaktaş, *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*, ed. Beşir Musâ Nâfi vd. (İstanbul: Yarm Yayınları, 2016), 31.

Hindistan bölgesinde bu görüşü yaymıştır. İbn Teymiyye'nin başlattığı Selefiyye'nin canlandırılması faaliyeti, bu dönemlerden sonra, çağımızın bazı modernistler tarafından sürdürülmüştür. Modernistler arasında, bu cereyanın öncülüğünü, Mısırlı Muhammed Abduh yapmıştır. Onun öncülük ettiği Selefilik hareketleri, gözde talebesi Muhammed Reşit Rıza'nın önderliğinde yeni bir safhaya girmiştir. el-Menâr isimli derginin yayın hayatına çıkmasıyla Muhammed Abduh ve Reşit Rıza, baştan itibaren İbn Teymiyye ve metodolojisinin hayranıymış gibi Selefiyye'nin ihyâsı adı altında kendi modernist fikirlerini empoze etmeye çalışmışlardır.⁹⁴

Her bir akımın kendi doktrinlerini tanımlayan düşünceler olduğu gibi selefler de klasik kaynaklarda ve modern kaynaklarda birtakım esaslarla tanıtılmaktadır. Seleflerin fikrîsel arka planını tanımak için temel düşünce yapısını inceleyelim.

1.6. Seleflerin Temel Düşünce Yapısı

Bu başlık altında selefi düşünceyi var eden ve besleyen temel dinamiklerden bahsedilecektir. Mezhep, grup, cemaat, tarih içinde var olan bir olgu olduğundan, tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamı bilinmeden kavranılamaz. Bunun için bir mezhebin veya ekolün sadece görüşlerinden bahsetmek onun hakkında yeterli değildir. Halbuki bunun yanı sıra bu görüşleri daha geniş bir biçimde geniş anlam dünyaları ile ilişkilendiren daha kapsamlı açıklamalara yer vermek elzem bir konudur.⁹⁵

Selefiyye'nin temel düşünce sisteminde Gelenekçi-Muhafazakâr din söylemi önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlayış tarzı geniş dinî, sosyal, siyâsî ve ekonomik çağrışımları içinde barındıran kapsamlı bir çizgiye işaret eder. Gelenekçi-Muhafazakâr tutum, dinî içerik anlamında, yaşanmış dinî tecrübenin ve birikimin değişime karşı direncini ifade eder. İlk gelenekçiler olarak tanımladığımız bu grup, sünnet ve eseri merkez kabul eden ve gelenekçi bir din anlayışını temsil eden hadis taraftarlarının ortak adıdır. Çünkü onlar, İslam'ın kitap, sünnet, sahâbe ve tâbiûnun sözlerinden hareketle kavranılması gerektiğini; bireysel rey ve akli

⁹⁴ Fırlı, *Çağdaş İtikadi İslam Mezhepler Tarihi*, 73.

⁹⁵ İşcan, *Selefilik*, 13.

delillendirmelerin, İslam'ı bu minvalde savunmaya mecbur kalınmadığı sürece dinî bir metot olarak kullanılmayacağını savunurlar. Hadis taraftarları ve Selefilikle onlarla benzer düşünceleri paylaşan Şâfilik, Mâlikîlik, Hanbelîlik ve Zâhirîlik; İslam düşüncesinde gelenekçi din okumanın en önemli temsilcileri olmuşlardır.⁹⁶

Selefi zihniyete göre yeni bir dinî tecdid için eskiyi bırakmak anlamında gelen kelam, rey ve akla karşı tutum şu şekilde olmuştur: Dinî bir konuda hüküm vermek için konular Allah'a ve Resulüne havale edilmelidir. Buradan kasıt, Kur'an ve hadislerdir. Bunlar geçmişte tamamlanmıştır. "Allah insanlar üzerindeki nimetlerini tamamlamıştır."⁹⁷ Din tamam olduğuna ve hiçbir şeyde eksik kalmadığına göre insan düşüncesinin, görüşün, reyin, te'vilin karşısında olmak gerekmektedir görüşü hakimdir. Burada insanın aklına ve düşüncesine olan uzaklık gözlenebilmektedir.⁹⁸ Burada tipik selefi zihniyetin işleyiş tarzını görmekteyiz. Nasları kendi düşüncelerine göre yorumlamak isabetli bir yaklaşım tarzı olmayacaktır. Dinî konularda İslamî ilimler ve usûlü'd-dîn temel alınarak yapılan yorumlar kanaatimizce daha uygun olacaktır.

Bazı selefler kendilerini Ehl-i Sünnet anlayışının yegâne savunucusu olduklarını iddia ederek diğer Müslümanlara karşı hâkimiyet kurma eğilimi içine girmişlerdir. Bu bakış açısı İslam toplumlarında ve düşünce yapılarında birçok sorunu ortaya çıkarmıştır.⁹⁹

Gelenekçi-Muhafazakâr din anlayışı, dine bakış açılarında ilk üç çağ Hz. Peygamber, sahâbe, tâbiîn özlemini barındırırlar. Özellikle gelenek bir peygamber ve ona yakın dönemlerin dinî tecrübe ve uygulamaları ile oluşmuş ise ve dinî geleneklerden sapma söz konusu ise gelenekçi-muhafazakâr tavır, daha katı bir şekilde geçmişin bütünüyle kutsallaştırılmasına, siyasî, hukukî, sosyal, ahlakî ve dinî alanlarında tekrar bu döneme dönüş taleplerinin yükselmesine sebep olabilir. Sünnet, eser, hadis, Asr-ı

⁹⁶ Sönmez Kutlu, *Selefilik Arka Planı, İslam düşüncesinde İlk Gelenekçiler* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 210-211.

⁹⁷ el-Mâide 5/3.

⁹⁸ M. Zeki İşçan, "Selefilik Şiilik Değerlendirmeleri Bağlamında Nefret ve Şiddet Söylemi", *e-makalât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Eylül 2013), 155.

⁹⁹ Muammer İskenderoğlu, "Önsöz", *Günümüz Selefilik, Tasfiyeci, Siyasi ve Cihadi Eğilimler*, ed. Muammer İskenderoğlu (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 12-13.

Saadet, taklit, bid'at, rivayet, Cahiliyye, Ehl-i Sünnet gibi kavramsal açıklamalar dogmatik gelenekçi din anlayışının sıklıkla kullandığı kavramlardır. Dogmatik gelenekçi/eserci, rivayetçi din telakkisi veya zihniyeti, Asr-ı Saadet'in yüceltilmesi ve korunması, selefî/ilk üç neslin görüşlerinin kutsallaştırılması, sünnet/eser merkezli din ve dünya görüşü, rey karşıtlığı, kelam ve felsefî ilimlere düşmanlık, yeniliklere karşı olma, Arap ırkçılığı, zâhiri ve literal okuma, te'vil gibi İslamî usûl ve metotlara karşı olma, sanat ve musikiye karşı olma, katı ve mutaassıp bir dindarlığın yanı sıra yabancılaşma, dışlayıcılık, tekfir ve tahammülsüzlük gibi özellikleri barındırır.¹⁰⁰

el-Kûsî'ye göre Selefîn metodu temel prensipler üzerine inşa edilmiştir. Kendisi dışındaki diğer mezheplerden, fırkalardan ayrılan açık usullere dayanmaktadır. Bu usuller ve kaidelerin en önde geleni Kur'an âyetleri ve Nebvî hadislerle delil getirmektir. Bu kâide, selef metodunun dayandığı en önemli esastır. Bu metodun ana öğretisi şimdi ki ve eski Selef âlimleri arasında, itikadi meselelerde, şeriat ve bilinen dinî tüm meselelerde kitap ve sünnetle delil getirmektir.¹⁰¹

Selefî anlayış biçiminde şu karakteristik özellikler öne çıkmaktadır:

- 1) Allah'ın sıfatları ve müteşâbihler hususunda teslim ve tefvizi ilke edinmek,
- 2) İman-Amel birlikteliğini eserlerinde öne çıkarmak,
- 3) Kur'an'ın mahluk olmadığına iman etmeleri,
- 4) Akıl-Nakil ilişkisinde nakli öne çıkarmak,
- 5) Kur'an ve sünneti dini yorumlama ve anlamada eşit görmek,
- 6) Selefîn görüş ve uygulamalarını dinî bir kaynak ve merkezi otorite görmek,
- 7) Hilâfetin Kureyş kabilesinin hakkı olduğuna inanmak,

¹⁰⁰ Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 60-61; Selefîliği belli bir asrın tekrar yaşanması, o dönemin kutsallaştırılması ve hiçbir şekilde değiştirilmeden yaşanması, yeniliklerin bid'at görülerek reddedilmesi olarak görebiliriz. Selefîliğe olan reddiyeler için bk. Sıddık Korkmaz, "Selefîliğe Karşı Reddiyeler", *Tarihte ve Günümüzde Selefîlik*, ed. Ahmed Kavas (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 450-455; Seyyid Ali Hoşafçı, *Selefîler ve Vehhabiler Reddiye* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 40-44.

¹⁰¹ Kûsî, *el-Menhecü's-selef*, 358.

Selefi temel düşünce yapısında bid‘at karşıtlığı ön plana çıkmaktadır. Gerek tarihteki klasik İslamî kaynaklarda gerekse günümüzde ortaya çıkan her türlü selefler bid‘at kavramını geniş anlamıyla kabul etmiş ve Hz. Peygamber ile ilk nesiller (Selefi-Sâlihîn) döneminde yaşanan bütün hayat münasebetlerini, hukukî eylem ve işlemleri dinî hassasiyetle sahip çıkılması ve muhafaza edilmesi gereken genel ilkeler olarak benimsemişler, İslam düşünce hayatında bu dönemden sonra ortaya çıkan her türlü görüş, düşünce ve uygulama biçimlerini, dinin genel muhtevasıyla uyuşup uyuşmadığına bakmaksızın bid‘at kabul etmişler ve bidatin de kendisiyle dinî anlamda mücadele edilmesi gereken bir sapıklık olduğunu hararetle savunmuşlardır.¹⁰²

“Bid‘at” (بِدْعَةٌ) kelimesi, “bd‘a” (بَدَعَ) sülâsî fiil kökünden türemiştir. Önceden ortaya konulmamış bir şeyi, başka bir şeyi örnek almadan yapmak demektir. Allah, Kur‘an’da kendisini (بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) “O göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.”¹⁰³ ilk kez bir şeyi yaratan olarak tanıtır. “Bid‘at” kelimesi kavram olarak şeriata ters düşmesi nedeniyle onda ziyadeleşmeye ve noksanlaşmaya sebep olan, sonradan ortaya çıkan şeydir. Yüce Kur‘an’da ve sünnette bulunmayan, kişinin, şeriatın sahibinin dediklerini gözetmeden hareket etmesi, herhangi bir nistan delil olarak çıkarılmayan, sahâbe ve tâbiîn görüşlerine ters düşen her konuyla ilgili düşünce ve uygulamalardır.¹⁰⁴

Selefilik düşüncesinde bid‘at karşıtlığı ön plana çıkmaktadır. Bid‘at, Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan ve dinle alakalı olup ilave veya eksiltme özelliği taşıyan her şey biçiminde tanımlanabilir. Bu tanıma kabul edenlere göre, dinle yani inanç ve ibadet alanıyla alakalı olmayan fiil ve davranışlar bid‘at kavramı kapsamının dışında kalır.¹⁰⁵

Selefilik düşünce ekolünde Hz. Peygamber’den yorumlar veya hadisler ana eksenini oluşturur. Herhangi bir dini konuda hüküm gerekiyor ise onun söz ve davranışlarına

¹⁰² Koca, *İslam düşüncesinde Selefilik*, 84-87.

¹⁰³ el-Bakara 1/117.

¹⁰⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, 1/49; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/1313.

¹⁰⁵ Rahmi Yaran, “Bid‘at”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1992), 6/129; Selefililerin bid‘atlarla olan mücadele yöntemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Gümüşoğlu, *İslam’da İtikâdî Mezhepler Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2022), 99-102.

bakmak, onun söylediklerini dikkate almak esastır. Bu yüzden bu düşünce sistemine mensup olanlar kendilerini “Ehlü’s-Sünne, Ehlü’l-Hadis, Ehlü’l-Eser” gibi sıfatlarla adlandırmışlardır. Bu düşünceye mensup olanlar ise nakle sıkı bağlılıkları, zâhirî düşünce tarzlarından dolayı onları “Eseriyye”, “Haşviyye” ve “Müşebbihe” gibi isimlerle tanımlamışlardır.¹⁰⁶

Selefilere göre İslam’ı felsefi düşüncelerden arındırma; Müslüman toplumundan insanlara kutsiyet atfeden ve tasavvuf adı altında yaygınlık kazanan hurafelerden uzaklaştırma gayretleri önemli bir hususlardandır. Geçmiş dönemi kutsamak ve geçmiş döneme özlem bu zihniyetin ana prensiplerindendir.

Bazı selef âlimleri, kelim ilminden Müslümanları sakındırmaya çalışmışlardır. Kelam ilminin Müslümanların düşüncelerini ifsad ettiğini söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir.¹⁰⁷

Selefin çoğunluğu, daha önce de belirttiğimiz üzere itikâdî konularda cedele karşı çıkmış, akla gereken önemi vermemiş, naslarda belirtilen ilkeleri olduğu gibi kabul etmişlerdir. Ancak zamanla bu tabaka içerisinde akla, dirâyete, yoruma, düşünmeye önem verenler de ortaya çıkmıştır. Ebû Hanife, Abdullah b. Küllâb el-Basrî (öl. 240/855), Ebû’l-Abbas el-Kalânîsî (öl. 241/854), ve Haris b. Esed el-Muhâsibî (öl. 243/857) gibi Ehl-i Sünnet âlimleri bu çizgidedir. Önceki ve sonraki selef âlimlerin bazı konularda kendi içlerinde ayrıştığını görmekteyiz.¹⁰⁸

Selefi metod, İslamiyet’in ilk asrından itibaren günümüze kadar gelen süreçte İslam’ın ana kaynaklarını anlamak maksadı ile başvurulan yöntemlerden biridir. Selefilik, eser ve rivâyet üzerine geliştirilen metodolojik bir yaklaşım tarzı olarak görülmüştür. Bilgi edinmek için esere, habere başvurulması gerekir. Ashâbü’l-Hadis olarak anılan bu geleneksel düşüncenin en belirgin vasfı geçmiş sünnetleri din olarak kabul etme olarak ortaya çıktığı için, ilk temsilcilerin de geçmişin izlerini, tespit ve

¹⁰⁶ Enver Arpa, *Siyasi Selefilik-Küresel Cihad* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2018), 20-21.

¹⁰⁷ Teftâzânî, *Şerhu’l-akâidi’n-nesefiyye*, 12.

¹⁰⁸ Mustafa Bozkurt, “Selefi Anlayıştan Ehl-i Sünnet Kelâmına Geçişte İmâm’ı A’zam Ebû Hanife”, *Devirleri Aydınlatan Meş’ale İmâm’ı-A’zam Ulusal Sempozyum Tebliğler Kitabı*, ed. Ahmet Kartal-Hilmi Özden (Eskişehir: Eskişehir Üniversitesi Yayınları, 2015), 211-212.

kayıt altında tutma yöntemi ile yaşamın tüm alanlarına hâkim kılma isteğinde bulunanlar olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁹

Selefilere göre Ashabü'l-Hadis dışındakiler hevaya, istihsana veya belli bir görüşe başvurmaktadır. Çünkü Ashabü'l Hadis'in bu firkalardan ayrılma sebebi, kitabı yegâne kaynak, sünneti delil, olarak kabul etmektedir. Dinî konularda hevaya başvurmazlar ve reylere iltifat etmezler. Bu görüşler içerisinde Hz. Peygamber'den geleni kabul ederler. Buna benzer görüşlere güvenirlir. Bu ilk kaynaktan gelen görüşlerin dinin koruyuculuğunu yaptığını düşünürler.¹¹⁰

Selefi anlayışta olan kimselerin bid'at karşıtlığı, onları dini anlama ve dini yaşama konularında diğer bütün mezhep ve cemaatlerden ayıran temel bir hüviyet haline getirmiştir. Hatta bid'at karşıtı olmak selefi kimselere kimlik kazandıran, onları besleyen ve büyüten bir hayat iksiri olduğu dahi düşünülebilir. Öyle ki, nerede bir bid'at varsa, orada buna tepki olarak selefi bir grup veya örgütün ortaya çıkacağı öngörülebilir bir olgudur.¹¹¹

Selefilğin temel dayanak noktası şudur: İslamiyet'in ilk dönemlerini göz önünde bulundurarak, İslam toplumunu bu doğrultuda yeniden normatif bir biçimde inşa etmek. Nitekim, ihyâ, tecdit ve içtihat gibi kavramlar, İslamî usul ilkeleri bunu sağlamak için gündeme getirilen kavramlardır. Bu bağlam içerisinde İslam toplumunun bozulmalar ve kaosları tecrübe ettiği dönemde Selef yolu, ümmeti sosyal ve ahlaki temelleriyle ıslah etmek amacıyla öne çıkan bir düşünce sistemdir. Bundan dolayı Kur'an ve Sünnet gibi iki ana kaynağa gitmek ve bu kaynaklar müvacehesinde tecrübe edilen Asr-ı Saâdet'i anlamak önem kazanmaktadır. Selefilğin tecdit arayışını zâhiren kendinde gösteren İbn Teymiyye'de ve daha sonra dönüşerek farklı bir biçimde Vehhâbilik'te gözlemlenmek mümkündür.¹¹²

¹⁰⁹ İşcan, *Selefilik*, 22.

¹¹⁰ Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el- Bağdâdî, *Şerefü ashabi'l- hadis ve 'n- nasihatü ehli'l-hadis*, thk., Amr Abdül Mün'im Selim (Kahire: Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1996), 28; Ashab-ı Rey ve Ashab-ı Hadis'in fikirsel planda ayrışma nedenleri için bk. Ebû Muhammed Abdullah İbn Kuteybe, *Te'vil-i muhtelifi'l hadis*, thk. Muhammed Muhyiddin el-Asfâr (Beyrut: Mektebetü'l- İslamî, 1999), 16-17.

¹¹¹ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 87.

¹¹² Yıldırım, *Cihad ve İsyân*, 164-165.

Selefilige mensup kişiler, mutlak hakikat tekellciliği yapmışlardır ve hatta bu mutlak hakikat anlayışının da sadece kendi inandıkları inanç ve düşünceler olduğunu savunmuşlardır. Onlardaki bu hakikat tekellciliği bazen aşırı haklılık duygusu boyutlarını aşarak abartılmış narsizm seviyesine kadar ulaşmıştır. Selefiler, kendilerini seçilmiş/kurtulmuş bir grup (Fırka-i Nâciye) olarak görmenin verdiği güçlü özgüvenle dinleri adına kendi hata ve eksik yönlerini görmeyip sürekli bir şekilde başka insanların ve dini ekollerin hatalarını büyötmeye ve İslam'ın bütün temel kaynaklarını ve metin kısımlarını kendi sistematik nazariyelerine göre okumaya gayret etmişlerdir. Selefî düşünce mensuplarında bulunan bu güçlü özgüven ve başkalarını dışlayıcı yaklaşım tarzı grup egoizmi onları gittikçe düşünce dünyalarında katılığa ve başkaları üzerinde hegemonya oluşturmaya doğru yönlendirmektedir.¹¹³

İslam düşünce tarihinde dinin anlaşılma yöntemleri ile ilgili olarak ortaya çıkan farklı tutumlardan, tavırlardan biri, inancı, tarihin bir önceki döneminde (selef dönemi) sahip olduğu kültürel yapıyla özdeşleştirme çabaları söz konusu olmuştur. Bu zihniyet, mutlak doğruyu temsil ettiğini iddia etmekte, değişme ve gelişmeye karşı direnci ve düşüncede katılaşmaya ve donmaya sebep olmaktadır. Bir problemin çözümünü yalnızca geçmişe referansla araması sebebiyle bu anlayış biçimi, gerilemeci din söylemi şeklinde anılması da kavramsal olarak mümkündür. Gerilemeci din söylemi, özellikle akli tefekkürün, reyin, görüş söylemenin, kelamın, felsefe ve bilimin dinî alanlarda etkin kullanılmaya başlamasıyla, bu minvalde aklın, dini anlama ve anlamlandırma yöntemi ile, olayların nazarî tahlil ve terkebini yapma konusunda akıl ön plana çıkmış, toplumda ortaya çıkan yeni gelişmelere, geçmişe dayalı hüküm koyma ve rivayete dayalı din anlayış tarzı bazı İslamî ekolleri etkisi altına almıştır. Bu dinsel tutumun esasları şu şekilde özetlenebilir: Hakikat adına ne varsa hepsi, geçmişte meydana gelmiştir. Şimdi de ve gelecekte hakikat olgusu aranmaz. Bu yüzden bir meselenin çözümü için “nas” olmalıdır. Tek delil, nasıdır. Yani ya vahiy olacak ya da sahâbeden gelen bir haber olacaktır. Yahut o konuda geçmiş ulu şahısların bir hükmü olacaktır. Elde “ahad” da olsa bir haber varsa, ona

¹¹³ Koca, *İslam Düşüncesinde Seleflik*, 106-107.

teslim olunur ve bu konu hakkında tartışılması uygun değildir. Bunun dışına çıkan, “bid‘at ehli”dir.¹¹⁴

Ehl-i Sünnet’e mensup dört büyük fıkıh mezhebinden biri olan Hanbelî mezhebi ile iç içe olan selefî birikimden temelleri olan Vehhâbîlik, birçok İslamî düşünce akımlarının etkisinde kalmıştır. Bunlar başında Muhammed b. Abdulvehhâb’ın öğretileri gelir. 18. yy’da, Kur’an ve Sünnet’i temel alarak İslam’ın yeniden canlandırılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca ilerleyen zaman içinde onun düşünceleri Suûdî Arabistan’ın resmi mezhebî haline gelmiştir. Ayrıca selefilik’in cihatçı bir boyutu söz konusudur, fakat bu, ne el-Kaide ile açıklanabilir, ne de onun içinde yer alır. Karma, hatta heterojen bir yapıya sahiptir. Her zaman birbiriyle uyumlu olmayan metotlar söz konusudur, cihatçılar, tek tek kişiler veya birbirinden bağımsız küçük gruplardan meydana gelmektedir. Karmaşık ve zaman zaman değişik oluşumlar sergileyen Selefilik, ideolojik pozisyonu itibariyle, sadece sosyal olarak muhafazakâr, siyasi olarak pasif ve dinî eğitime ağırlık veren sakin-ılımlı selefilikten, kendisi dışındakilere karşı doğrudan müdahil olmayı tavsiye eden devrimci selefilikçe varan birçok düşünceyi kapsar. Selefilik ideolojisi, onların iddiasına göre yüzyıllar boyunca İslâm’ın özünü değiştiren bid‘atlerden ve mahallî özelliklerden dinî hayatı temizleme isteğiyle kendini göstermiştir. Bir temizleme, arındırma üzerine kurulmuş olan Selefilik, bâtil inançları, hurâfeleri ve özellikle de velilere bağlanma demek olan tasavvuf ilmini terk etmeye davet eder.¹¹⁵

Selefilik, İslâm’ı temelindeki safveti, basit şekli ile incelemek, te’vil metodu ile İslâm’a giren ve bâtil itikad ve hurâfe gibi isimler ile anılan gayr-i İslami fikirlerle mücadele etmektir. İslâm toplumunu teknik ve müsbet ilimler sahasında çağın önüne geçirmek, bunun için de önemli değişiklikler yapmanın lüzumuna inanmaktır. Aynı zamanda onlara göre dünyada İslâm Birliği’ni savunmanın önem ve gerekliliğine inanmak başlıca fikir ve idealleridir. Nakli ve nassı takdis bakımından selefiye de

¹¹⁴ İşçan, *Selefilik*, 243; Bazı selefî çevrelerce görülen inhisarcı yaklaşım ile alakalı ayrıntılı bilgi için bk. İhsan Timür, “Ehl-i Sünnet’e İnhisarcı Yaklaşım: Çağdaş Selefî Çevrelerde Matürüdidlik Karşıtlığı”, *Ehl-i Sünnet*, ed. Mustafa Aykaç (İstanbul: Ensar Yayınları, 2020), 424-426.

¹¹⁵ Amghar, *Bugünkü Selefilik*, 11-12.

dinî bir masuniyet (dokunulmazlık) sahip olma imtiyâzı vardır. Ulvî ve mübarek bir bilgi kaynağı olan nakil ve vahiy mutlak kanundur.¹¹⁶

Selefilîğin temel düşünce yapısından bahsettikten sonra birbiriyle irtibatlı olması sebebiyle Selef-i Sâlihîn ve Selefilik arasındaki ilişkiye değineceğiz. Kanaatimizce, aralarındaki ayrımın ortaya konulması radikal selefî örgütlerin ve düşünürlerin Selef-i Sâlihîn çizgisinde olmadıklarını ortaya çıkarmaktadır.

1.7. Selef-i Sâlihîn ve Selefilik İlişkisi

Selefilik ve Selef-i Sâlihîn ifadeleri birbirleri ile ilgili olması bakımından Selefi çevrelerce önemli bir yazar olan Müfrih b. el Kûsî, selefilîği anlattığı “*el-Menhecû’s-selef*” adlı eserindeki şu değerlendirmeleri selefililerin düşüncelerine ışık tutmaktadır: “Selef” ibâresi, her ne kadar hadiste geçen “İnsanların en hayırlıları benim asrında yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir. Bu sonuncuları takiben öyle insanlar gelir ki, kendilerinden şahitlik istemediği halde şahitlikte bulunurlar, onlar ihanet içindedirler, itimâd olunmazlar.”¹¹⁷ İlk üç neslin müntesipleri için kullanılsa da bu konuda onların benimsedikleri yola ve takip ettikleri metoda itibar edilir. Yöntemleri Kur’an ve Sünnetin nassına ve ruhuna uygun olmadıkça yalnız başına zaman bakımından öncelik, bir insan topluluğunun selef diye adlandırılması için yeterli bilgi değildir. Kimin yöntemi İslam’ın en önemli iki kaynağı Kitap ve Sünnete aykırıysa o, sahâbilerin ve tabilerin arasında yaşamış olsa bile seleften kabul edilmez. Bu sebeplerden ötürü kim, Kitap ve Sünnete sarılır, bunları anlamada ve bunları uygulamada sahâbilerin ve tabilerin yolundan giderse, sonraki nesillerin içinde hayat bulmuş olsa da selef çizgisine dahil olur, selefte ait olur ve ona Selefî denir. O halde selef âlimleri; ister fıkıhçı, ister hadisçi, ister tefsirci, isterse de başka İslamî ilimlerde derinleşmiş olsun, kıyamete kadar İslam’ın ilk üç nesilden Selef-i Sâlihîn benimsediği şeylere sarılan; onların izinden yürüyen ve onların yolundan giden herkes selef halkasına dahildir. Selefilik kavramı’nın kapsamı çizilmeye çalışılırken uygulandığı zaman; sahâbilerin, tâbiûnun Kitap ve Sünnete sarılıp bu ikisini karşılaşılan başka şeylerin önünde tutarak ve onların

¹¹⁶ Uludağ, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 34.

¹¹⁷ Buhârî, “Şehâdât”, 9; Muslim, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 52.

zihniyetine göre bu ikisiyle amel ederek en isabetli şekilde peşinden gidilenlerin yolu kast edilir. Bu yöntemin şartlarına ve kurallarına bağlı kalındığı vakit ona uymak mümkün ve geçerlidir. Buna göre Selefilik; İslam'ın öğrenilmesinde, anlaşılmasında ve amel edilmesinde Selef-i Sâlihîn metoduna ve bu metodun eski ve yeni bütün bağlamlarına işaret eden kapsayıcı bir kavram olmaktadır.”¹¹⁸

ed-Dümeycî'ye göre Şer'î naslar açısından sahâbe asrına ve sahâbeyi takip edenler dönemindeki Selef-i Sâlihîn asrına dönmek önemli bir husustur. Selefin ilmi en kâmil ve en sağlam olandır. Bunun yanı sıra bu ilim, en doğru ve en sağlıklı özelliklere de sahiptir. Bu sebeplerden dolayı selef, hakkı, delilleri ve muhalif olanların delillerini boşa çıkarma konusunda en bilgin insanlardı. Allah'ın dinini yerine getirmede en yüce insanlardı. Onlara, Allah'tan bir kınama yoktur. Onları, Allah'tan bir şey alıkoymaz. Uydukları hak yol üzere konuşurlar. Şer'î nasların hakikatlerini anlamak noktasında, onların ilimlerine ve anlayışına dönmenin birçok açıdan önemi vardır. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir: Dinî hakikatleri kâmil bir iman, tam bir teslimiyet ile almaları, dini nasları anlama noktasındaki metodlarının doğru bir sistematiğe sahip olması, fitratlarının salim olmasından dolayı itikâdî konulara hiçbir şekilde şüphe, vesvese katmamalarıdır.¹¹⁹

el-Kûsî'ye göre Selefin metodu, kitabın naslarını, sahâbe ve tâbiünden gelen sünneti anlama ameliyesi için Selef-i Sâlihîn asrına dönmek, onların takip ettiği metodu takip etmek, izlerini takip etmektir. Genel dinî konularda onların sözlerini almak ve onları yol gösterici kabul etmek, bazen delillendirme ve münazara esnasında onlar ile hüccet getirmektir. Kendileri ile muhâlifleri olan mezhepler ve doğru yoldan çıkmış düşünceler ile tartışma şiddetlendiğinde onları, ilk üç asrın hükümlerine davet ederler.¹²⁰

Her bir düşünce sisteminin kendisini inşa ettiği bir kaynak, kök vardır. Kanaatimizce, Selefiliği anlam, tanım, anlayış ve metod farklılıklarına rağmen bir zihniyet olarak

¹¹⁸ Kûsî, *el-Menhecü's-selef*, 35-38.

¹¹⁹ Abdullah b. Ömer ed-Dümeycî, *Fehmü's-selefi salih li'n-nususi's-şeriyeye* (Riyad: Mecelletü'l-Beyân, 2015), 66-68.

¹²⁰ Kûsî, *el-Menhecü's-selef*, 362.

değerlendirmek isabetli olacaktır. Selefi yazarların selefi kutsallaştırması ve bazı selefi örgütlerin, grupların ve şahısların kendilerini Selef-i Sâlihînden sayma düşünceleri sorgulanması gereken bir konudur. Selef-i Sâlihîn metodu dine da‘vet bakımından her türlü şiddet, baskı ve zorlamayı reddetmektedir. Ama selefilerin bir kısmı günümüzde sıklıkla gördüğümüz gibi şiddete meyyal gruplardan oluşmaktadır.

el Kûsî, selef metodunu şu şekilde açıklar: “Selef metodu, bizatihi kendisi İslam’ı temsil eder. Bunun yanı sıra rabbânî değerlere bağlı olan İslamî hüviyet ve gelişmiş İslam fikrinin asaletini temsil eder. Bu yaklaşım tarzı hayatın her alanını içine almaktadır. Eski ve yeni Selef uleması çeşitlilik ve çokluğa rağmen bu metodun hakikâtini açığa çıkarmada büyük çaba göstermişlerdir. Bu alimlerin dönemlerindeki meselelere karşı bakış açıları kendilerini diğer mezheplerden ve diğer taifelerden ayıran tutumdur. Eski ve yeni Selef bakış açısını benimseyenlerin fikirlerinin yayılması, Allah’ın verdiği çok sayıda imkân ve kudretle olmuştur. Bu fikirsel sistemin yayılması, günümüzde olduğu gibi geçmişte İslam düşmanlarının saldırısı ve Müslümanlar’ın zayıf olduğu asırlarda yaşayan her bir Müslüman’ı aydınlatan açık İslami bakış açısını kazandırabilmiştir. Müslümanların zayıflığının en önemli sebeplerinden biri ve medeniyetlerinin tökezlemesi, farklı alanlarda geri kalmışlığın sebebi dinden uzaklaşma ve kitabın metodundan, İslam akidesini ve hükümlerini, İslami ilkeleri anlama konusunda selefin yolundan ayrılmıştır. Müslümanların ilerlemesi ve medeniyetlerinin yeniden ayağa kalkmasının yolu Müslümanlar arasında selefin metodunu ihyâ etmek ve ona bağlanmaktır. Özellikle bu inşâî faaliyet fikirsel farklılıkların ve farklı mezheplerin olduğu bu zamanda daha önemli bir hale gelmiştir. Selef metodu ile ilgili yazılan eserlerin çoğu müsteşriklerin kalemi ile olmuştur. Müsteşrikler bu konuda eser yazmada diğerlerinden fazla ihtimam göstermiştir. Onlar selef metodunu, haktan uzak ve açık bir dalalet olarak savunmuşlardır. Cehalet zamanında, Müslümanların çoğu tasavvufi bozulmaların, kelimî te’villerin, felsefi fikir birikimlerinin İslâm’dan olduğu zannına kapılmışlardır.”¹²¹

¹²¹ Kûsî, *el-Menhecü’s-selef*, 10-11.

Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız Selefilik konusunun ardından araştırmamızın sonraki bölümünde bu zihniyete ilham veren ve selefi çevrelerce de kabul edilen temel savunuculardan en önemli üç temsilcinin kısa hayatına, görüşlerine ve eserlerine göz atacağız.

1.8. Selefiyye Ekolünün Temel Savunucuları

1.8.1. Ahmed b. Hanbel

Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, Selefi ve Vehhâbîlerin tabi oldukları, lider kabul edilen biridir. Dedesi Abbasi da'vetinin temsilciliğini yapmış, Emevîler döneminde Serâhs'ta vâli görevinde bulunmuştur. Babası Muhammed, Abbâsî ordusunda görev yapmış. Annesi hamile iken Ahmed b. Hanbel'i Bağdat'a getirmiştir. H. 164 /780 yılında Bağdat'ta doğdu. Babası otuz yaşlarında öldüğü için, kendisi yetim olarak büyümüştür. Çocukluğundan itibaren zekâsı ve derin anlayışı ile ön plana çıkmıştır. Ahmed b. Hanbel, on beş yaşında hadis ilmine yöneldi. Bu dönemde en fazla Bağdat'ta muhaddis olan Hüseyim b. Beşîr (öl. 183/799)'den hadis dinledi. Kendisinden üç binden fazla hadis yazdı. Hocası Hüseyim'in ölümünden sonra İmam Ahmed yürüyerek ilim için Kufe'ye gitti. Ahmed b. Hanbel, yirmi yaşında iken bu ilk ilim yolculuğunu gerçekleştirdi. H.176 senesinde Basra şehrine gitti. Mu'temer b. Süleyman (öl.187/803) ve Süfyân b. Üyeyne gibi hocalardan hadis dinledi. Ahmed b. Hanbel, devamlı bir şekilde Kufe, Basra şehirleri arasında ilim yolculuğunda bulunuyordu. Hocalarından hadis yazıyordu. Son ilim yolculuğunu h.209 yılında Şam'a yaptı. h.218 yılı mihne olayına kadar Bağdat şehrinde çıkmadı. Halife Me'mun Kur'an'ın yaratılışı ile ilgili görüşünü açıkladığında, şehirde bulunan âlimleri denedi. Âlimler korkudan ve işkenceden dolayı Halife Me'mun'un mezhebine göre görüş söyledi. Ahmed b. Hanbel ise bu âlimlerin aksine Kur'an'ın, Allah'ın kelamı olduğu ve mahluk olmadığını savunarak kendi tutumundan vazgeçmedi. Halife Me'mun Ahmed b. Hanbel'in bulunup kendisine getirilmesi emri verdi. Ancak Ahmed b. Hanbel, Rakka'ya getirildiğinde halifenin öldüğü haberi geldi. Bağdat'a geri gönderildi ve orada hapse atıldı. Halife Me'mun'dan sonra hilâfeti hâlîfe Mu'tasım yüklendi. Halife Mu'tasım kardeşi Me'mun'un takip ettiği siyaseti uyguladı. Ahmed b. Hanbel'in hapiste tutulmasını istedi. Bu emirden sonra Ahmed b. Hanbel, iki yıl dört ay hapiste kaldı. Ahmed b. Ebu Davud meşveretinde

Ahmed b. Hanbel'in görüşleri dinlendi. Halife Mu'tasım, onun düşüncelerindeki sabitliği ve değişmezliği üzerine tekrar hapse atırıp kırbaçlanması emrini verdi.¹²²

Ahmed b. Hanbel, hadisçilerin imamıdır. Sünnetin savunucusudur. Mihnelere karşı sabırlıdır. Aslen Mervezîlidir. Kufe, Basra, Mekke ve Medine, Yemen, Şam, Cezire şehirlerine ilim yolculuğu yapmıştır. Kitaplarının sayısı çok fazladır. En önemli eseri Müsned'dir. Bu eser yaklaşık 40 bin hadisi içerisine almaktadır. Yaklaşık olarak elli veya daha fazla kitap te'lif etmiştir. Çok sayıda öğrencisi vardır. Sayı olarak sayılamaz. En meşhurları: İsmâil el-Buhârî, Müslim el-Kuşeyrî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî (öl. 275/889), İsa b. Sevre et-Tirmizî (öl. 279/892) ve Alî en-Nesâî (öl. 303/915)'dir. Ahmed b. Hanbel, mihne olayında kendisinden başka hiç kimsenin görmediği baskı, tehdit ve işkence çeşitlerine maruz kalmıştır. Ahmed b. Hanbel, 12 Rebûlevvel 241 Cuma günü (31 Temmuz 855) Bağdat'ta vefât etmiştir. Cenazesine büyük bir cemaat katıldı. Cenaze namazında 800 bin erkek ve 60 bin kadının katıldığı ifade edilmiştir.¹²³

Ahmed b. Hanbel'in şahsiyetin de ahlakî ve ilmî açıdan önemli derecede etki bırakan birçok âlim vardır: Ahmed b. Hanbel'in İslamî düşüncesine en fazla etki eden Süfyan-ı Sevri'dir. Abdullah b. el-Mübârek (öl. 181/797) hadis ve diğer İslamî ilimlerde Ahmed b. Hanbel'e katkı sağlamıştır. Her iki âlimde Ahmed b. Hanbel'e çok şey katmıştır.¹²⁴

Ahmed b. Hanbel'in doğduğu Bağdat şehri o günlerde muhaddisler, fukehâ, mutasavvıflar, edebiyatçılar ve felsefeciler ile doluydu. Ahmed b. Hanbel, şeriat ilimlerini öğrenmeye yöneldi. Irak'ta o günlerde bu ilimleri öğrenmek için insanlar iki yolu seçiyordu. Bu iki yol Ehl-i Reyden hadis rivayetlerinden istihrâç metoduyla fetvalar çıkaran fukehânın yolu ve hadis rivâyetlerinin ezberlenmesi, rivâyeti ile uğraşan muhaddislerin yoludur. Ahmed b. Hanbel bu iki yoldan ikinci yolu seçmiştir.

¹²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayip el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 1/38-43; Ebû Abdullâh b. Osmân ez-Zehbî, *Siyeru a'lamin nübelâ*, thk. Şuayip el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 11/177-181; Ahmed b. Hanbel'in hayatı ve mihne olayı için ayrıca bk. Muhyettin İğde, *Siyâsî İtikâdî Bir Mezhep Olarak Hanbeliliğin Teşekkül Süreci* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2020), 16-22.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *er-Reddu 'ale'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdika*, thk. Sabri b. Sellame Şahin (Riyad: Dâru's-Sebât, 2002), 30-35; Cibrîn, *Şerhu'l-uşûli's-sünne*, 17-18.

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Kitabü'z-zühd*, thk. Muhammed Celal Şeref (Beyrut: Dâru'n-Nahzati'l-Arabiyye, 1981), 15.

Iraktaki ulemâdan hadis talep etmiştir. Bağdat şehrinde sekiz sene kalmıştır. Hicaz'da İmam Şâfiî ile karşılaşmıştır. Ondan fıkıh ve fıkıh usulü derslerini almıştır. Daha sonra kendisiyle Bağdat'ta karşılaşmıştır. Aynı ilimleri tekrar ondan aldı. Fakat Ahmed b. Hanbel ilmî gelişimini tamamlamıştır hatta İmam Şâfiî hadislerin sıhhatlerinin bilinmesi konusunda Ahmed b. Hanbel'e danıştığı anlar olmuştur.¹²⁵

Ahmed b. Hanbel, genel olarak hadislerin toplanması ve hadislerin sıhhat yönünü inceleyen ilelü'l-hadis gibi alanlarda eserler vermek için çaba göstermiştir. Kırk bine yakın hadis nakletmiştir. Yaklaşık elliye yakın eser neşretmiştir. Kendisine tâbiî olanlarında Kur'an ve Hadis ilmi dışında ilimlerle uğraşmamasını istemiştir. Ashab-ı Rey'in kitaplarına rağbet etmemiştir. Ebû Ubeyde Kasım b. Sellâm'dan (öl. 224/838) çokça istifade etmiştir ve onu eserlerinde övmüştür.

Ahmed b. Hanbel'in eserleri şunlardır:

- 1- *Kitabü'l-İlel*
- 2- *Müsnedü'l İmam Ahmed b. Hanbel,*
- 3- *Kitabü't-Tefsir,*
- 4- *Kitabü'n-Nasih ve Mensuh,*
- 5- *Kitabü'z-Zühd,*
- 6- *Kitabü'l-Fezâil,*
- 7- *Kitabü'l-Ferâiz,*
- 8- *Kitabü'l-Menâsik,*
- 9- *Kitabü'l-İman,*
- 10- *Kitabü'l-Eşribe,*
- 11- *Kitabü't-Taati'r-Resul,*
- 12- *Kitabü'r-redd ale'l Cehmiyye,*
- 13- *Kitabü'n-Nefyi't-Teşbih,*

¹²⁵ Abdülmüteâl b. Ahmed es-Saîdî, *el-Müceddidûn fi'l-İslâm mine'l-ğarni'l-evvel* (Kahire: Mektebetü'l Adab, 1995), 102.

14- *Kitabül'l-Fiten*,

15- *er-Risale fi's-Salah*” adı ile birçok eseri mevcuttur.¹²⁶

1.8.2. İbn Teymiyye

Ebü'l-Abbas Takiyuddin Ahmed b. Abdülhâlim b. Mecduddîn Abdusselâm İbn Teymiyye, 10 Rebiülevvel 661/1263 tarihinde Harran'da felsefenin ve Sâbilerin beşiği olan bir ortamda doğdu. İbn Teymiyye, yedi yaşına kadar burada yaşadı. Daha sonra ailesi ile beraber Moğolların istilalarından dolayı Şam'a hicret etti. Hicret esnasında çeşitli meşakketler ile mücâdele etti. Tarihçiler İbn Teymiyye'nin Arap olmadığını söylemektedirler. Dedesi Mecdüddin İbn Teymiyye, Hanbelî fıkıh alimlerinin önde gelenlerinden birisiydi. Amcası Fahreddin İbn Teymiyye de âlim birisidir. Kur'an-ı Kerim tefsirlerini içeren büyük ciltli eserler kaleme aldığı nakledilmiştir. İbn Teymiyye, bilgin, beyân gücü kuvveti ile öne çıkan, zeki bir hüviyete sahipti. İbn Teymiyye içinde yaşadığı çevrenin ilmi hüviyetinden etkilendiği için genç yaşta kendisini ilme adadı. Kur'an-ı Kerim'i hıfz etti ve hadislere, Arapçayı öğrendi. Çaba, gayret ve derslere olan sebâtı ile öne çıktı. 728/1328 yılında Şam'da vefat etti.¹²⁷

İbn Teymiyye'nin neşet ettiği asra baktığımız zaman, felsefeye karşı kelam ilminin ortaya çıktığını görürüz. Aynı zamanda kelam ilmi felsefeden etkilendi ve dinî felsefe ortaya çıktı. İlmi anlamda aynı metodu ve aynı üslubu kullandılar. Bu yeni ilahî felsefe Ehl-i Sünnet Cemaati metodundan Müslümanları ayırdı. Bu dinî felsefenin tehlikesi git gide arttı. İslam beldeleri haçlı hücumları altındaydı. Hristiyanlar Hristiyanlığın hak bir din olduğunu söylüyorlardı. Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr eden kitaplar te'lif ettiler. İbn Teymiyye doğmadan önce Şam ve Mısır'ı Memlûklüler hükmediyordu.¹²⁸

¹²⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, 49-50. İbn Hanbel, *er-Reddu 'ale'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdika*, 34.

¹²⁷ Muhammed Ebu Zehre, *İbn Teymiyye hayâtuhu, asruhû, arâuhû, ve fikruh* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1991), 17-20; Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn es-Safedî, *el Vâfi bi'l-vefeyât* (Beyrut: Dâru İhyâ-i Türâs, 2000), 11/7.

¹²⁸ Said Abdül-Azim, *Menhecü şeyhul İslam İbn Teymiyye et-tecdidi-es-selefi-ve da'vetühü el-islâhiyye* (İskenderiyye: Dâru'l Akîde, 1999), 11-12.

Müslüman düşünürler tarihinde İslami fikir önderlerinden ve müctedihitlerinin önde gelen isimlerinden birisi İbn Teymiyye'dir. Hayatını Allah yoluna adamıştır. Hak yolundan saptığını düşündüğü gruplara karşı çıkmıştır. Onların düşüncelerindeki bozuklukları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Sapık fırkalara ve düşüncelere karşı Selef-i Sâlihîn'in ve sahâbenin metoduna uyararak mücadelesini sürdürmüştür. Selef- Sâlihîn metodunu ve benimsedikleri inanç, şeriat, ibadet ilkelerini açıklayan ve fırka-i nâciye itikâdını beyan eden, usul-ü din konusunda öne çıkan esasları anlatan çok sayıda eser yazmıştır. Sapık gördüğü fırkaların görüşlerini eleştirmiştir. Bu tutumu sadece bununla sınırlı kalmayıp genel olarak diğer konularda da görülür.¹²⁹

İbn Teymiyye, mü'min bir kimsenin hak olana sabrını temsil eder. Buna ilaveten selefîlik akîdesini muhalif olanlara karşı sahih yorumunu savunur. İbn Teymiyye, derin ilmi birikimi ve anlayışının yanı sıra şeriat ilmi ve diğer ilimleri ihatasıyla İslam alimleri arasında en çok eser verenlerden birisidir.¹³⁰

İbn Teymiyye, mantık ve felsefeyi karşı birisidir. Tasavvuf bilimine, özellikle Muhyiddîn İbn Arabî'ye ve Vahdet-i Vücut inancına şiddetle karşı çıkmıştır.¹³¹

Hak olan ilk gaye ve ulaşılması gerekendir. Bundan dolayı hakkı açığa çıkarmak ve sünneti yüceltmek için mücadele etti. Şüphecilere ve hevacılara reddiyeler yazmıştır. Muhaliflerine karşı eserler kaleme almıştır. İnkarcılara, mantıkçılara, felsefecilere ve kelamcılara, Ehl-i Tasavvuf ve Râfîzîlere karşı reddiyeler içeren eserler telif etmiştir. Herhangi bir mezhebin veya imamın tesiri altında kalmadı.¹³²

İbn Teymiyye'nin âlimler arasında bir âlim ve fetva vermede kendisine başvurulmuş bir kaynak olarak ortaya çıkmasından beri insanlar onun hakkında iki görüşe ayrılmışlardır. Kimi onun metodunu övmüş, kimi ise kötülemeyi seçmiştir. Vehhâbî-Selefi bakış açısıyla yazılan eserlerde İbn Teymiyye aşırı bir şekilde yüceltilmiştir. Bu durum zamanımıza kadar sürmüştür.

¹²⁹ Takıyyuddin Ahmed b. Teymiyye, *Der'ü tearüzi'l-akl ve'n-nakl* nşr. M. Reşâd Sâlim (Riyad: Muhammed b. Suud Üniversitesi, 1991), 1/421-422.

¹³⁰ Takıyyuddin Ahmed b. Teymiyye, *Minhâcu's-sünneti'n-Nebeviyye fi'n-nakdi kelami's-Şîa el-Kaderiyye*, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim (Riyad: Muhammed b. Suud Üniversitesi, 1986), 1/ 6-7.

¹³¹ Abdülbâki Gölpinarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar* (İstanbul: İnkilâp Yayınları, 2016), 92.

¹³² İbn Teymiyye, *Mecmuu fetâvâ*, 1/9-10.

İbn Teymiyye, kendisinden sonra fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, kelim ilmi alanlarda birçok eser bırakmıştır. Muhaliflerine karşı birçok risaleler yazmıştır. İbn Teymiyye'ni eserlerinden bazıları şu şekildedir:

- 1- *Cevami'* (*Siyaset-i Şer'iyeye*),
- 2- *es-Siyaseti's-Şer'iyeye fî İslahi'r-Rai ve'r-Rağbeti*,
- 3- *Mecmûu'l-Fetâvâ*,
- 4- *el-İmân*,
- 5- *el-Cem'ü Beyne'l Akl- ve'n-Nakl*,
- 6- *Minhâcü's Sünne*,
- 7- *el-Furkan-ü Beyne'l Evliyallahî ve Evliyai's-Şeytan*,
- 8- *el-Vasitatü'l-Beyne'l Hak ve Halk*,
- 9- *es-Sârimü'l Meslülü ala Şatimi'r-Resul*,
- 10- *Mecmûu'r-Resail*,
- 11- *Nazariyyetü'l Akl*,
- 12- *Telhisü Kitabi'l İstigâseti (er-redd ale'l kübra)*,
- 13- *er-r-Red ale'l Ahnâ'*,
- 14- *Raf'ü'l Melâmi ani'l Eimmeti'l A'lam*,
- 15- *Şerhu'l Akideti'l isfehâniyye*,
- 16- *el-Kavaidü'n-Nuraniyyeti'l Fıkhiyye*,
- 17- *Mecmûu'r-Resail ve'l Mesail*,
- 18- *et-Tevessül ve'l vesileti*,
- 19- *Nakzü'l Mantık*.¹³³

¹³³ Takıyüddin Ahmed İbn Teymiyye, *Kitabü'l esmâ ve's-sıfat* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1998), 7.

1.8.3. İbn Kayyım el-Cevziyye

Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyım el-Cevziyye ismi ile bilinen İbn Kayyım safer ayının yedisinde hicrî 691 yılında Dimaşk'te doğmuştur.¹³⁴

Çocukken zekâsı ve hıfz yeteneğiyle ön plana çıkmış ve dokuz yaşında iken Kur'an-ı Kerim okumuş ve hıfz etmiştir. Cürcâniyye ve İbn Malik'in el-Kâfiyetü's-Şâfiye eserini ezberledi. Mecdüddîn İbn Teymiyye'nin Muharrir eserini ezberledi. Usûl-u Fıkıh konusunda Mecdüddîn Tuhi'nin, Muhtasarını ezberledi. Hâdis ilminde Şemseddin İbn Abdil Hâdi (öl.744/1343)'nin, Muharririni ezberledi. İbn Kayyım el-Cevziyye daha çok Şam ve Mısır'da İbn Abdüddâim (öl.831/1428), İbn Necib Harranî'nin ashabından ve tabakalarından hadis dinledi. Hicaz'da daha çok Sahih Buhârî eserinden hadis dinledi. Kütüb-ü sitte ve meşhur müsnedleri ezberledi. Fetva ve dersler verdi. Babasıyla beraber iki kez hac yaptı.¹³⁵

İbn Kayyım el-Cevziyye, babasının yanında büyümüştür. Şam'da babası Cevziyye Medresesinin kayyımlığını yapıyordu. İbn Kayyım el-Cevziyye çocukluğundan beri sürekli babasının yanına bu medreseye sürekli gidip geliyordu. Öğrenim hayatına babasının yanında başlamıştır. İlimin beşiğinde ve ders halkalarında büyüdü.¹³⁶

Hâdis ilmi dinlemiş ve kendisini ilme vermiştir. Çok sayıda ilim alanında ön plana çıkmıştır. Özellikle Tefsir ve Hadis ilminde ön plana çıkmıştır. Hocası olan İbn Teymiyye'nin rahle-i tedrisinde daha önceki ilimleri kendi bünyesinde barındıran ilmi derinlikle kendisinden ders almıştır. Bu sebeple İbn Kayyım el-Cevziyye gündüz ve geceleri ilim ve ibadetlere devam etmiştir. Tasavvuf alanında ve birçok ilimde otorite haline gelmiştir. Kendi devrindekilerin eleştirilerine kulak asmazdı.¹³⁷

¹³⁴ Safedî, *el-Vafi bi'l vefeyât*, 2/195.

¹³⁵ Salâhuddîn Halil b. İzziddîn es-Safedî, *A'yânü'l-asr ve avâniün nasr* (Beyrut: Dâru'l- Fikri'l-Muasır, 1998), 2/715.

¹³⁶ Salih Ahmed eş-Şâmî, *İbn Kayyım el-Cevziyye dâiye'l meslahı ve 'l âlimi 'l mevsuî* (Beyrut: Dâru'l Kalem, 2008), 39-40.

¹³⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, 14/234-235.

İbn Kayyım el-Cevziyye, seleften gelen ve halefin öncüsüdür. Cevziyye, Ebü'l Mehâsin İbn Cevziyye'nin inşa ettiği Emevî Mescidi yakınlarında Buzuriyye çarşısında bulunan medresedir. İbn Kayyım el-Cevziyye'nin babası bu camide kayyım olduğu için bu lakap verilmiştir. İlmî yönü öne çıkan, faziletli ve dindar bir ailede dünyaya geldi. İlim öğrenme yaşına geldiğinde Dimaşk'a gitti. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü ilimlerini hoca İbn Teymiyye'den aldı. Kendisinden İbn Kudame'nin Ravzatü'n-Nâzır adlı eserini okudu. Arap ilimlerini İmam Ba'li den aldı. Ferâiz ilimlerini babasından aldı. İbn Kayyım'dan fazilet ve ilim alan öğrenciler, Ebu'l Ferec İbn Recep Hanbelî, İmam İbn Kesir, Şeyh İbn Abdulhâdi Mukaddesi'dir.¹³⁸

İbn-i Kayyım el-Cevziyye'nin hayatına baktığımız zaman; ilme sadık bir talep, araştırma ve tetkik etme hususunda ictihâd, hanbelî ekolüne mensup hocalarından özgür bir şekilde ilim talebi, ilim yoluna kendini adamak, çocukluğundan beri bu uğurda canla başla mücadele, yaş olarak sınırlandırmak gerekirse yedi yaşından beri ilme olan düşkünlük görülür. İbn Kayyım el-Cevziyye hocası, Şihâb Âbir'i eserinde övmüş ve ondan ilim almıştır. Ebu'l Feth Ba'lebekkî (öl.726/1326) hocasıdır. Nahiv konusunda İbn Malik'in elfiyyesini okumuştur. Ancak İlme düşün ve uzmanların okuyabileceği Arapça dil bilgisi eserlerini İbn kayyım el- Cevziyye on dokuz yaşından küçük iken tahsil etmiştir. Bunun gibi çeşitli hocalardan ders almıştır. Bu dünya makamında yaklaşık altmış sene çeşitli ilimlerde derinlemesine bilgiye sahip olmuştur. İbn kayyım el-Cevziyye'nin hâiz olduğu ilimler şeriat ilimlerini ve alet ilimlerini kapsamaktadır.¹³⁹

İbn Kayyım el-Cevziyye, usul fıkıhçısı, nahiv müfessiridir. İbn Teymiyye'nin yolundan gitti. İslamî ilimlerde derinleşti. Usul-u din ve tefsir ilmini öğrendi. Bunlara ek olarak Hadis, Meânî ve Fıkıh konularında ve istinbât metodunda derin ilmî birikimlere sahip oldu. Fıkıh, usûl ve Arapça konusunda derinleşmiştir. Kalam, nahiv ve bunlar dışındaki ilimleri öğrendi. Davranış biliminde âlimdi. Tasavvuf ilminin, inceliklerini ve yollarını öğrendi. Bu ilimlerin her birinde çok geniş ihtisas

¹³⁸ Şemsüddîn Muhammed ez-Zürâî ed-Dımaşkî İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l meâd fi hedyi'l-ibâd* (Beyrut: Müessesetü'l Risâle, 2009), 8-9.

¹³⁹ Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd, *İbn Kayyım el-Cevziyye-hayâtuhu âsâruhu mevâriduh* (Riyad: Dâru'l-Âsime, 2000), 49-51.

sahibi oldu. Hocası İbn Teymiyye ile beraber hapse girmiştir. Hapiste iken tedebbür, tezekkür ve Kur'ân-ı Kerim tilavetiyle meşgul olduğu nakledilmektedir.¹⁴⁰

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşlerini selefiligi anlamak açısından önemli görmekteyiz. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz:

- 1- İslam kör bir taklidin zıttır.
- 2- İslamî mirasımız hayatımızın odağındadır.
- 3- Muhâlefet edenlere karşı İslam'ı savunmak ve İslam âlemini tevhid ilkesine çağırarak gerekir.
- 4- İslamî davet yolunda söz ve fiilî olarak seferberlik gerekir.
- 5- İslamî düşüncelerimizi sağlıklı yollarla savunmak ve her türlü karışıklık ve asabiyetten uzak durmak gerekir.
- 6- İslam'ın ilk ruhi saflığına dönmemiz gerekir. Kur'an, Sünnet ve Muaz b. Cebel (öl.17/638)'in uyduğu yoldur.¹⁴¹

Hocası İbn Teymiyye gibi çokça eser yazmıştır. Eserlerine baktığımız zaman farklı ilimlerde yaklaşık altmışa ulaşmıştır. Bunlardan meşhurları: Hadis ilmi konusunda tasnif ettiği “*Tehzib Süneni Ebi Davud*”, Siyer ilminde “*Zadu'l-Mead Fi Hayri'l-İbad*” Fıkıh usulü ilmi konusunda “*İ'lâmü'l-muvakki'in 'an rabbi'l-âlemîn*” adlı eser Fıkıh konusunda “*et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*”, sulûk ilminde “*Medaricu's Salikin*”, itikâd alanında “*es-Savaiku'l-Mürsele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattıla*” bütün bu eserleri İbn Kayyim el-Cevziyye ilim konusunda derinliği usulü açıklığı, istidlal konusundaki uzmanlığı, ruhî doygunluk ve edebiyat alanındaki eleştiri özelliği ile kaleme almıştır.¹⁴²

¹⁴⁰ Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân ed-Dımaşkî, *ez-Zeyl ala tabakâti'l-hanâbile* (Riyad: Mektebetü'l Âbikân, 2005), 5/ 171-176.

¹⁴¹ Şemsüddîn Muhammed ez-Züraî ed-Dımaşkî İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakki'in 'an rabbi'l-âlemîn* (Riyad: Dâru İbn-i Cevziyye, 2000), 1/79.

¹⁴² İbn Kayyim, *Zâdü'l meâd*, 9.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Recep ayının on üçünde Perşembe gecesinde sabah ezanı vaktinde vefât etmiştir. Emevî camisinde öğle namazından sonra cenaze namazı kılınmıştır. Annesinin yanına defnedilmiştir¹⁴³

Ahmed b. Hanbel, kendi fikirleri ve selefi-vehhâbîlerin temel dinî arka planında yer edinen hanbelî ekolünün kurucu olması sebebiyle, İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyım ortaya koyduğu temel düşüncelerle selefi zihniyette önemli figüranlar olmuştur. Buraya kadar Vehhâbî düşüncenin arka planında yer alan Selefilik zihniyetini incelemeye gayret ettik. Selefilerin temel savunucuları verdikten sonra çalışmamızın ikinci bölümünde sefiflikten beslenen günümüzde Suudî Arabistan'ın resmî mezhebî konumunda olan Vehhâbîlik hareketini incelemeye çalışacağız.

¹⁴³ Ebû Zeyd, *İbn Kayyım el-Cevziyye*, 51.

İKİNCİ BÖLÜM

VEHHÂBİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Vehhâbîlik, 18. yy. ortalarında ortaya çıkmış, kısa süre içerisinde Necd ile diğer Arabistan bölgelerinde yaygınlık kazanmış ve değişik yerlerde etkinliğini artırarak günümüze kadar etkileri Arap Yarımadası sınırları içerisinde kalmayıp farklı İslam ülkelerine de ulaşmıştır. Bu hareketin temel dayanak noktası ve faaliyetleri küçümsenemeyecek boyuttadır. Vehhâbîlik ile alakalı yazılan eserlerde “reddiyeci” ve “savunmacı” yaklaşım olarak iki bakış açısı görmektediriz. Bu nedenle bu bölümde bilimsel metod kriterleri çerçevesinde objektif kriterlerden taviz vermeden bu konuyu sunmaya çalışacağız. Bu bölümde Vehhâbîliğin oluşumu, ortaya çıkışı, dinî boyutu ve bu bağlamda Vehhâbîliğin ortaya çıkmasında etkili olan görüşlere yer verilecektir. Vehhâbîlik, şahısların aşırı derecede yüceltilmesi, bereket umulması, kutsal hale getirilen kişileri ziyaret ederek Allah’a daha da yaklaşılabacağına inanılması, dine ait olmayan bid’atlerin artarak dinî uygulamalarda ve gündelik yaşantıda önemli bir yer işgal etmesine bir tepki olarak, Arap yarımadasında Necd bölgesinde ortaya çıkan bir harekettir.¹⁴⁴

Vehhâbîlik, davetin temel esası olarak, “Emr-i bi’l ma’ruf ve nehyi’l-an’il-müker” ilkesini benimsemiştir. Bu anlayışla Vehhâbî mezhebi Müslümanlar arasında yayılmaya çalışılmıştır. Selefî müntesiplerce de sık kullanılan bir yöntemdir. Âyetlerde¹⁴⁵ ifade edildiği üzere bunu her mü’min diğer bir mü’mine dinin farzlarını emretme ve kötülükten alıkoyma mecburiyeti olarak uygulaması gerektiği düşünülmüş ve bu şekilde kontrol mekanizması geliştirmeye çalışılmak istenmiştir. Ancak bu davet metodu din âlimleri tarafından yapılması gerekmektedir. Dinî

¹⁴⁴ Ebû Zehra, *İslam Mezhepler Tarihi*, 221.

¹⁴⁵ bk. Âl-i İmrân 3/110, 114; el-Hac 22/41.

konularda zorlama yoluyla kimseye tebliğ yapılmaz. Din öğüt¹⁴⁶ almak isteyenler için nasihattir.¹⁴⁷

Vehhâbiliği bağımsız bir mezhep olarak değerlendirenler bulunduğu gibi Vehhâbilik oluşumunu ayrı bir mezhep olarak değerlendirmek yerine, Selefiyye'nin düşüncelerinin aşırı yönleriyle Suûdilerin siyâsî himayesi altında tekrar tarih sahnesine çıkmış hali olarak değerlendirenler de mevcuttur.¹⁴⁸

Vehhâbî hareketinin günümüzdeki hali ile yüz yıl önce dayandığı temel dayanak noktaları farklılaşmıştır Hareket tasfiyeci bir dinî mezhep hüviyetine evrilmiştir. Bu yolda lider Muhammed b. Abdulvehhâb tarafından ülkenin içerisinde bulunduğu durum değiştirilmek istenmiştir. Şimdiye kadar lider bir kişiliğin etrafında geçici başarılar elde etmiştir.¹⁴⁹

Vehhâbilik mezhebi, Selefiyye'nin aşırı yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Teymiyye'den sonra Ebû Abdullah ez-Zehabî ed-Dımaşkî (öl.748/1348), İbn Kayyim el-Cevziyye, İbnü'l-Vezir (öl. 840/1436) gibi âlimler tarafından gelişme imkânı bulan Selefiyye anlayış biçimi, 18.yüzyılda Muhammed b. Abdulvehhâb ile Arap yarımadasının merkezinde yer alan Necd bölgesinde güçlü bir döneme girmiştir. İbn Abdulvehhâb ile gelen bu yenilikçi hareket, Selefilik'in siyâsal-politik hale gelmesi ve Suûd ailesi ile olan siyâsî ittifak ile bir devlet mezhebi haline dönüşmesi ile ortaya çıkmıştır.¹⁵⁰

Muhammed b. Abdulvehhâb, Hanbelî görüşleri 13. yy'da yaşamış İbn Teymiyye'nin görüşleri doğrultusunda yeniden yorumlayıp, ıslahatçı dinî mekanizma geliştirmiştir. Bu dinî mekanizma asırlardır Müslümanların sapkınlık içinde oldukları iddiasıyla beraber İslamiyet'in, Kur'an ve Hz. Muhammed'in hadislerinde ifade ettiği

¹⁴⁶ bk. el-Bakara 2/256; el-Furkân 25/62; el-Mü'min 40/13.

¹⁴⁷ Fatih M. Şeker, *Osmanlılar ve Vehhabilik* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 73.

¹⁴⁸ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 63.

¹⁴⁹ Richard Hartmann, "Vehhabiler", çev. Onur Özatağ, *Vehhabiler 1-Teori, Doktrin ve Tarih*, haz. Onur Özatağ (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022), 340-343.

¹⁵⁰ M. Ali Büyükkara, "Vehhâbilik'ten İşid'e Günümüz Selefilik'i", *Selefilik*, haz. Doğan Kaplan (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2016), 23-25.

biçiminden uzaklaştığı doktrininden hareketle yeniden eski hale dönmesi anlayışından doğmuştur. Bu nedenle bid'atler ile savaşmak fikri benimsenmiştir.¹⁵¹

Milâdî 1833-1890 yılları arasında yaşamış, ilim ve devlet adamı olan Eyüp Sabri Paşa (öl. 1307/1890), Vehhâbîlerin ortaya çıkış ve çöküşlerini gözler önüne sererken, Vehhâbîlerin, “Karamita” inanç ve akidevî kalıntıları üzerine kurulmuş bid'atçi bir mezhep hükmünde olduğunu söylemektedir. O, eserinde Karamita ile ilgili bilgiler vermektedir.¹⁵²

Çalışmamızın ilk bölümünde incelemeye çalıştığımız Selefilik gibi klasik kaynaklarda Vehhâbîlik mezhebi için de farklı adlandırmalar kullanılmıştır. Şimdi bunlara göz atacağız.

2.1. Vehhâbîliğin İsimlendirilmesi

Vehhâbîlik hareketinin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhab b. Süleyman b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Raşid b. Büreyd b. Muhammed b. Büreyd b. Müşerref et-Temîmî'dir. Hareketin kurucusunun babasının ismi olan Abdülvehhâb olması sebebiyle Vehhâbîyye yahut Türkçe karşılığı olan Vehhâbîlik adıyla yaygınlık kazanmıştır. Bu isimlendirme yöntemi İslâm firkalarının tarihinde alışagelmiş metot olarak kullanılmasına rağmen bu akım mensuplarınca benimsenmeyip hakaret olarak görülmüştür. Kendileri bu ekolü, “Da'vet”, “Da'vetüt't-Tevhid”, “ed-Da'vetü's-Selefiyye” olarak, mensuplarını da tevhid ehli anlamına gelen muvahhid kelimesinin çoğulu olan “el-Muvahhidün”, şeklinde adlandırmaktadır. Bununla birlikte zikredilen “Vehhâbî” yahut “Vehhâbîyye” isminin, nadiren de olsa hareket mensuplarınca ve tarafsız müellifler tarafından çoğunlukla hakaret kastı olmaksızın kullanıldığı görülmektedir.

Vehhâbîlik, hicrî XII, milâdî XVIII. yy'da Arap Yarımadasın da Necd bölgesinde ortaya çıkan dinî-siyasî bir karaktere sahip harekettir. Kendilerini yenilikçi da'vet

¹⁵¹ Zekeriyya Kurşun (ed.), *Modern Ortadoğu Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2019), 87; Şeker, *Osmanlılar ve Vehhabilik*, 91.

¹⁵² Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhabiyyin* (İstanbul: Tercümân-ı Hakikât Yayınları, 1879), 3.

müntesipleri olarak tanımlayan bu akım, “Vehhâbî” adlandırılmasını kabul etmezler. Ayrıca, kendilerini bu şekilde isimlendiren kişileri hoş karşılamazlar.¹⁵³

İlk dönemlerde Vehhâbîlerin Osmanlı Devleti’nin meşrû yönetimine isyan etmeleri, amelleri imanın ve tevhidin bir cüzü sayarak büyük günah işleyenleri tekfir etmeleri ve şiddete başvurmaları sebebiyle, Türk tarihçileri tarafından Hâricîlik olarak vasıflandırılmıştır. Son zamanlarda bu mezhep mensupları, ilk üç neslin (sahâbe, tabiûn, sonraki neslin) dinî anlayışlarına ve yaşam biçimlerine dönmek gerektiğini savunmaları sebebiyle Selefiyye adını tercih etmeye başlamışlardır. Ortaya çıkışından kısa bir süre sonra siyâsî bir boyut kazanan Vehhâbîlik, İngilizlerin desteklemesiyle Arap Yarımadası’ndaki kabileleri etrafında toparlayarak emîr Muhammed b. Suûd (öl. 1179/1765) önderliğinde bir devlet kurmuşlardır. Vehhâbîlik, dönemin siyasî, askerî, ekonomik, toplumsal, coğrafi ve dinî sebeplerin sonucunda ortaya çıkan bir ekoldür. Bu hareketin ortaya çıkışında en önemli etken Osmanlı’nın gücünü kaybetmeye başlamasıyla birlikte Arap Yarımadası’nda meydana gelen yönetim zayıflığı ve otorite boşluğu idi. Vehhâbîliğin ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer sebep, Arap Yarımadasında ve Necd bölgesinde yaşayan kabilelerin sahip olduğu bedevî, göçebe karakter ve içinde yaşadıkları coğrafi şartlardır. Vehhâbîliğin doğuşunda etkili olan üçüncü bir sebep olarak, genelde İslam dünyasında, özeldir Hicaz bölgesinde yaygın olan yozlaşmış din anlayışı gösterilebilir. Bu bölgede hâkim olan din anlayışı gelenekçi-muhafazakâr düşünce olan Hanbelî anlayıştır.¹⁵⁴

Arap Yarımadası’nda Necd dolaylarında Muhammed b. Abdulvehhâb tarafından kurulan Vehhâbîlik, bugün Suûdî Arabistan’ın resmî mezhebi konumdadır. Mısır, Hindistan, Afrika ve diğer bazı İslam ülkelerinde bir akım olarak yaygınlık kazanarak taraftar toplamıştır. Vehhâbîler, kendilerine “Muvahhidûn” olarak adlandırmakla beraber kendi sistemlerini İbn Teymiyye’nin açıkladığı biçimde

¹⁵³ Ahmed Emin, *Zuamâü'l-islâh fi'l-asri'l-hadis* (Kahire: Müesseset-ü Hindâvî lî't-Ta'lim ve's-Sekâfe, 2012), 7; Mustafa Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 391-392; Hasan Onat, *İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2022), 23-25; Harford Jones-Brydges, *Mücez li-târîhi'l-Vehhâbî*, trc. Uveyzâ b. Mutrik el-Cuhenî (Riyad: Dâru'l Melik Abdülaziz, 2004), 31-32.

¹⁵⁴ Uveyzâ b. Mutrik el-Cuhenî, *Necd kable'l Vehhâbiyye* (Beyrut: Dâru'l-Cüsur, 2016), 239-240; Kutlu, *İslam Mezhepler Tarihi*, 479-480.

Ahmed b. Hanbel'in mezhebini devam ettiren Sünnîler olarak kendilerini tarif ederler. Ayrıca Vehhâbîlerin amelde ve itikatta yeni birtakım ilkeler kabul ettiklerini, taassuptan kan dökecek seviyeye kadar birçok meselede Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiye'den ayrı düştüklerini görmek mümkündür. Bu bakımdan Vehhâbîlik ekolü, müstakil olarak ele alınmak durumundadır.¹⁵⁵

İslam Mezhepler Tarihinde Vehhâbîler için kullanılan isimlere göz attıktan sonra Vehhâbîlik mezhebinin oluşmasına sebep olan etkenlere ve bu ekol için önemli bir yere sahip Necd bölgesine değinelim.

2.2. Vehhâbî Da'vetin Sebepleri ve Necd Bölgesi

Muhammed b. Abdulvehhâb'ın selefi ıslah davetinin ilk ve son tetikleyici nedeni; İslam aleminin o dönemde maruz kaldığı dinî, siyâsî, sosyal ve iktisâdî yönden düşüşü ve çökmesidir. Şüphesiz, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın ıslah hareketini başlatmasındaki en önemli iki nedeni dinî çöküş ve siyâsî nedenleridir. O dönemde ki siyâsî duruma baktığımız zaman miladi 18.yy'da İslam alemine liderlik yapan üç tane önemli devlet bulunuyordu. Osmanlı devleti, Safevî devleti ve Hindistan'da bulunan Moğol devletidir. 16.yy'da Osmanlı devleti zirve dönemini yaşıyordu. 18.yy'da gerileme dönemine girmiştir. Fars bölgesinde kurulan, başkenti Tebriz olan Safevî devleti Şîî karakterli bir devletti. Timurlenk'in (öl.807/1405) soyundan olan Bâbü Şah (öl.937/1530)'in kurduğu Moğol devleti ise hicri 12.yy'a kadar güçlü emirlerle yönetilmiştir.¹⁵⁶ Bu devletler zamanla gerileme ve çöküş dönemleri yaşamıştır.

Muhammed b. Abdulvehhâb'ın başlattığı ıslahatçı Seleflik davet hareketine sebep olan ilk ve son şey yaşadığı yüzyılda İslâm dünyasının genelinde görülen dinî, siyâsî, sosyal ve ekonomik anlamda günden güne artan kötüleşmeydi. Burada en önemli iki neden olarak dinî ve siyâsî gerileme olarak ön plana çıkmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Fığlalı, *İtikadi İslam Mezhepler Tarihi*, 96-97.

¹⁵⁶ Muhammed b. Selman, *Da'vetü şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve eserüha fi'l-'âlemi'l-İslami* (Riyad: Vezarâtü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l Evkâfi ve Da'vet-i ve'l İrşâdi, 1999), 5.

¹⁵⁷ İbn Selman, *Da'vetü şeyh Muhammed Abdülvehhâb*, 6.

Vehhâbiliğin ortaya çıkıp gelişmesine Necd bölgesi olumlu katkıda bulunmuştur. Bu sırada bölgede çok sayıda küçük emirlikler yer almakta, Arabistan'ın merkeze olan uzaklığı nedeniyle idaresinde olarak zorluklar yaşanmaktaydı. Vehhâbiliğin etkisinin artmasında bölgenin sosyo-kültürel yapısının da önemli bir etken olduğu görülmektedir. Halkın bedevî karaktere ve savaşçı bir yapıya sahip olmaları Vehhâbiliğin benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Vehhâbilik yüz elli yıllık bir sürede üç kez devlet kurmuştur. Araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde I. Suud Devleti'nin nasıl bir zeminde kurulduğunu inceleyeceğiz.¹⁵⁸

Vehhâbiliğin ortaya çıkmasında en mühim âmillerden birisi şüphesiz, bu akımın doğduğu Necd bölgesidir. Necd ahalisini bedevî insanlar teşkil ederdi. Hem Necd ahalisinin hem de bedevilerin sosyal-psikolojik ve iktisâdî yönünü tetkik etmek Vehhâbilik akımını anlamak açısından önemlidir. Bunun yanı sıra Vehhâbiliğin oluşmasında siyâsî amiller de önemli bir yer tutmaktadır. Vehhâbilik, çok az müddet sonra özünü siyâsî sahada daha çok göstermiştir. Bu cereyan zamanla siyâsîleşmiştir. Buna ilave olarak Vehhâbilik akımının oluşmasında Arap milliyetçiliğinin önemli etkisi vardır.¹⁵⁹

Vehhâbiliğin merkezi konumda olan Necd bölgesi, Arap Yarımadası'nın iç kesimini oluşturan üç yerleşkeden birisi olup Yüksek bölge anlamına gelir. Hicaz Dağlarından doğuya uzanan kayalık bir bölge de yer alır. Kuzey, doğu ve güney bölümleri Nufud, Dehna ve Rub'ü'l-Hâlî gibi bölgelerle çevrilidir. Necd bölgesinde câhiliyye asrından beri büyük Arap kabileleri hüküm sürmüştür. Necd ile iç içe ve en önemli parçası olan Ahsâ, Necd'e hâkim olan bölge aşiret ve önderlerinin dış dünyaya açılan kapısı olmuştur. Necd bölgesi, Mekke, Medine ve Taif'i besleyen ekonomik kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Köylü halk ve bedeviler burada ikamet etmektedir. Vehhâbilere göre dinî bakımdan cehâlet, küçük ve büyük şirkin her türlü yaygınlaşmış, yüz çevirme, kabirlere adakların adanması, bid'atlerin yaygınlığı, taassubî tasavvuf yanında bid'atçı tasavvuf mensupları da gözlenmekteydi.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Rifat Türkel, "Vehhabilik", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Saffet Sarıkaya-Mehmet Ümit (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 289.

¹⁵⁹ Şahin Ahmetoğlu, *Vehhabilik-Selefi İdeolojisi* (Ankara: Dava Adamı Yayınları, 2020), 48-52.

¹⁶⁰ Nâsır İbn Abdü'l Kerim el-Akl, *İslamiyye la Vehhâbiyye* (Riyad: Vezarâtü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmîyye ve'l-Evkâfi ve Da'veti ve'l İrşâd, 2009), 9-11; Necd bölgesi toplumsal, dinî yönü ile alakalı

Muhammed b. Abdulvehhâb'ın tevhid çağrısı öncesinde Necd bölgesinde şirk ve bid'at içeren faaliyetler yoğun olarak yaşanıyordu. Buradaki vilayetler iktisâdî, sosyal, siyâsî ve dinî hayatın her alanında bir çöküş yaşıyorlardı. Muhammed b. Abdulvehhâb, bu çöküşün en önemli iki nedenini şirk ve putçuluk olarak görüyordu. Nitekim ona göre insanlar arasında mezarlara ve türbelere olan hürmet artmış ve sâlihlerin kabirlerine kurban adaklarında aşırıya gidilmiştir. Zor zamanlarda bu tür yerlere gidilip kabirdekilerden yardım isteniyordu. Sihir yaygınlık kazanmıştı. Gayb'dan haber verdiğini iddia eden kimselere rağbet ediliyordu.¹⁶¹

Muhammed b. Abdulvehhâb, önderliğinde Necd'de ortaya çıkan bid'atçı dinî anlayışa "Vehhâbî" denir ki, bu topluluk, Muhammed b. Abdulvehhâb'a tâbî olduğundan, onun düşüncelerini tatbik etmekteydi. Muhammed b. Abdulvehhâb, Hanbelî ekolüne mensup birisidir. Muhammed b. Abdulvehhâb, öğretime başladığı ilk zamanlarda talebelerin akıllarını karıştırmak için çalıştı. İbn Abdulvehhâb'ın, adı geçen köylerin halkından oluşan talebeleri, hocalarının söz ve beyanlarında geçen İslam dinine aykırı düşünceleri fark etme salahiyetine sahip fikri olgunluğu gösteremediler. Muhammed b. Abdulvehhâb, daha sonraki dönemlerde eğitim-öğretim faaliyetlerinden kendisini geri çekti. Birtakım bâtil itikâdî meseleler ortaya atarak kimi bedevî toplumunu kendi düşünce tarzına ikna etti. Mekke şeriflerinin hüküm ve idâresi altında bulunan asileri de kendi tarafına çekti.¹⁶²

Muhammed b. Abdulvehhâb'ı yaşadığı dönem ve coğrafî bölgede etkin bir güç haline getiren başlıca etken şüphesiz ki onun dinî konularda ortaya koyduğu görüşleridir. Başta kendi bölgesi Necd de olmak üzere yolculuk yaptığı yerlerde gördüğü düşünceler ve kendisinin sakıncalı gördüğü dinî uygulamalar, dinî davetinin gerekçelerini oluşturan önemli unsurlardır. Dinî ayin tarzında yapılan cami ve türbe ziyaretleri, değişik mekanlardaki ağaç, taş ve mağaralara kutsallık atfedilerek buralarda dua edilmesi, adak adanması gibi hurafe ve bid'atlerin yaygın olarak

ayrıntılı bilgi için bk. Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Târîhu Necd* (Bağdat: Dâru'l Verrâk, 2007), 56-65; Zekeriyâ Kurşun, *Necd ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), 2-4.

¹⁶¹ Ebu Bekr İbn Gannam el-Ahsâî, *Ravzatü'l-efkâr ve'l-efhâm limurtâd hâl el-İmam ve ta'dât gazavât zevîye'l-İslâm*, nşr. Süleyman b. Salih el-Harâşî (Riyad: Dâru'l Sülüsüyye, 2010), 1/ 100-101.

¹⁶² Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyyân*, 41-42.

Müslümanlar arasındaki mevcudiyeti, Muhammed b. Abdulvehhâb'ın dinî hassasiyetini önemli ölçüde etkilediği ve rahatsız ettiği görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak Muhammed b. Abdulvehhâb'ın kendi sistematik doktrininde, tevhit ve bid'at konularına daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Zinanın yaygınlaşması, namaz kılanların azalması gibi toplumun dinî hayatındaki gözlemlendiği bu olumsuz davranışların yanında, dul ve yetimlerin hakkının verilmemesi, kadının mirastan mahrum bırakılması gibi İslam hukukunun gereklerinin çoğu kere kabile menfaatleri ve geleneklerine kurban edilmesi suretiyle terk edilmesi ve buna ortam hazırlayan toplumsal ve idârî sistem karşısında Muhammed b. Abdulvehhâb, bu dinî davet ve bu daveti kabul etmeyen kimselere karşı şiddet temelinde dinî tutum ve davranış geliştirmiştir.¹⁶³

Suûd kabilesi lideri Muhammed b. Suûd, Necd bölgesinde Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed b. Abdulvehhâb ile ittifâk ederek onunla birlikte Vehhâbîliği yaymaya çalışmıştır. Muhammed b. Suûd, kendi yönetimindeki şehirde Vehhâbî da'vetini sahiplenip himaye etmiştir. Kendi yönetimindeki yerlerde ve komşu bölgelerdeki herkes bu da'vete katılmıştır. Fakat bu da'vet Su'ud kabilesi ile düşmanları arasında çatışmaya sebep olmuştur. Hatta Abdullah b. Suud (öl. 1233/1818) devrinde bu sebeple bir süre devlet hakimiyetini kaybetmiştir. Daha sonra Abdullah b. Faysal (öl. 1347/1928) döneminde Suûd krallığı ikinci kez hakimiyetini yitirmiştir. Su'ud kabilesi mensuplarından Melik Abdülaziz (öl.1372/1953), tekrar hakimiyeti ele almıştır. Arap Yarımadasında Suûd Devleti'ni tekrar en büyük bir seviyeye ulaştırmıştır.¹⁶⁴

Uyeyne'nin o zamanki emîri Osman b. Muammer (öl.?), Muhammed b. Abdulvehhâb'ın davetine gönülden katılmıştır. Muhammed b. Abdulvehhâb'a bu davete yardım edeceğine ve yayacağına söz vermiştir. Bu davetin amelî safhaya geçmesine zemin hazırlamıştır. Bu da üç alanda olmuştur:

¹⁶³Abdullah Salih el-Useymin, *Necd kubeyli zuhuri's-şeyh Muhammed b. Abdulvehhab* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2010), 79-90; Mehmet Ali Büyükkara, *İhvandan Cuheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 41-42; Gölpinarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, 93; a.mlf., *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik* (İstanbul: Der Yayınları, 1997), 192-193.

¹⁶⁴ Saîdî, *el-Müceddidûn fi'l-İslâm mine'l-karni'l-evvel*, 426.

- 1) Zeyd b. Hattab (öl. 12/633) gibi Cübeyle bölgesinde kabirlerinde bulunan minareleri yıkmak,
- 2) Uyeyne de mübarek sayılan, halkın kutsal ve hürmet gösterdiği Ebû Dücâne ve “Zi’b” ağacı gibi ağaçları kesmek,
- 3) Kabile şeyhine gelip zina ettiğini söyleyen kimseye recm cezası vermektir.¹⁶⁵

Vehhâbî davet, Muhammed b. Abdulvehhâb’ın kendi asrında yaşayan alimlerin bazıları tarafından eleştirilmiştir. Bazı ulema bu davetten sakındırmak için risaleler ve eserler yazmıştır. Bu eserler ve risalelerden bazıları şunlardır:

- 1- *el-Fecrû’s-Sadık fi Reddi ‘Ala Münkeri’t-Te vessül ve ‘l Keramât ve ‘l-Havârik*,
- 2- *Celaü’z-Zelam fi reddi ale’n-Necdi*,
- 3- *Ziyâü’n-Nehâri li’l İbtali Şibhi’l Envâr*,
- 4- *ed-Dürerü’s-Seniyye fi reddi ‘ale’l Vehhabiyye*,
- 5- *Şevahidü’l Hakk fi İstigâseti bi Seyyidi’l Halk*,
- 6- *Ziyâü’s-Sudur Limünkeri’t-Te vessül biehlî’l Kubur*,
- 7- *es-Sihâmü’s Saibe li’Eshab ve ‘d-Deava’l Kâzibe*,
- 8- *en-Nukulü’ş-Şer’iyye fi reddi ‘ale’l Vehhabiyye*.¹⁶⁶

Vehhâbî davetinin sebeplerini, ilkelerini ve bu hareketin yayıldığı Necd bölgesindeki siyâsî, sosyo-kültürel, coğrafi özelliklerden bahsettikten sonra Vehhâbîlik hareketinin kurucu lideri konumundaki Muhammed b. Abdulvehhâb’ın kısa hayatına ve yaymak istediği davetindeki önemli sayılan ana esasların üzerinde duracağız.

2.3. Muhammed b. Abdulvehhâb’ın Hayatı ve Vehhâbî Da‘veti

Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb’dır. Onun tam ismi Muhammed b. Abdulvehhâb b. Süleymân et-Temîmî en-Necdî’dir. Hicri 1115’te (m. 1703) Necd bölgesinde Uyeyne beldesinde dinî ilimlerle meşgul bir ailede doğdu. Küçük yaşlarda ilk eğitimini Uyeyne beldesinde aldı. On yaşına gelmeden Kur’an-ı Kerim’i

¹⁶⁵ İbn Selman, *Da‘vetü şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb*, 26.

¹⁶⁶ Hacı Malik b. Davud, *el-Hakaikü’l İslamiyye fi reddi ‘ale’l mezaimi’l vehhabiyye* (İstanbul: Mektebetü’l Hakika, 1986), 14.

ezberledi. Anlayışı keskin, zihni güçlü birisiydi. Babası Abdulvehhâb b. Süleyman (öl. 1153/1740), kardeşlerine oğlu Muhammed'i öven mektuplar yazdı. Orada oğlunun ezberci özelliğini ve zekâsını övdü. Babası Uyeyne'de kadılık yapıyordu. Abdulvehhâb b. Süleyman, Ahmed b. Hanbel'in mezhebine mensuptu. Küçük yaşlarda âlimlerden kelam, hadis ve tefsir kitapları okudu. Muhammed b. Abdulvehhâb, Necd bölgesinde uydurulan bid'atlere ve şirk unsuru barındıran fikirlere karşı çıkıyordu. Hac yaptıktan sonra Medine-i Münevvere'de ikâmet etti. Sonra Medine'den çıktı. Şam'a doğru yolculuk etti. Basra'da çeşitli dinî gruplardan hadis ve fıkıh öğrendi. Nahiv ilminde derinleşti. Arap dili ve hadis ilmi alanında kitaplar yazdı. Basra'da ikâmeti esnasında gördüğü ve işittiği bid'atleri ve şirki kabul etmiyordu. İstikâmet ve hidayete da'vetçilik yapıyordu. Herkesi tevhid ilkesine davet ediyordu. Buradaki uygulamaları ve düşünceleri Basralılar tarafından kabul görülmeyerek şehirden kovulmasına neden olmuştur. Daha sonra Muhammed b. Abdulvehhâb, Hureymilâ'ya babasının yanına döner orada babası vefât edene kadar ilim tahsiline devam etmiştir. Babasının ölümünden sonra şirk olarak gördüğü uygulamalara ve bid'atlere karşı mücadele etmek için burada da açık da'vetine başladı. Halka ve çevresindeki âlimlere nasihatler verdi. İnsanları özellikle de âlimleri uyardı. Hureymilâ, Dir'eye, Riyad, Menfûte gibi şehirlerde da'veti yaygınlık kazandı. İnsanlar, bu şehirlere gelerek Muhammed b. Abdulvehhâb'a tâbî oldular ve onun görüşlerini takip ettiler. Çok sayıda insan Muhammed b. Abdulvehhâb'a bağlılığını bildirdi. Ondan Hadis, Fıkıh, Tefsir alanında ilimler öğrendiler. İnsanlar o zamanlar da iki gruba ayrıldı: Onu takip edip düşüncesini kabul edenler ve düşmanlık yapıp ona savaş açanlar. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın da'vetini kabul etmeyenler daha çoktu. Muhâliflerinin baskılarından dolayı Hureymilâ'dan ayrılarak Uyeyne'ye döndü. Hureymilâ'da ve öncesinde tecrübe ettiği bazı olaylar Muhammed b. Abdulvehhâb'ı siyâsî bir otoritenin desteğini almaya yöneltmiştir. Burada emîrlik yapan Osman b. Muammer tarafından iyi bir şekilde karşılandı ve fikirlerinin yayılması anlamında destek gördü. Uyeyne'de bu zamanlarda çok sayıda mescid, sahâbe ve evliya kabirleri, ta'zim ve teberrük edilen ağaçlar vardı. Muhammed b. Abdulvehhâb, Osman b. Muammer ve yanlarında bir grup ile beraber bu mekanlara gitmek için yola çıktı. Ağaçları kesip kabirleri, şehitlikleri tahrip ettiler. Muhammed b. Abdulvehhâb, kendi eliyle Zeyd b. Hattab'ın kabrini yıkmıştır. Kendine tâbî

olanlar ile beraber hürmet edilen ağaçları kestiler. Osman b. Muammer'in siyâsî desteği ile beraber onun fikirleri burada uygulamaya geçti.¹⁶⁷

Muhammed b. Abdulvehhâb, daha sonra Suud ailesi yönetimindeki Dir'îye'ye gitmek zorunda kaldı. Muhammed b. Suûd, Abdulvehhâb'tan Dir'îye'deki cehalet, ihtilaf, insanların birbirlerini öldürmesini sebep göstererek buradaki Müslüman topluma imam olmasını istedi ve bunun üzerine biat aldı. Emîr Osman b. Muammer, Muhammed b. Abdulvehhâb'ı kendi yönetimindeki şehirden çıkardığı için pişman oldu. Dir'îye'ye Muhammed b. Abdülvehhâb'ın yanına giderek kendisine yardım etmesini ve geri dönmesini istedi ama o Muhammed b. Suûd ile anlaşması üzerine geri dönemeyeceğini söyledi. Muhammed b. Abdülvehhâb, Dir'îye'ye yerleştiğinde burada cehaletin çokluğunu, küçük ve büyük şirkin olduğunu, farzların, zekâtın ve namazın küçümsendiğini gördü. Bunun üzerine Muhammed b. Abdulvehhâb, halkı Allah'ın emirlerine bağlanmaya, boyun eğmeye davet etti. Onlara usûlü'd-dîni, İslâm'ın hükümlerini ve nebiye uymayı tavsiye etti. Bütün bunlardan sonra muhaliflerine savaşma konusunda taraftarlarına ilk cihâd emrini verdi.¹⁶⁸

Muhammed b. Abdulvehhâb, iyi sözler ve öğütlerle da'vetini yaparken Dir'îye'de iki yıl geçti ve da'veti yavaş ilerliyordu Da'vetin düşmanları artıyor ve kendisine karşı mücadele için ittifaklar kuruluyordu. Bir taraftan Muhammed b. Suûd, kuvvet ve silah bakımından gerekli desteği vermiyordu. İlk başta Muhammed b. Abdulvehhâb silahlı mücâdele fikrini benimsemiyordu. Daha sonra cihada izin verdi ve bu yolda bağlılarını teşvik etti.¹⁶⁹ Muhammed b. Abdulvehhâb'ı da'vetini yaymağa ve cihada teşvik eden en önemli unsurlar İslam'ı her şekliyle bid'at içeren unsurlardan ve hurâfelerden temizlemek, doğrudan Kur'an'dan yararlanarak İslam'ın temel esaslarını ve İslam'ı yeniden diriltmek, tevhidin özüne çağırarak, İtikâdî konular da felsefî metotlara karşı çıkma, te'vil ve taklid ile savaşmak, ana prensiplere

¹⁶⁷ Ebu Bekr İbn Gannâm el-Ahsâî, *Târihu necd* (Beyrut: Dâru'l-Şuruk, 1994), 85-89; Abdülaziz b. Bâz, *el-İmam Muhammed b. Abdülvehhâb da'vetühü ve siratüh* (Medine: Riâsetü'l Âmmeti li İdârâti'l Bûhusi'l İlmiyye, 1990), 20-25; Abdülaziz b. Bâz, *Muhammed b. Abdulvehhab* (Riyad: Daru'l Kâsim, 1997), 20-21; Muhammed b. Halil Hasan Herras, *Hareketü'l vehhabiyye* (Riyad: Darü's-Sünne, 2007), 21-23.

¹⁶⁸ Osman b. Bişr en-Necdî, *'Unvânü'l-mecd fî târihi Necd* (Riyad: Dâru'l Melik Abdül Aziz, 1982), 1/42-45.

¹⁶⁹ Hüseyin Halef eş-Şeyh Haz'al, *Tarihü'l-Cezireti'l-Arabiyye fî asri-ş-şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 1968), 206.

dokunmadan İslam şeriatında içtihadın kapısını açmaktır. Ayrıca Hz. Peygamber'in ve sahâbenin benimsediği tarzda İslam'ı ve İslam itikâdını toplumda uygulamak ve vehhâbî davetinde önemli ilke olan emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l münker esasını yaymaktır.¹⁷⁰

Muhammed b. Abdulvehhâb, Dir'îye'ye gitmeden önce yoksulluk ve sefalet yaygındı. Burada Muhammed b. Abdulvehhâb, kendi davetini kabul etmeyen ve karşı gelenleri kafirlerle bir tutmaktaydı. Burada Müslümanların kişisel isteklerine saygı göstermiyordu. Her kim davetini kabul ederse selamete erer, her kim kabul etmez ise malı ve canı kafirle savaşır gibi helal olur düşüncesiyle hareket ediyordu. Bunun üzerine vehhâbî birlikleri Necd ve harici bölgelerde yemen, hicaz, suriye, irak bölgelerinde Müslümanlarla çatışmaya girmiştir.¹⁷¹

Vehhâbîler, cihad düşüncesi ile Osmanlı Devleti'ne, Hicaz yönetimine, Şîf gruplara ve kendilerine rakip olarak gördükleri kişilere karşı silahlı mücadele içerisine girmişlerdir. Bu aşamada kendileri gibi düşünmeyenlere karşı tekfircilikleri, şiddet yöntemini benimsemeleri Vehhâbîleri mezhebi olarak ayrı bir konuma getirmiştir. Kendileri gibi inanmayan Müslümanlar'ın mallarını ve canlarını helal görmeleri Hâricîlikle benzetilmiştir.¹⁷²

Kanaatimizce, Muhammed b. Abdulvehhâb'ın kendisiyle aynı bölgede yaşayan Müslümanlara karşı tekfirci, dışlayıcı, kendisini dini konuları en iyi bilen bir kişi olarak lanse etme çabası sorgulanmalıdır. Şimdi kısaca İbn Abdulvehhâb'ın hocalarından bahsedeceğiz. Daha sonra İbn Abdulvehhâb'ın dinî düşüncelerini daha iyi analiz etmek için önemli birkaç eserinden alıntılar yapacağız.

¹⁷⁰ Muhammed Kamil Zâhir, *Da'vetü'l vehhabiyye ve eserüha fi'l fikri'l islamiyyi'l-hadis* (Lübnan: Darü's-Selam, 1993), 27-30.

¹⁷¹ Ca'fer Sübhânî, *Meal vehhabiyyin fi hutatihim ve akaidihim* (Tahran: Müessetü'l Fikri'l İslamî, 1985), 15.

¹⁷² Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 65; M. Ali Büyükkara, "11 Eylül'de Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye" *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (Haziran 2004); 1979 yılında Cuheyman el-Uteybî liderliğinde bir grup Kâbe baskını yapmıştır. Bu esnada Mescid-i Haram'da bulunan müslümanlar rehin alınmış, o zaman ki yönetimden siyâsî birtakım taleplerde bulunulmuştur. İki hafta süren kuşatmadan sonra Kâbe baskını düzenleyenler tutuklanıp idam edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. M. Ali Büyükkara, *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 68-76.

2.4. Muhammed b. Abdulvehhâb'ın Hocaları

Muhammed b. Abdulvehhâb, Medine'de Hanbelî âlimi İbrâhim b. Seyf en-Necdî'den (öl. 1140/1727) daha sonra Muhammed Hayyât es-Sindî el-Medenî'den (öl.1165/1751) dersler almıştır. Muhammed b. Abdulvehhâb, Büreyde şehri halkından Abdurrahman b. Ahmet (öl. 1320/1902)'ten ders almak için bulunduğu yere gitti ve altı sene Abdurrahman'ın rahle-i tedrisinde alet ilimlerini, Sarf, Nahv, Meânî, Beyân, Bedi' ilmi gibi Arap Dili ve Edebiyatı ilimlerini öğrendi. O, Buhârî, Muslim, el-Müsned gibi eserlerden hadisler okudu. Daha sonra Kasım şehrinde Hüseyin Temimi'yi takip etti ve yedi sene boyunca kendisinden tefsir ve fıkıh ilmi öğrendi.¹⁷³

2.5. Muhammed b. Abdulvehhâb'ın Eserleri

Muhammed b. Abdulvehhâb, çok sayıda eser te'lif etmiştir. Bunlar:

- 1- *Kitâbü't-Tevhîd ellezî hüve hakku'llâh 'ale'l-'abîd,*
- 2- *Keşfu's-Şubuhât,*
- 3- *Usulü's-Selase,*
- 4- *Nevakizü'l-İslam,*
- 5- *Mesailü'l Cahiliyye,*
- 6- *Kavaidü'l-Erbea,*
- 7- *Kitâbü'l-Usûl İman,*
- 8- *Kitâbü'l-Fezâili'l İslam,*
- 9- *Kitâbü'l-Fezâili Kur'an,*
- 10- *Muhtasaru Zadü'l Mead,*
- 11- *Muhtasaru'l-İnsafî ve's-Şerhi'l Kebiri,*
- 12- *Kebâir,*
- 13- *Kitâbü Sirati Muhtasira* ve bunların dışındaki musannefler olduğunu görürüz.¹⁷⁴

¹⁷³ Hasan b. Cemal b. Ahmed, *Lem'u's-şihâb fî sîreti Muhammed b. Abdulvehhâb*, thk. Muhammed b. Salih el-Useymin (Riyad: Daru'l-Melik Abdülaziz, 2005), 51-52.

¹⁷⁴ Muhammed b. Abdulvehhâb, *Keşfu's-şubuhât*, thk. Abdül Muhsin b. Muhammed Kasım (Riyad: Camiatü'l-Melik Suud, 2020), 20-21; Salih b. Fevzan, *Dürüsün fî şerhi nevakizi'l-İslam* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşdi, 2005), 14.

Muhammed b. Abdulvehhâb, kendi zihnî yapısına uygun olarak İslam'ın aslı ve tevhidin açıklaması konusunda çok sayıda eser te'lif etmiştir. Bunlardan en önemlisi: “*Kitabü't-Tevhid*”dir. Bu kitapta mezhebin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Ayetlerde geçtiği şekliyle şirkin tarifini ve tevhidin açıklamasını yapmıştır. Kur'an'da bulunan kıssalara değinmiştir. Onun, derslerinin çoğunluğu Kur'an-ı Kerim ve tefsiri hakkındadır.

Muhammed b. Abdulvehhâb'ın Vehhâbî anlayışında de çok önemli bir yere sahip olan tevhid¹⁷⁵ ilkesine genişçe yer verdiği “*Kitabü't-Tevhid*” eserinden kısaca bahsetmek gerekirse şunlar ifade edilebilir: Bu eserinde genel olarak Muhammed b. Abdulvehhâb, ulûhiyyet, ibâdet tevhid bahislerini açıklamıştır. Bu eserindeki bölümlerin hepsi ulûhiyyet tevhidine değinmekle beraber tevhide aykırı uygulamaları âyet ve hadisler ışığında ele almakta, konunun anlaşılmasını sağlayan mevkuf ve maktu' hadislere yer vermektedir. Her babın sonunda “mesâil” başlığıyla özet açıklamalar yer almaktadır.

İbn Abdulvehhâb, “*Kitabü't Tevhid*” adlı eserinin birinci bölümünde konular halinde tevhidin çeşitlerini şöyle açıklamaktadır: “Birinci mesele: Cinlerin ve insanların yaratılışındaki hikmet sadece Allah'a ibadet etmektir. İkinci mesele: İbadette amaç ancak tevhid esasıdır. Çünkü Resuller ile toplumları bu ilkeye da'vet etmiştir. Üçüncü mesele: Tevhidi benimsememiş birisi Allah'a kulluk etmemektedir. Bu şekilde yirmi dört meselede tevhidin içeriğini kendi görüşlerine göre anlatmış, Müslümanlar tarafından uygulanması gereken bir farz olduğunu ifade etmiştir. Burada meseleler bittikten sonra ikinci bölümde tevhidin üstünlüğüne ve günahlar ile ilgili bölüme geçilmiştir. 2. Bölümde meselelerden oluşmaktadır. Birinci mesele de: Yüce Allah'ın ikramı ve bağış yönünün sınırsız olduğu ifade edilmiştir. Yine bu mesele de, tevhidin erdemi, sağladığı katkıya değer etkiler ve güzel sonuçlar ile ilgilidir. İkinci mesele: Allah'ın tevhide uyanlara bolca sevap verdiğini gösteren işaretleri ele almaktadır. Üçüncü mesele: Sevaplar ile beraber tevhidin günahlar için

¹⁷⁵ Muhammed b. Abdulvehhâb'ın üçlü tevhid görüşü ve çeşitleri için bk. Muhammed b. Abdulvehhâb, *el-Vâcibâtü'l mütehattimatü'l ma'rifetü* (Riyad: Mektebü'l Himme, 1418/1997), 12-15.

keffaret olduğunu ifade etmektedir. Muhammed b. Abdulvehhâb, yirmi dört mesele de tevhidin faziletini açıklamıştır.¹⁷⁶

Kelime-i Tevhid'te anlatıldığı şekliyle tevhid kelimesinden kast edilen; Allah'ın gönülden bir olduğuna inanılması ve O'nun dışında kulluk edilenlerin inkâr edilmesi ve onlardan kendini sakındırmadır. Tevhid ile kast edilen sadece lafzî değil aynı zamanda mana boyutudur. Kelime-i Tevhid'in manası nefiy ve isbat etmektir. İsbatı tüm ulûhiyyetin sadece ona ait olması, nefiy ise ulûhiyyetin nebilere, sâlih kişilere ve diğer yaratılmışlara ait olmamasıdır.¹⁷⁷

Muhammed b. Abdulvehhâb, “*Keşfü's-Şübühât*” adlı eserinde fasıllar halinde yine tevhidi açıklamıştır. İlk fasıl da “Tevhid-i İbadet”te resullerin önemini vurgulamıştır. Tekrar bu fasıl da şüphesiz ki tevhid, ibadet ederek Allah'ı birlemek ve eşî olmadığına inanmaktır şeklinde açıklamıştır. Allah, resulleri aracılığı ile dini kullarına indirmiştir. Peygamberi gönderdiği kavimlerden ilki Nuh'un kavmidir. Onun, kavmi, ölmüş sâlihleri konusunda aşırıya gitmiş ve Ved, Süvâ', Yegûs, Nesr adında putlar edinmiştir. Bu peygamberlerin sonuncusu ise Hz. Muhammed'dir.¹⁷⁸

En son 16.Fasıl'ta Muhammed b. Abdulvehhâb, tevhidin şer'î bir özür olmadığı sürece kalp, dil ve organlar ile tatbik edileceğini açıklamaktadır.¹⁷⁹

Muhammed b. Abdulvehhâb, “*el-Usulü's-Selâse ve Edilletühâ*” eserini dört ana bölüme ayırmış; inkâr edenler, şefaât, ibadetler ve şirk meselelerine değinir. **Birinci kaide:** Kafirlerin Allah'ın aslında rızık verici ve yaratan olduklarını bildikleri ve tasdik ettikleri halde Resulullah'la savaştıklarını açıklar. Bu durum âyette şu şekilde geçmektedir: “De ki: Size gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? İşitme ve görme yeteneklerini hükmü altında kim tutuyor? Ölüden diriye çıkararak, diriden de ölüyü

¹⁷⁶ Muhammed b. Abdulvehhâb, *Kitâbü't-tevhîd* (Mısır: Mektebetül Ulumi ve'l-Hikem, 2008), 10-13.

¹⁷⁷ Ebû Umeyr et-Türkî, *Tevhid imamı Muhammed b. Abdulvehhâb* (İstanbul: Kitap ve Sünnet Yayınları, 2013), 22.

¹⁷⁸ Muhammed b. Abdulvehhâb, *Keşfü's-Şübühât* (Riyad: Vezaratü'l Şuûni'l İslâmiyye ve'l Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l İrşâd, 1997), 3.

¹⁷⁹ İbn Abdulvehhab, *Keşfü's-Şübühât*, 54.

çıkaran kim? Bütün işleri kim yürütüyor? “Allah” diye karşılık vereceklerdir. “Öyleyse şirk koştuktan sakınmıyor musunuz?”¹⁸⁰

İkinci kaide: Şefaata inancı ile ilgilidir. İbn Abdulvehhâb'ın kabul etmediği şefaata görüşlerine göre bazı insanlar Allah'ı unutup kendilerine ne fayda ne de zarar verecek şeylere kulluk ediyorlar ve “Bunlar Allah katında bizim aracılarımız” diyorlar. Onlara şöyle de: “Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi O'na bildirmeye mi kalkışıyorsunuz? Onların yakıştırdıkları ortaklardan O'nun yüce ve münezzehe olduğunda şüphem yoktur.”¹⁸¹ âyetini delil olarak getirir.¹⁸²

İbn Abdulvehhâb, şefaata inancını müsbet (olumlu) ve menfî (olumsuz) olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.

1- Menfî Şefaata: İbn Abdulvehhâb'a göre bu geçersiz bir şefaattir. Sadece Allah'ın gücü yeteceği konularda Allah'tan başkasına sığınmak. “Ey iman edenler! İçinde hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaatin geçerli olmayacağı bir gün gelmeden önce size verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayın. Kâfirlere gelince, onlar zâlimlerin ta kendileridir.”¹⁸³

2- Müsbet Şefaata: Allah'ın şefaata izninden sonra amelinden ve kendisinden razı olduğu kişilerin şefaatidir. “Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaata edemez.”¹⁸⁴ ayeti delil olarak gösterilmektedir.

Üçüncü kaide: Bu kaide ibadetler ile alakalıdır. Peygamberimiz asrında insanların ibadetler konusunda farklı farklı dinlere mensup olduğu açıklanmaktadır. Meleklerle, sâlihlerle, ağaçlara, güneşe ve aya tapanlar bulunmaktadır.

¹⁸⁰ Yûnus 10/31.

¹⁸¹ Yûnus 10/18.

¹⁸² Muhammed b. Abdulvehhâb, *el-Usûlü's-selâse ve edilletühâ* (Riyad Vezarâtü'l-Evkafî ve's-Şûnü'l-İslamiyye, 1999), 40-44.

¹⁸³ el-Bakara 1/254.

¹⁸⁴ el-Bakara 1/255.

Dördüncü kaide: Son olarak bu kaide şirk konularını içermektedir. Günümüzdekilerin şirki, evvelkilerin şirkinden daha katı ve şiddetlidir. Ona göre evvelkiler rahatlık zamanında şirk koşuyorlardı. Sıkıntılı anlarında Allah'a sığınıyorlardı. Zamanımızdaki müşrikler ise hem rahatlık hem bolluk anında Allah'a şirk koştuklarıdır.¹⁸⁵ "Onlar bir gemiye bindikleri zaman (fırtına korkusuyla), kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla Allah'a yakarırlar; fakat onları sağ salım karaya çıkardığında bakarsın ki yine Allah'a ortak koşuyorlar."¹⁸⁶ âyetini buna delil olarak getirmektedir.

İbn Abdulvehhâb, Câhiliyye ehlinin Hz. Peygamber'e yüzden fazla muhalefet ettiği konulara değindiği "Kitab-ü Kebair ve Mesail", adlı kitabı te'lif etti. Bunların dışında tevhid ilkesi ile ilgili fetvalar, fıkıh ve usûlü hakkında eserler kaleme aldı.¹⁸⁷

Vehhâbîler, bazı selefi çevreler gibi tevhid, şefaât, şirk gibi dinî konuları eserlerinde sıklıkla ele almışlardır. Onlar bunlara benzer dinî konuları kendilerinin en iyi şekilde anladıklarını ve yaşadıklarını iddia etmektedirler. Çalışmamızın önceki bölümlerinde incelemeye çalıştığımız selefi düşünce tarzı ile aynı hataya düşmüş olmaktadır. İbn Abdulvehhâb'ın bazı önemli eserine bu şekilde yer verdikten sonra selefi-vehhâbî çizgideki selefi birikimin vehhâbîlikle olan irtibatını incelemeye başlayabiliriz.

2.6. Vehhâbîlik-Selefilik İlişkisi

Eski zamanlarda selefiye sözcüğü, ilk üç nesil (sahâbe, tâbiîn, tebe-i tâbiîn) zamanında kendi dinî değerlerine sahip çıkmak olarak anlaşmıştır. Selefilik ve Vehhâbîliğin ortaya çıktığı zamanlarda ise materyalist Batı kültüründen korunma amacıyla kullanılmaktaydı. Ancak ne yazık ki, Vehhâbîler asıl manasından çıkartarak, ona kendi gönüllerinden geçen yeni anlamlar yüklediler. Böylece sadece kendilerini, Allah katında makbul Müslüman olarak görmekte ve ümmet içerisinde selefin takipçileri olduklarını söyleyip diğer Müslümanlar'ın ise bid'atçi olduklarını

¹⁸⁵ İbn Abdulvehhâb, *el-Usûlü's-selâse ve edilletühâ*, 44-47.

¹⁸⁶ el-Ankebût 29/65.

¹⁸⁷ İbn Bişr, *Unvânü'l-mecd*, 187-188.

söylemektedirler. Onlara göre selefi olan kimse, Kur'an-ı Kerim, Hadis ve İslam hükümlerine sıkı sıkı sarılan ve bu uğurda İslam düşmanlarıyla savaşan değildir. Bilakis onların kendilerine özel meramda bulunan ve gidişatlarına uyanlardır.¹⁸⁸

Vehhâbilğin teşekkül sürecinde Muhammed b. Suûd siyâsî lider, Muhammed b. Abdulvehhâb dinî lider olarak ortaya çıkmıştır. Bu iki isim dinî-askerî ittifaklarını bir iktidar haline getirmeye gayret etmişlerdir. Vehhâbilik, çöl ortamına göre, bedevî bir cemiyet içerisinde Selefilik iddiasıyla neş'et eden, bilgisiz, kültürsüz, tarih bilgisi olmayan ve mutaassıp kişiler tarafından savunulan, İslam aleminin çeşitli yerlerinde tesirini hissettirmiş bir harekettir. Bilgisizlikleri, aşırılıkları ve taassupları bir yana bırakılırsa, bugünkü Vehhâbilik layık olduğu seviyeye yetişememiş bir Selefî anlayıştır diyebiliriz.¹⁸⁹

Suûdî Arabistan'da Selefî anlayışı tetkik edebilmek, başlangıcından ideolojik köklerine, başlangıç noktasından günümüze kadar Selefilik zihniyetini birçok yönüyle açıklamaya ve analiz etmeye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Vehhâbî anlayışının beşiği olan Suûd'taki selefi harita son derece komplike ve parçalanmış bir zemine sahiptir. Aynı zamanda Vehhâbilik, akımı Suûd'ta ulemâ sınıfı ve devlet erki üzerinde etki eden bir hareket olmuştur.¹⁹⁰

Vehhâbilğin kurucusu İbn Abdulvehhâb'ın dinî düşüncesi İbn Hanbel ve İbn Teymiyye'nin düşünce silsilesinin devamı niteliğindedir. Allah'ın sıfatları konusunda Hanbelî mezhebinin itikâdını merkez alan İbn Abdulvehhâb, prensip olarak bâtil olarak kabul ettiği dinî akım ve uygulamalara karşı çıkmaktadır. Bu akım ve uygulamalara karşı çıkış, Hz. Muhammed'e vahyedilen Allah'ın kelamına zıt olduğunu düşündükleri, insanlar tarafından oluşturulmuş bulunan ve tehlikeli olan bid'atlere karşı mücadele etmek olarak değerlendirilir. İbn Teymiyye'nin mücadelesini devam ettiren İbn Abdulvehhâb, eleştirilerini İslam'ın ilk uygulamalarını bozduklarını düşündüğü için reddettiği tasavvufî öğeler ve hareketler

¹⁸⁸ Ali Rabbânî Gulpaygânî, *Fırak ve Mezahib-i Kelami* çev. Yunus Gürel (İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2014), 179.

¹⁸⁹ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 70.

¹⁹⁰ Nâfi vd., *Selefi ve Selefi Hareketler*, 35.

üzerinde yoğunlaştırır. O'nun hedefi, İbn Teymiyye ve İbn Hanbel gibi selefin saf dinî anlayışına Kur'an'a ve Sünnet'e geri dönmektir. Düşüncesini kabul etmeyenleri şiddetle kınayarak tereddüt göstermeden bu kişilere karşı cihad ilan etmektedir. Bu şekilde o, imanı, Müslümanların içinde kök salmış olan batıl inanç ve hurafelerle mücadele ve dinsizlere karşı savaş olmak üzere iki dinamik boyutun içinde değerlendirmektedir. İbn Abdulvehhâb'ın söylemleri batıya karşı değil, aksine İslam'ın içerisindeki özellikle Arap yarımadasında bulunan bid'atlere karşıdır. Bu durum, dinî bir reform ve İslam'ın başarılı ilk dönemlerinin tekrar ihyâsı umudu arasında olan Selefilik ile siyâsî birtakım tutkuların çıkan Vehhâbîliği anlamamıza yardımcı olacaktır.¹⁹¹

Vehhâbîlik doktrini, Kur'an ve hadis metinleri dışında aklı delillere çok az yer veren bir fıkıh metodolojisini uygun bulması dolayısıyla Hanbelî ekolünden, bu dinî metinlerin yorumlanması ve anlaşılmasında dinî naslarda geçen ibarelerin zâhirî ve kuru manasını temel alması itibarıyla Zâhirî mezhebinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Kendi görüş ve anlayış tarzlarını kabul etmeyenleri Müslüman saymayan tutumlarıyla dışlamacı (exclusivist) bir hüviyeti temsil etmeleri ve dışladıkları insanlara karşı şiddeti ve savaşı mübah gören dini anlayışı benimsemişlerdir.¹⁹²

Yöneticiye itaat fikri Vehhâbî-Selefi düşüncenin temel esaslarından biridir. Suudi Arabistan'da iktidarın meşruiyetini muhafaza etmek maksadıyla çok önemli bir vazife görmektedir. Vehhâbî düşünce mirasına göre yöneticiye karşı gelmek ve onun yönetimine meydan okumak caiz değildir. Sadece yöneticinin açık bir biçimde dinden çıkması ve camilerde namaz kılmayı yasaklaması durumunda ona isyan edilebilir, otoritesine karşı çıkılabilir. İtaat odaklı bu düşünce sistemi, modern devletin gerekli gördüğü denetim mekanizması olmaksızın yöneticiye devletin gerekli duyduğu şekilde tasarrufta bulunabilmesi için sınırsız bir alan sağlamıştır. Vehhâbîliğin diğer önemli düşünce esasları ise kâfirleri dost edinmeyi ve onlarla iş birliği içine girmeyi haram sayan "Verâ" ve "Berâ" düşüncesidir.¹⁹³

¹⁹¹ Amghar, *Bugünkü Selefilik*, 17-18.

¹⁹² Büyükkara, *İhvandan Cuheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhâbîlik*, 42.

¹⁹³ Nâfi, *Selefilik ve Selefi Hareketler*, 39-40.

Çalışmamızın sonraki başlığında yer alan “Vehhâbiliğin Temel İtikâdî Görüşleri” altında Selef’in temel itikâdî görüşlerinde incelemeye çalıştığımız temel prensiplerle olan benzerliğini ortaya koymaya çalışacağız. Bu mukayese ile Selefilik zihniyeti ile Vehhâbîlik mezhebi inanç bakımından aralarındaki ilişkinin daha ön plana çıkacağını düşünmekteyiz.

2.7. Vehhâbîlerin Temel İtikâdî Görüşleri

Vehhâbîlik, Muhammed b. Abdulvehhâb’ın doktrinin özü ve hareket noktası olan onun tevhid görüşü üzerine kurulmuştur. Vehhâbiliğin, Şirk, Bid‘at, Şefaât, İbadetler, Cihad gibi temel itikâdî meseleleri ve diğer görüşleri Muhammed b. Abdulvehhâb’ın tevhid görüşünden çıkmıştır.¹⁹⁴

Tevhid:

Genel olarak Vehhâbîler tevhidi üç kısma ayırmaktadır: 1-Tevhid-i Rubûbiyyet, 2-Tevhid-i Uluhiyyet, 3- Tevhidi Esmâ ve Sıfat.¹⁹⁵ Yüce Allah’ın şu sözünde hepsi bir arada geçmiştir. “O göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin rabbidir. Şu halde O’na sabır ve sebatla kulluk et. O’nun adını almaya lââyık başka birini biliyor musun?”¹⁹⁶ Şimdi Vehhâbîlik anlayışındaki bu tevhid çeşitlerini açıklayalım:

1- Tevhid-i Rubûbiyyet: Allah’ı yaratıcılıkta, mülkte, âlemi idare etmesinde, bütün işleri çekip çevirmesinde tek olduğunun kabul edilmesi ve bir tek olduğuna şüphe olmadan inanmaktır. İnsanın, Allah’tan başka ilah olmadığını iman etmesidir.¹⁹⁷ Bu tevhid çeşidi “Ardından nutfeyi (dölllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir varlık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.”¹⁹⁸ ayetinde ifade edilmektedir.

¹⁹⁴ Ahmet Vehbi Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri* (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001), 64.

¹⁹⁵ İbn Abdulvehhâb, *el-Vâcibâtü’l mütehattimat*, 12-15.

¹⁹⁶ Meryem 19/65.

¹⁹⁷ Muhammed b. Salih el-Useymin, *el-Kavlü’l müfid ala kitabü’t tevhid* (Riyad: Dâru İbn Cevzi, 1424/2003), 12.

¹⁹⁸ el-Mü’ minûn 23/14.

2- Uluhiyyet Tevhidi: Bu tevhid çeşidine tevhid-i ibadet de denir. Allah'a izafe olmasından dolayı uluhiyyet tevhidi, yaratılana nispetle ibadet tevhidi olarak tanımlanmıştır. Bu Yüce Allah'ın ibadet konularında eşsiz olduğunu ikrar etmek demektir. İbadet iki kısımdır: İlki, Allah'a emirlerini yerine getirmede, yasaklarından kaçınmada vakar ile ibadet etmek. İkincisi, Allah'ın razı olduğu bütün iyi işleri yapmaktır.¹⁹⁹ İbadet tevhidi Allah'ın yaptıklarında, dilemesinde bir ortağının olmadığını içermektedir. Aynı zamanda bu tevhid çeşidi ilim ve sözde de olmaktadır.²⁰⁰

3- Esmâ ve Sıfatlar Tevhidi: Allah'ı sıfatlar ve isimler hususunda tek olduğuna inanmaktır. Bu iki şeyi gerektirir: Birincisi, Kur'an'da ve sünnette var olan bütün isim ve sıfatları kabul etmektir. İkincisi, Allah'ı yaratılanlara benzetmekten kaçınmaktır. Tevhid'in bu kısmı hakkında Müslümanlar çeşitli fırkalara ayrılmıştır: Ta'til'in yolunu tutanlar, bunlar Allah'ın zatını temsil eden sıfatları soyutlayanlardır. Temsil yolundan gidenler ise Allah'ın yaratılanlara benzediğine inanmakla Allah'ı hakkıyla tanımamışlardır.²⁰¹

İbn Abdulvehhâb, tevhid görüşleri ve sıfâtullah, müteşabihât gibi konularda klasik Selefiyye ve İbn Temiyye'nin görüşlerini esas alarak kendi düşüncelerini bunların üzerine kurarmaktadır. Tevhid sınıflandırmasında uluhiyyet ile alakalı olan kısım kendisi için daha önemlidir. Şefaât, kabir ziyaretleri, tasavvuf²⁰² ilmi hakkındaki ve tevessül ile ilgili olan görüşleri ise uluhiyyet tevhidi ile alakalıdır. Ahirette olan şefaati Kur'an ve Sünnette bulunduğu için kabul etmiştir. İbn Abdulvehhâb'ın şefaât görüşüne daha önceki "Muhammed b. Abdulvehhâb'ın Eserleri" başlığında değindiğimiz için kısaca yer vereceğiz. İbn Abdulvehhâb, Hz. Peygamber ve hiç kimsenin doğrudan bir şefaât hakkına sahip olmayacağını söylemiştir. Bu sebeple

¹⁹⁹ Useymin, *el-Kavlü'l müfid*, 13.

²⁰⁰ İbn Teymiyye, *Mecmuu fetâvâ*, 3/3.

²⁰¹ Useymin, *el-Kavlü'l müfid*, 14.

²⁰² Vehhâbîlerin Tasavvuf ilmi ile ilgili görüşleri için bk. Mehmet Çelenk, "18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbîlik", *Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2 (2003), 414-420; Dilek Torun, "Selefilik, Vehhâbîlik, Tasavvuf", *Tematik Tasavvuf Toplantıları* ed. Ahmed Haksever (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019), 20-23.

Hız. Peygamber'in ruhundan, sahâbiden veya bir veli kuldân bu dünyada şefaât beklemeğ şirke götüren bir uygulamadır.²⁰³

Tevhid ilkesinin anlamı için "*Kitabü't-Tevhid*" şerhi olan "*Fethü'l Mecid Ala Şerhi Kitabı't-Tevhid*" eserine baktığımız zaman tevhidi iki kısma ayırır: İlki, ma'rifet ve isbat konusunda tevhid. Bu "Tevhid-i Rubûbiyyet", Allah'ın isimleri ve sıfatlarıdır. İkincisi; İstek ve kasdî olarak tevhid. Bu "Tevhid-i İlâhiyye" ve "Tevhid-i İbâdet"dir. Şüphesiz ki Kur'an, Allah'ın sözleri, fiilleri, sıfatları ve sıfatlarından haber veren bir kitaptır. Bu "Tevhid-i İlmi" ve "Tevhid-i Haberî"dir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kendisinden başka bir şeye ibadet edilmemesi ve kendisinin ortağı olmadığını emir veya nehy şeklinde haber vermesi ise "Tevhid-i İrâdî", "Tevhid-i Talebî"dir. Allah'ın isteğine, emrine ve nehyine tâbî olmak tevhidin hakikî manasıdır.²⁰⁴

Şirk:

Muhammed b. Abdulvehhâb, kendi görüşlerine göre tevhid ilkesini şirkten arındırmaya çalışmaktadır. O, tevhid gibi şirkin de çeşitleri olduğunu söylemiştir; Büyük şirk, küçük şirk ve gizli şirk olmak üçe ayırmıştır.

a) Büyük şirkin Allaha ortak koşmaya denk olup dinden çıkarır. Büyük şirkinde, duada, niyet ve istemede, itaatte, sevgide olmak üzere dört çeşidi vardır.²⁰⁵

1. Duada şirk: İnsanların zor durumlara düştüğü zaman Allah'a dua etmesi, kendilerinden musibetin gitmesinden sonra Allah'ı unutmasıdır.

2. Niyet ve istemede şirk: Dünyayı ve güzelliklerini arzulayarak geçici olanı bâkî olana tercih etmektir.

²⁰³ Büyükkara, *İhvan'dan Cuheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 42.

²⁰⁴ Abdurrahman b. Hasan Ali eş Şeyh, *Fethu'l-mecid ala şerhi kitabı't-tevhid* (Riyad: Dâru İbn Hazm, 2009), 14-15.

²⁰⁵ Muhammed b. Abdulvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, haz. Abdullah Hanif (İstanbul: Muvahhid Yayınları, 2013), 15; İbn Fevzan, *Dürüsün fi şerhi nevakizi'l-İslam*, 44-45.

3. İtaatte şirk: Allah'tan ayrı olarak veli, aziz ve ruhbanlara uymaktır. Onlara doğrudan ibadet edilmese bile Allah'ın emirlerine isyana neden olan hususlarda onlara itaat etmek, bir nevi onlara ibadettir ve şirktir.

4. Sevgide şirk: İnsanların Allah'tan başkasını Allah'ı sevdikleri gibi sevmesidir.

b) Küçük şirk, riyadır: İnsanlara gösteriş olsun diye ibadet etmektir.

c) Gizli şirk: İnsanların şirke düşmelerine rağmen şirke düştüklerini bilmedikleri bir durumdur.²⁰⁶

Sefaati:

Muhammed b. Abdulvehhâb, te'lif etmiş olduğu eserlerinde şefaati iki kısma ayırır:

1- Menfi Şefaati (reddedilen şefaati anlayışı): Allah'ın dışında kimsenin güç yetiremeyeceği hususlarda Allah'tan başkasından istenen şefaattir.

2- Müspet Şefaati (kabul edilen): Sadece Allah'tan istenen şefaattir. Şüphesiz Allah ihlâs ehlinin, razı olduğu kullarının şefaatinin ve duasını istediklerini bağışlamak için kabul eder. Bu da şefaati edene bir ikramdır.²⁰⁷

Vehhâbî davetinin ilkeleri, tevhidin manasını gizli ve açık şirkten temizlemektir. Dini Allah'a hâlis kılmak ve ondan başkasına ilticâ etmemektir. Hz. Peygamber'i beşerî sınırdan çıkarmadan övmektir. Tebliğ ile risâlet görevini sınırlamaktır. Akâid kaynaklarında ise, dini anlama, hadisleri anlama ve Kur'an âyetlerini tefsir konusunda Selef-i Sâlihîn mezhebine dönmek esastır. Vehhâbîler, kelamcılarının, felsefecilerin ve sufilerin yaptığı yorumları kabul etmezler. İctihâd yapılmasına engel olmazlar ve cihâdın vacip olduğunu düşünürler.²⁰⁸

²⁰⁶ İbn Abdulvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, haz. Abdullah Hanif, 15-19.

²⁰⁷ Muhammed b. Abdulvehhâb, *Resâ'ilü't-Tevhid*, thk. Ebû Malik Riyâşî Ahmed b. Ali Müsennâ Kufeylî (Yemen: Dâru'l Hadis, 2008), 53-55; Akl, *İslamiyye la Vehhâbiyye*, 66.

²⁰⁸ Muhammed b. Ahmed b. İsmail Mukaddem, *Havle havâtır Vehhâbiyye* (İskenderiyye: Dâru't-Tevhid, 2008), 17.

İbn Abdulvehhâb'ın düşüncesindeki Selef-i Salihîn metoduna geri dönüş fikri, içtihadın fıkıh ilmi içinde merkezi konuma gelmesini sağlamıştır. İbn Abdulvehhâb'ın meşhur eseri “*Kitabü't-Tevhid*” başta olmak üzere bu durumu açıkça görmekteyiz. Bu bağlamda iki mesele üzerinde durmayı gerekli görmekteyiz: İlk olarak, taklidin reddedilmesi ile ilgili olan meseledir. Bununla kastedilen ise, hiç kimsenin vesayetine bağlı kalmaksızın her Müslüman din alimi için içtihat etmesinde bir hak olduğudur. İkinci esas olarak, içtihadın fıkıh ilmi bünyesinde bir yer bulması din alimi ve toplum arasındaki mesafeyi büyük oranda daraltacaktır. Böylece dini yorumun tekelleşmesinin ve ruhbanlaşmasının önüne geçilecek ve dini düşüncede çeşitliliğin önü açılacaktır. Fıkıhî içtihadı benimsemesine rağmen İbn Abdulvehhâb, bütün çabasını akâid konularına inhisar ederek içtihadı ihmal etmiş ve tamamen Hanbelî ekolünü benimseyerek kendisinden öncekilerin fetvalarına uymayı esas almıştır.²⁰⁹

Vehhâbîler, kendi kimliklerini inançta Selefî, amelde Hanbelî ekolü olarak inşa etmişlerdir. Ancak gerçek Selefilere ve Hanbelilere ayrılmış, kendilerine has bir ekol meydana getirmişlerdir. İslam dinini, akla yer vermemek, akıl üzerine kurulmuş hüküm çıkarma yollarını reddetmek, dinin kaynaklarını sadece Kur'an ve Sünnet'in zâhirlerinde düşünmek, ameli imandan saymak, tevhidi kendilerine göre anlamlandırarak Müslümanları tekfir etmek yöntemiyle daraltmışlardır. Vehhâbîlikte İslam dini, çağdaş medeni hayatın şartlarına uymayan, ancak ilkel toplumların ihtiyaçlarına cevap verebilen bir seviyeye indirgenmiştir. Her şeyin Kur'an ve Sünnet'te var olduğunu, onların zâhirî anlamlarına bağlı kalmak gerektiğini ileri sürmeleri Zâhirîlerle aynı düzlemde görülmelerine sebep olmuştur. Ayrıca nasların zâhirlerinden hüküm çıkardığı sonuçlara uymayanları, ameli imandan bir cüz saymayanları dinden çıkmış kafir sayarak şiddete başvurmaları Hâricîlerin devamı olarak görülmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.²¹⁰

Vehhâbîlik, daha ziyade bir itikâd ve amel bütünlüğü yönünden ön plana çıkmaktadır. Nitekim Vehhâbî diye adlandırılanlar, “Biz itikatta selef, amel de Hanbelî mezhebindeyiz, esasen Ahmed b. Hanbel, itikâd hususunda selefin nasçı

²⁰⁹ Nâfi vd., *Selefilik ve Selefî Hareketler*, 36-37.

²¹⁰ Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, 96.

yani eseriye yönünü temsil eder. Onun, amelde de yolu bu şekildedir. Bu sebeple biz, itikatta ve amelde Hanbeli'yiz; Vehhâbîlik diye bir şey yoktur. Muhammed b. Abdulvehhâb, ilmen ve fiilen bu mezhebin yenileyicisi ve şeyhülislamıdır.” diye düşünürler. Ancak bunlar çıkışlarında, kendilerini hakiki muvahhid, diğer Müslümanları ise adeta müşrik sayarak çok sert ve katı bir anlayışla reaksiyon göstermişlerdir. Bu sebeple, onların Hanbelî olmak iddiaları, ilk zamanlardaki haline nazaran, kabul edilebilir değildir.²¹¹

2.8. Vehhâbîlik-Hâricîlik İlişkisi

İslâm mezhepleri tarihine baktığımız zaman araştırmacılar ve bu alanın uzmanları tarafından Hâricîlik ve Vehhâbîlik mezhepleri birbiriyle sık sık irtibatlandırılmaya çalışılan konulardandır. İki mezhep arasındaki zaman farkına rağmen fikir planından önemli ölçüde etkileşimler görülür. Klasik dönemde ortaya çıkan Hâricîlik mezhebî ile günümüze daha yakın bir zaman aralığında çıkan Vehhâbîliğin düşünce boyutunu iyi anlamamız için iki mezhep arasındaki benzerliklerin ele alınması öncelikli bir konudur. Müslüman toplumunda, meşrû imama başkaldıran kimseye Hâricî denir.²¹²

Hâricîlere verilen çok sayıda isim vardır. “Harûriyye”, “Şürât”, “el-Mârîka”, “Muhakkime”dir. Hâricîler, bu isimlerin çoğunu kabul etmekle birlikte “el-Mârîka” adlandırmasını kabul etmezler. Onların havâric olarak isimlendirilmesinin sebebi, Hz. Ali (öl. 40/661)'ye karşı ayaklanmalarıdır. Hâricîlerin, Muhakkime olarak isimlendirilmelerinin sebebi, hakemleri kabul etmemeleridir. Bunun yanında Allah'tan başka hüküm verecek yoktur demeleridir. Harûriyye diye isimlendirilmelerinin sebebi, isyan için ilk olarak Harûra bölgesinde toplanmalarıdır. Şürât olarak isimlendirilmelerinin sebebi, Cennet karşılığı Allah'a nefislerini itaate adadık ve sattık demeleridir.²¹³

²¹¹ Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi-Hz. Peygamberden Günümüze Kadar*, sad. Ziya Nur Aksun (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019), 597.

²¹² Ebû Muhammed b. Hazm, *el-Fasl fi'l milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal* (Kahire: Mektebetü's-Selâmi'l-Âlemiyye, 1929), 1/122-123;

²¹³ Eş'arî, *Maḳâlâtü'l-islâmiyyîn*, 207; bk. et-Tevbe 9/11.

Hâricîlerden Hz. Ali'ye ilk isyan edenler, Sıffin savaşı sırasında önce onun yanında savaşan sonra ona karşı gelip ayrılan topluluktur. Hz. Ali'yi dinlemeyen ve dinden çıkışta en uç noktada bulunan Ebû Muhammed b. Kays el-Eş'as (öl. 40/661) gibi kişiler Hz. Ali'ye şu şekilde baş kaldırmışlardır: İçinde bulunduğumuz topluluk bizi Kur'an'ın hakemliğine çağırırken bunun aksine sen kılıçlarımızı kuşanıp savaşmamızı istiyorsun. Bu sözlerin üzerine Hz. Ali "Allah'ın kitabında olanı en iyi ben biliyorum! Haydi topluluktan geri kalanlar üzerine atılın; Allah ve Resulü- yalan söyledi diyenlere saldırın! Oysa siz Allah ve Resulünün doğru buyurduğunu söylüyorsunuz." Hâricî fırka, başta Hz. Ali'yi tahkim fikrine kabul etmeye zorlamışlardı. Hz. Ali, Abdullah b. Abbas'ı (öl. 68/688) seçmek istiyordu. Hâricî topluluk "O zaten sendendir" diyerek kabul etmemiş ve Ebû Musâ el-Eş'arî'yi (öl. 42/662) Allah'ın kitabını aralarında hakem tayin etmesi için göndermesini istemişlerdi. Hz. Ali, daha sonra hakem meselesini şehit olma pahasına kabul etmeyeceğini söyledi. Hâricîler, Hz. Ali'ye baş kaldırarak "İnsanları niçin hakem tuttun? Allah'tan başka hüküm verecek yoktur." diyerek Hz. Ali'ye isyan eden bu topluluk, daha sonraları aynı şekilde Nehrevan bölgesinde bir araya gelenlerdir. Bu Hâricî grupların ortak özellikleri büyük günah işlediğini düşündükleri kişileri kolayca tekfir etmeleri, Sünnet'e uymayan imama isyan etmeyi farz olarak görmeleridir.²¹⁴

Hâricî fırkalar, Hz. Ali, Hz. Osman, Cemal ashabı, iki hakem ve onların ikisini veya birini doğrulayanlar, ya da tahkimi kabul edenleri tekfir hususlarında aynı görüşleri paylaşmaktadırlar. Onlardan ilk isyan eden el-Muhakkemetü'l-ûlâ (İlk Muhakkime) denilen Hâricîlere "Muhakkime" ve "Şurât" denir. Sonra Hâricîler, Hz. Ali'nin Sıffin'den Kufe'ye dönüşünü müteakib, Harurâ'ya çekildiler. O sırada sayıları on iki bin idi. Bunun içindir ki Hâricîlere "Harûriyye" denir. Hâricîler yirmi fırkaya ayrılmaktadır. Bu fırkaların adları şunlardır: 1- el-Muhakkimetu'l-Ûlâ, 2- Ezârîka, 3- Necedât, 4- Sufriyye, 5- Sonra birçok fırkaya ayrılmış Acârîde, 6- Bunlardan, Hâzîmiyye, 7- Şuaybiyye, 8- Ma'lûmiyye, 9- Mechûliyye, 10- Ashâb-ı Tâat, 11- Saltıyye, 12-Ahnesiyye, 13- Şebîbiyye, 14- Şeybâniyye, 15- Ma'bediyye, 16- Ruşeydiyye, 17- Mukremiyye, 18- Hamziye, 19- Şemrâhiyye, 20- İbrâbimiyye, 21-

²¹⁴ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/106; Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, 1/167-174.

Vâkıfa, 22- İbâdiyye. İbâdiyye ikiye ayrılmıştır: Bunlar, Hafsiyye ve Hârise'dir. İbâdiyye'den Yezîdiyye ile Acârîde'den Meymûniyye, İslâm topluluğunun dışına çıkmış aşırı fikirlere sahip iki fırkadır.²¹⁵

Hâricîlerin en önemli özelliği, dinî meselelerde akla gereken önemi vermemeleridir. Kendilerini ibadete verdikleri ve Kur'an'ı çokça okudukları halde baskı ve şiddeti benimsemişlerdir. Dinî konularda fıkıh bilimini kullanmaları zayıftır. Hâricîler, Müslümanlar'ın Allah'a karşı yaptıkları ibadete karşı suizan yaparlar. Onların sözlerini, fiillerini kötü anlamda düşünürler. Kendi mezhepleri dışında hiçbir mezhebe güvenmezler. Müslümanlar'ı tekfir ederler. Kendilerine muhalefet eden herkesten nefret ederler.²¹⁶ Buna karşı Ehl-i Sünnet ekolü aynı kiblede olan Müslümanlar'ın tekfir edilemeyeceğini söylemektedir.²¹⁷

İslam'ın ilk dönemlerinde Sıffin savaşı ile ortaya çıkan Hâricî gruplar ile diğer Müslüman topluluklar kıyas edildiğinde kapalı bir yaşam sürdüren Hâricî gruplar ve 18. yy. itibarıyla Vehhâbîliği benimseyen bedevî Arap kabileleri arasında önemli oranda dinî metinleri yorumlama, ideolojik arka plan, sosyo-kültürel ve zihnî benzerlikler görülmektedir. Vehhâbîlikteki tekfirci özellikler, Hâricîlerin hakem olayını destekleyenlere ve kendi düşüncelerinde olmayanlara karşı tekfir silahını kullanmalarında görülmüştür.

Vehhâbîlik hareketi muhâlifleri tarafından ilişkilendirilenlerden birisi de Hâricîlik'tir. Vehhâbîlik, İslam düşüncesinde dogmatik dinî anlayışları, kendi ideolojileri dışındaki kimselere karşı hoşgörüden uzak tutumları ve kendi davetlerini yayarken şiddete başvurmaları sebebiyle Hâricîliğe benzetilmiştir. Hâricî düşünce tarzı, bedevî kabile mensuplarının kendilerinde olmayan diğer kabilelerin hepsinin temsilcilerini düşman olarak algılamalarının yanı sıra Hâricî zihniyetinin sahip olduğu topluluklarda, kendileri gibi düşünmeyen Müslümanlardan olsa bile kanını

²¹⁵ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firâk*, 54-58.

²¹⁶ Süleyman b. Salih el-Gusn, *el-Havâric: neşetühüm, fırkahüm er-redd ala ebrazi akâidihim* (Riyad: Dâru'l Künûzi İşbiliyye, 2009), 85.

²¹⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l-akaidi'n-neseftiyye*, 108.

kendilerine helal sayıp düşman görüp savaşmışlardır. Hâricîler, kendi aralarında bedevî hiyerarşisinde benzer bir yapılanmaya sahiptirler.²¹⁸

Büyük ölçüde İbn Teymiyye'den etkilenen İbn Abdulvehhâb'ın dinî nasların yorumlanmasında metinlerde geçen lafızları olduğu gibi kabul etme ve düz anlamını ilke edinmesi yönünden Zâhirî anlayışa sahip olduğu düşünülmüştür. Kendi görüşlerini kabul etmeyenleri Müslüman saymayarak, onlara karşı savaş açıp dışladıkları insanlara şiddet ve savaşı mübah sayan dini anlayışları benimsemeleri sebebiyle Haricîlere benzetilmişlerdir. Osmanlı arşiv vesikaları incelendiği zaman bunlarla ilgili olarak "hâricî Muhammed b. Abdulvehhâb, hâricî Suud oğlu, hâricî-i uğursuz, hâricî bedbaht," gibi tabirlere yer verilmiştir.²¹⁹ Bunlar amelin imana dahil olması ilkesinden hareketle devletin siyasî, hukukî, ekonomik temel yapıtlarını din kurallarına dayandırma ve benimsedikleri ideolojilere zor kullanarak kabul ettirmeye çalışmışlardır.

Vehhâbilîğin dinî yönünü ortaya çıkarmak için çabaladıktan sonra büyük bir oranda siyâsî bir yöne sahip olan Vehhâbilik mezhebinin dinî-politik aşamaya geçişini incelemeye çalışalım.

2.9. Vehhâbîler ile Suûd Kabilesinin İttifâkı

Arabistan Yarımadasındaki Suûdî hakimiyet tarihi, yıkılış ve tekrar kuruluşlar şeklindedir. I. Suûd Devleti Dir'eye antlaşmasından başlatılmakta, 1818 tarihinde Osmanlının Dir'eyye'de tekrar hâkimiyet sağlamasıyla sonlandırılmaktadır. Üç yıl süren fetret döneminden sonra Türkî b. Abdullah b. Muhammed b. Suud'un Dir'eyi tekrar ele geçirmesiyle II. Suûd Devleti inşa edilmiştir. Bu devlet, Reşidoğulları'nın 1891 tarihinde Riyad'ı alması sonucu yıkılmıştır. Günümüzde

²¹⁸ William Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı (İstanbul: Sarkaç Yayınları, 2010), 24; Eyüp Sabri Paşa, *Târîh-i Vehhâbiyân*, haz. Rabia Şişman (İstanbul: Önsöz Yayınları, 2016), 20-22.

²¹⁹ Jean Raymond, *Vehhabilerin Ortaya Çıkışı*, çev. Ramazan Adıbelli (Adana: Karahan Yayınları, 2010), 7.

varlığını sürdüren devletin tarihi, Abdülaziz b. Abdurrahman b. Suud'un 1902'de Riyad'ı işgal etmesiyle başlatılmaktadır.²²⁰

Bizim için önemli olan I. Suûd Devleti döneminde Vehhâbîliğe dinî-siyasî karakter katan Dir'îye antlaşmasıdır. Bu bölümde daha çok I. Suud Devleti, Muhammed b. Abdulvehhâb ve Muhammed b. Suûd arasında olan Dir'îye antlaşmasının içeriği ve sonuçları üzerinde duracağız.

18. yüzyılın başlarında, Arabistan'da tam ve sistemli bir devlet örgütlenmesine rastlanılmamaktadır. Bozkır bedevileri ve vahalarda bulunan yerleşik halk kabilelere bölünmüştü. Parçalanmışlık ve sürekli birbirleriyle mücadele eden bu kabileler otlaklar, sürüler, ganimetler için bitip tükenmeyen savaşlara girmişlerdi. Kabileler arası mücadele o kadar şiddetliydi ki kabilenin her adamına kadar silahlanma mücadelesi vardı. Bazı yerleşik bölgeler kabileye benzer küçük feodal yönetimlerden oluşuyordu. Arabistan'da feodal toplumların karmaşık bir yapısı vardı. Şeyhler kabileler üzerinde yönetici konumda idi. Bunun yanı sıra istilalara karşı mücadele için Arap kabilelerin birleşmesi, Necd beyliklerinin dayanışması için Vehhâbîlik ideolojisi ön plana çıkmaktaydı.²²¹

I. Suûd Devletinin kuruluşu selefi daveti yaymaya çalışan Muhammed b. Abdulvehhâb'ın, Uyeyne'den Dir'îye beldesine 1744 yılında gitmesiyle başlar.²²²

İbn Abdulvehhâb'ın, Uyeyne'de daveti yeterli ilgiyi görmemesi ve kovulması sebebiyle Dir'îye'ye gitmiştir. Nakledildiğine göre burada ilk gece Abdullah b. Süveylim'in daha sonra da öğrencisi Ahmed b. Süveylim'in evinde kalmıştır. Burada aşiret lideri olan Muhammed b. Suûd, onu güzel bir şekilde karşılamış ve koruması altına almıştır. Bu iki taraf arasında 1744'te dinî-siyasî içeriğe sahip antlaşma gerçekleşti. Muhammed b. Suûd, Muhammed b. Abdulvehhâb'tan şunları istemiştir:

²²⁰ Büyükkara, *İhvan'dan Cuheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 47-48.

²²¹ Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerin Yakın Tarihi*, çev. Turan Keskin (İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2011), 74-75; Wayne H. Bowen, *The History of Saudi Arabia* (London: Greenwood Press, 2008), 115.

²²² Abdulfettah Hasan Ebu Ulye, *Muhâzarâtün fi târihi'd-devleti's-suûdiyyeti'l-ülâ* (Riyad: Dâru'l Mürîh, 1991), 19.

- 1) İslamî temellere dayanan devlet kurmak,
 - 2) Devletin tüm güçlerini kullanarak Arabistan'daki müşrik ve bid'atçı oluşumları ortadan kaldırmak ve Allah yolunda cihad ilan etmek,
 - 3) Muhammed b. Suûd, Necd ve çevresinin şirk içinde ve halkın cahil olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple Muhammed b. Abdulvehhâb'tan Müslümanları içinde buldukları bu kötü durumdan kurtarması için imam olması istedi.
 - 4) Halka sahih tevhid ilkesini kabul ettirmek ve ittifakta yer alan bütün maddeleri gerçekleştirmek amacıyla dayanışma içerisinde olmaktır.
- Muhammed b. Suûd, Muhammed b. Abdulvehhâb'a "Yardım etmeleri halinde zaferlere ulaştıklarında şehri terk etmemesi, Allah yolunda cihad etmeği, hasat vakti kendilerine bağlı kabilelerden toplayacağı haraca karışmaması" gibi şartlarını ileri sürmüştür. İbn Abdulvehhâb da "İktidarınızla sadece bu söyledikleriniz üzerine biatlaşmıyorum. Aynı zamanda sizinle birlik olup kana karşı kan dökülmesi, yıkıma karşı yıkım yapılması ve iktidarınızın hâkim olduğu yerlerden kesinlikle ayrılmayacağım üzerine sözleşiyorum." şeklinde karşılık vermiştir. Bütün bunlar iki taraf arasında imzalanan sözleşmenin kapsamını oluşturmaktaydı. Bu şekilde tecdîd hareketi başlatan Muhammed b. Abdulvehhâb, siyâsî lider olarak kabul ettiği Muhammed b. Suûd'a biat etmekte ve o da bu yaptığına karşılık davetinin yaygınlaşması için gerekli siyasi, askeri desteği almaktaydı. Böylece Muhammed b. Suûd, Vehhâbî düşünceyi kabul eden ilk emir olmuştur. Dir'îye antlaşmasından sonra Vehhâbî davete olan talep artmıştır.²²³

Muhammed b. Abdulvehhâb, Necd'te, İbn Teymiyye' nin yöntemi ile yaygın olan şirk ve bid'atlerden tevhide ve sünnete çağırarak İslâm'ı tecdîd etmeye gayret eden bir kimse idi. O, Necd'teki başarısını Suûd ailesinin kendisine yardım etmesi ile elde etmiştir. Suûd ailesi o zaman Necd aşiretlerinin en güçlü din adamlarına ve emirlerine sahipti.²²⁴

²²³ Mediha Ahmed Derviş, *Târihu'd-devleti's-Suûdiyye* (Riyad: Dâru's-Şüruk, 1980), 20-24; İbn Bîşr, *Unvânü'l-mecd*, 41-42; İbn Gannâm *Târihu necd*, 87-88.

²²⁴ M. Reşîd Rızâ, *el-Vehhâbiyyûn ve'l-Hicâz* (Kahire: Matbaatü'l Menâr, 1925), 6.

Gerçekleşen antlaşma sonucunda iki taraf arasında görüş birliği meydana geldi. Muhammed b. Suûd, kuracakları yapıda daha önce olduğu gibi gelenekten kaynaklı gücünü kullanabilecek, kendisi de Muhammed b. Abdulvehhâb'ın dinî kimliği sayesinde dinî işleri yürütebilecekti. Böylece gelenek ve dinî bir anlayıştan oluşan birliktelikle ilerleyen zamanlarda devletleşecek olan bir ittifak meydana geldi. Bu yeni dinî-politik akım Vehhâbîlere, diğer Müslümanları doğru yola götürmek için savaşmayı meşru kılıyordu. Bu ortaklık aynı zamanda Arap kabileleri arasında eski zamanlardan kalan geleneksel savaşlar ve yağmacılık kültürünü de destekleyince kabileler arasında kolaylıkla kabul edildi. Bu tarihten itibaren Vehhâbîliği yaymak düşüncesiyle çevrelerinde bulunan kabileler ve kasabalara baskı yaparak savaşan Suûd kabilesi sürekli bir şekilde hâkim olduğu bölgeleri artırdı.²²⁵

Muhammed b. Abdulvehhâb, davetini Muhammed b. Suûd'a sunduğunda o zaman ki Dir'îye emiri Muhammed b. Suûd kendi düşüncelerine göre dini anlatmak, bid'atlerle muharebe etmek, Arap yarımadasında Vehhâbî davetini kabul edenlere dil ile kabul etmeyenlere karşı ise, kılıç ile yaymak konusunda ittifak gerçekleştirmiştir. Arabistan bölgesinde yaşayanlara zorla bu davet kabul ettirilmeye çalışılmıştır.²²⁶

Muhammed b. Suûd, Vehhâbilik akımının kendi iktidarına zaferler getireceğine inanıyordu ve kendine muhalif olanları yenmek için bu mekanizmayı kullanıyordu. Bu yüzden Muhammed b. Abdulvehhâb'ın öğretilerini hiç düşünmeden kabul etti. Bu durum, bu mezhebin en başarılı anı oldu. İktidar sağlam hale geldi. Muhammed b. Abdulvehhâb ve Muhammed b. Suûd yeni oluşturdukları devletin başına geçtiler. Yaptıkları antlaşmaya göre devleti bölüştüler. Muhammed b. Abdulvehhâb, manevi liderliği, Muhammed b. Suûd ise dünyevî-siyâsî liderliği üstelendi. Bu iş birliğinin daha sonra kendi aileleri arasında da devamlı bir şekilde korunacağı hususunda anlaşıldılar.²²⁷

²²⁵ Zekeriyya Kurşun (ed.), *Modern Ortadoğu Tarihi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019), 97.

²²⁶ Osman, *es-Selefiyye*, 33; Sabri Paşa, *Târîh-i Vehhâbiyân*, 42-47.

²²⁷ Raymond, *Vehhabilerin Ortaya Çıkışı*, 33; Nâfi vd.; Nâfi, *Selefilik ve Selefi Hareketler*, 35-36.

Muhammed b. Abdulvehhâb'ın İbn Suûd'un teklifini kabul etmesiyle güçlü ve siyâsî bir otorite birlikteliği kurularak I. Suûd Devleti'nin temeli atılmıştı. Antlaşma sonucunda Necd bölgesinin tümü Vehhâbî düşünceye sahip askeri güç sayesinde Suûdilerin hakimiyetine girmiştir.

Vehhâbi-Suûdî askerî birlikleri 1802'de Kerbela'ya baskın yaptılar. İki binden fazla Şîîyi kılıçtan geçirerek Hz. Hüseyin'in kabrindeki değerli eşyaları ganimet olarak Dir'îye'ye getirdiler. 1803-1805 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin elindeki Hicaz şehirlerini kendi hâkimiyetleri altına aldılar. Mekke ve Medine'de bulunan çok sayıda türbe ve mezarı tahrip ettiler. Osmanlı emrindeki Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın birlikleri 1812-1813 yıllarında Hicaz'a tekrar hâkim oldu. O, 1818 senesinde de Vehhâbîlerin başkenti sayılan Dir'îye'yi ele geçirdi. 1902 yılında son olarak Necd yerleşkesini Suûd-Vehhâbî birlikleri tekrar geri aldılar. Necd İhvanı²²⁸ adı verilen Vehhâbî kuvvetlerinin sağladığı güçle 1924-1925 yıllarında Hicaz şehirlerini Suûdîler tekrar egemenlik altına aldılar. Genişleyen sınırlar içerisinde 1932 yılında günümüzdeki Suudi Arabistan devleti kurulmuştur. Vehhâbîlik hareketi de Suûdî rejimi ve ideolojisinin resmi mezhebi statüsünde yer aldı.²²⁹

Buraya kadar kronolojik sıralamayla incelediğimiz Selefîlik, Vehhâbîlik konularından sonra Günümüz Selefîlik-vehhâbîlik ilişkisine, Selefî-Vehhâbîlere ve son olarak modern çağda selefî akımdan kaynaklı Neo-Selefîlik oluşumuna değineceğiz.

2.10. Günümüzde Vehhâbîlik-Selefîlik İlişkisi

Günümüzde, İslam'ı yaymak iddiasıyla ortaya çıkan fakat kendi düşüncelerini karşı tarafa kabul ettirmeye çalışan, şiddeti meşrulaştıran çok sayıda mezhebi oluşumlar ve dinî gruplar ortaya çıkmıştır. İdeolojik dinî oluşumlar ilk çıktığı zamanlardaki gibi kalmaz, kendi temsilcileri arasındaki etkileşimlerde, diğer dinî gruplarla olan ilişkilerde kendilerini sürekli farklı bir konumda görürler. İlk çıktığı zamanlarda

²²⁸ Dinî-politik bir kimliğe sahip aşırılıkçı vehhâbîler olan Necd İhvanı teşkilatının kuruluşu, hedefleri ve faaliyetleri için bk. Büyükkara, *İhvan'dan Cuheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhâbîlik*, 61-70.

²²⁹ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 66.

dinamik bir yapıda olan bir hareket belirli bir zaman sonra sürekliliği azalarak farklı bir ideolojik anlayışa evrilir. Bunun sonucunda muhalifleri artar, gün geçtikçe etkisi azalır. Dinî düşünceler, İslam'ı daha önceki bölümlerde değindiğimiz Selef-i Sâlihîn gibi anladığı müddetçe İslamî birikime evrensel boyutta önemli katkılarda bulunur. Günümüzdeki selefi radikal örgütlerde olduğu gibi İslam'ı ideoloji haline getirerek şiddet, baskı yöntemiyle zor kullanmaları, kendi gibi düşünmeyenleri dışlamaları, liderlerini, dini yorumlarını ve fiillerini kutsal görmeleri, kendilerinin temsil ettiği düşünce ekollerini İslam'la bir tutacak kadar ileri gitmeleri ya da İslamî metinleri anlamada ve İslamî yaşantıda ek temsilci olduklarını iddia etmeleri durumunda insanlığa katkı yapabilecek, fikir ve düşünce çeşitliliğin önüne geçerler. İslamî tebliği yaptıklarını iddia eden bazı dinî hareketler, bu sebeplerden dolayı değindiğimiz birinci özelliklerden daha çok ikinci özellikleri temsil etmektedirler.²³⁰

Günümüzde Suûdî devletinin kuruluşunda etkili bir güç olan Vehhâbîlik, 1930 sonrasında militer yapısını yitirerek kurumsal hale geldi. Bu tespit, Vehhâbîliğin Suûd devletine karşı pozisyona geçmemesini sağlamak amacıyla Suûd yöneticileri tarafından uygulanan politik düşüncenin ürünüdür. Vehhâbî düşünce ve o dönemdeki din adamlarının gücü tümüyle resmi dinî kurumlar arasında görülmüştür. Selefi çizgide görülen bu gelişmeler, Suûdî Arabistan'ın dinî ve mezhebî karakterinde açıkça görülmektedir.

2.10.1. Günümüz Vehhâbîliğin Oluşumunda Selefilik Etkisi

Suûdî Arabistan bölgesinde selefi unsurları araştırmak, başlangıcından ideolojik yapısına kadar, şu an ki geldiği noktadan Selefilik ideolojisini günümüzde birçok açıdan değerlendirmeye ve tetkik edilmeye ihtiyaç duyar. Çünkü Vehhâbî oluşumunun beşiği konumda olan Suûd, son derece karışık ve parçalanmış bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.²³¹

Buna ek olarak Vehhâbîlik, Suûd'ta yönetim, ulema ve devlet düzeyinde de günümüzde İslam dünyasında hatta dünyada ortaya çıkan ve dünyada kaosa

²³⁰ Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 28.

²³¹ Nâfi (ed.), *Selefilik ve Selefi Hareketler*, 35.

sebebiyet veren bütün radikal selefi oluşumlar Suûdî selefilığının bir ürünü; o ise Vehhâbîliğin sonucudur. Vehhâbîlik, İbn Teymiyye'nin görüşlerinden ilhamını almış bir hareket, İbn Teymiyye ise klasik selefi ekolünün yetiştirdiği bir alimdir. Dünyadaki bütün radikalize edilmiş selefi oluşumlar, İslam tarihinin belirli bir dönemini kutsal, dogmatik, dokunulmaz ve evrensel kılma mücadelesi içinde savundukları fikirleri idealize etme girişimindedirler. Böylesi bir dinî zihniyet, zamanın akış ve değişimine yani fitrat kanunlarına aykırı bir yaklaşımdır. Bu minvalde, selefi savaşçılar da zamanın değişmesi ile adı verine zamanın çarklarına karşı kutsal dönemi korumak adına sürekli savaş halindedirler.²³²

Muhammed b. Abdulvehhâb'a kadar İslam düşüncesi içerisinde bir bilgi üretme metodu olarak görülen Selefilik, Muhammed b. Abdulvehhâb tarafından siyasi bir hüviyet kazanmıştır. Selefi anlayış onun bu yaklaşımıyla beraber diğer Sünni grupları dışlayan bir tutuma yönelmiştir. İbn Teymiyye'de siyaseti yönlendirme çabaları görülse de Selefilik, onun şahsında dinî bilgi üretme hüviyetinden uzak kalmamıştır. İbn Abdulvehhâb ise bu anlayış tarzını, kendi siyasi idealleri gerçekleştirmek amacıyla kullanmıştır. Onun bu yaklaşımından dolayı Osmanlı uleması, bu mezhebi "Vehhâbîlik" olarak isimlendirmeye başlamıştır. Ancak ötekileştirici ve dışlayıcı bir kimliğe kaymış olsa da Vehhâbîlik, bu dönemde şiddetle özdeşleşecek kadar terör hareketlerine yönelmemiştir. İbn Abdulvehhâb'ın sergilediği siyâsî mücadeleler sonuç vermiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zafiyet içerisine düştüğü Necd yerleşkesinde kurulan Suûd Krallığı'nda Vehhâbîlik, devletin resmî ideolojisi olarak kabul görmüştür. Vehhâbîliğin devlet ideolojisi olarak kabul ve destek görmesi, başka bölgelerde de yayılma ve faaliyet alanı bulmasında önemli bir etkisi olmuştur.²³³

Modern zamanda çıkan selefi zihniyet ile Vehhâbîlik mezhebini birbirinden bağımsız düşünmek isabetli olmayacaktır. Her iki akım da geleneksel selefi çerçeve içerisinde

²³² Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 22-23.

²³³ Arpa, *Siyasi Selefilik ve Küresel Cihad*, 23-24. Gümüsoğlu, *İslam'da İtkadî Mezhepler Tarihi*, 385.

şekillenirken Vehhâbîler başta Batıdaki gelişmeler olmak üzere her türlü yeniliklere karşı çıkmakta bid‘at kavramı içinde değerlendirmektedir.²³⁴

Modern Selefilik Günümüz selefiyesini ortaya çıkaran iki ana etken şu şekildedir: Biri, modern dünyanın bunalımlarının İslam dünyasındaki etkileri, diğeri ise gelenekten de gelen dinsel zihniyettir. Siyasal İslam ve Selefîyenin tarihsel kökenleri, sadece iki asır öncesine dayanan yalnız bir İslam anlayışı türüne, Vehhâbî İslâmı’na indirgenemeyecek kadar derindedir.²³⁵

Kendisinden başka hiç kimseyi beğenmeyen ve herkesi tekfir eden bu anlayış tarzı ortaya çıktığı 18.yy’dan itibaren Orta Doğu’da Arap Yarımadası’nın dışına çıkamamıştır. Ancak temsil ettiği dinî ıstılah hareketi pek çok ülkedeki Müslümanları etki altına almış, batılı müdahaleler, karşısındaki mücadeleye yeni bir militan ruh inşa etmiştir. Bu nedenle günümüzdeki bazı terör örgütlerinin temeli atılmıştır. Bu açıdan Vehhâbîlik, Arap Yarımadası’nın dışında gelişme imkânı bulması ile beraber İslam’ın radikal bir yorumu olarak anlaşılmıştır.²³⁶

Günümüzdeki Selefîyye zihniyeti, Selef-i Sâlihîn’in bir devamı olmaktan öte Hâricîlik kalıntıları barındıran, Vehhâbîlik hareketine dönüşmüş bir kimliğe evrilmiştir. Kendi düşüncelerine mensup olmayanları “Ehl-i Bid‘at” olarak ötekileştiren bu düşünce ile gerçek anlamda selefî zihniyeti yansıtan fikirler arasında büyük farklar vardır. Bir kısım selefî gruplar her ne kadar selefin dinine ve yaşayışına uygun hareket ettiklerini söyleseler de araştırmamızda incelediğimiz üzere bazı selefî radikal gruplardaki ayrılıkçı, aşırılıkçı karakterlerinde bunu gözlemlemekteyiz. Bu anlayışları ne “Ehl-i Sünnet’i Hâssa” diye adlandırdığımız selefte, ne de “Ehl-i Sünnet-i Âmme” diye ifade ettiğimiz sonraki Ehl-i Sünnet ekollerinde görülmektedir.²³⁷

²³⁴ Kurşun, *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hakimiyeti*, 17-19.

²³⁵ İşcan, *Selefîlik*, 8.

²³⁶ Yıldırım Deniz, *Orta Doğu’da Selefîlik* (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), 69.

²³⁷ Vecihi Sönmez, “Selef düşüncesinin Tarihi Arka Planı ve Selefîlik”, *Araştıran Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 9/10 (2010), 172.

Günümüz Vehhâbî anlayışının beşiği olan Arap Yarımadası ile ilgili şu değerlendirmeler önem arz etmektedir: Orta doğu denilince ilk akla gelen şey, İslam dinin burada egemen olmasıdır. İslam dinin burada doğup buradan dünyaya yayılması, kutsal ibadet mekanlarının burada bulunması gibi nedenlerden dolayı bu bölge adeta İslam dini ile özdeşleşmiştir. Ancak son yıllarda bölge düzeyinde gerçekleşen olaylardan dolayı ilk akla gelen şey İslam olmayıp, ne acıdır ki şiddet ve terör akla gelmektedir. Esasında buna neden olan şey, İslam'ın yalnızca bir tek yorumu olmaması, farklı coğrafyalardaki toplumlar nezdinde farklı uygulamalar ve yorumların bulunmasıdır. Bu yorumlar arasında Anadolu bölgesinde yaşayan Hanefî-Mâturidî anlayış son derece ılımlı, modern dünya ile entegre olabilen akla, bilime, sanata değer veren, farklı düşüncelere saygı duyabilen özelliklere sahiptir. Ancak bunun tersine dışa kapalı; özellikle tarihi faktörlerin de etkili olmasıyla modern dünyaya adeta düşman; akla, bilime, sanata; kendisinde başka diğer tüm İslami yaklaşımları ve yorumlara, uygulamalara karşı tekfirci özelliği ile muamele de bulunan Selefî yaklaşımlar da mevcuttur. Bu problem sadece Orta Doğu da değil gelinen noktada günümüzde önemli bir sorundur.²³⁸

Selefîlik ve Vehhâbîlik iç içe giren kavramlardır. Çalışmamız da Vehhâbîlik mezhebini incelemeye gayret ettiğimiz kısmında Vehhâbî isminin muhâlifler tarafından verildiğini bu kimselerin daha çok selefî ismini kullandıklarına değindik. Birçok açıdan selefîliğin izlerini taşıyan Vehhâbîlik selefîyyenin temel karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

2.10.2. Selefî-Vehhâbîler

Vehhâbî-Selefî çizgisinin günümüzdeki temsilcileri, “Hey’etü Kibari’l-Ulema (Yüksek Alimler Topluluğu)”, “Rabitatü’l- Alemi’l-İslamî”, “İdaretü’l Buhus” gibi Suûdî resmî dinî kurumlar ve ülkede dini eğitim veren fakültelerdir.

Bu akımın en önemli temsilcisi Medine İslam Üniversitesi kurucusu Abdülaziz b. Baz (öl. 1420/1999), 20.yy’da önemli Vehhâbî-Selefî âlimi Nasırüddin el-Elbani (öl.

²³⁸ Deniz, *Orta Doğu’da Selefîlik*, 174.

1420/1999), Yemen’ de Demmac Darü’l-Hadis’in kurucusu Mukbil el-Vadî’i (öl. 1422/2001), Muhammed b. Abdulvehhab ve Vehhâbîlik akımı ile ilgili çokça eser veren akâid âlimi Muhammed b. Salih el-Useymin (öl. 1422/2001), günümüzde de baş müftülük yapan Abdülaziz Alü’ş-Şeyh, Büyük Alimler topluluğunun önemli üyelerinden Salih el-Fevzan, modern zamanların meşhur cerh ve ta’dil yazarı Ubeyd el-Câbiri, Vehhâbîlik tarihi ile ilgili önemli eser sahipleri İbn Gannâm (öl. 1225/1810) ve Osman b. Bişr (öl. 1290/1838) gibi isimler günümüz selefi vehhâbîlere örnek gösterilebilir. Suudi Arabistan’da Abdurrahman el-Muallimî (öl. 1386/1966), İsmail el-Ensarî (öl. 1418/1997) ve bu alimlerle beraber aynı çağda yaşamış Abdülmuhsin b. Hamed Abbâd el-Bedr, Yemenli Râbi el-Medhâlî gibi selefi meşhur alimler hadis çalışmaları ile bilinmektedir.²³⁹

Nasırüddin el-Elbani, Salih el-Fevzan gibi isimlerden ders alan, asıl adı Abdullah b. el- Türkmâni el-Eserî olan Abdullah Yolcu Türkiye’ de Guraba Yayınevini kurarak Selefi-Vehhâbî çizgide eserler vermiştir. Abdullah Yolcu (Abdullah b. Abdulmecid el-İrâkî) 1958 yılında Kerkük’te doğdu. Daha sonra İstanbul’a yerleşerek 1992 yılında Guraba Yayınevi’ni kurdu. Arapça olarak kaleme alınmış birçok kitap, broşür ve tercüme edilmiş eserleri vardır. 1- Selef-i Sâlihîn Akidesi, 2- Kur’an’ın ve Sünnet’in Işığında İslam’ın Şartları, 3- Allah’a yaklaştıran Meşru ve Gayrı Meşru Tevessül bunlardan bazılarıdır.²⁴⁰

2.10.3. Neo-Selefilik/Yeni Selefilik

Günümüzde Selefiyye ve Modern Selefilik isimlendirmeleriyle ortaya çıkan birbirinden farklı gruplar vardır. İngilizce “yeni, modern” gibi anlamlarına gelen “Neo” ile Arapça da “Selefiyye” kelimelerinin birleşiminden türetilen Neo-Selefilik (Modern Selefilik) tabiriyle kullanılan bu isimlendirme, günümüz selefi akımını araştıranlar tarafından kullanılan bir tabirdir. Bu isim, sahâbe ve tâbiûn metoduna

²³⁹ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 68; Mazhar Tunç, *Suûd Selefilîği-Hadis İlmi Bağlamında Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 265; Nâfi, *Selefilik ve Selefi Hareketler*, 47-49; Suûdî Arabistan ve diğer yerlerdeki Selefi-Vehhâbî kimselerin geniş listesi için bk. Hasan b. Ali es-Sekkâf, *es-Selefiyyetü’l-vehhâbiyye* (Beyrut: Dâru’l-İmam’i-r-Revvâs, ts), 123-131.

²⁴⁰ Abdullah Yolcu, *Selef-i Sâlihîn Akidesi* (İstanbul: Guraba Yayınları, 2018), 15-20; Ahmet Yöner, “Selefililerin Türkiyede’ki Faaliyetleri”, *Selefilik*, ed. Doğan Kaplan (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015), 141-142.

uyduklarını iddia eden ancak bu hususta aşırıya gidip bunu radikal hale getiren Vehhâbîleri, erken dönemde İslam'ın oluşmaya başladığı dönemdeki selefleri ayırt etmek amacıyla kullanılmaktadır.²⁴¹

Müslümanlar arasında sosyal, dinî, siyâsî çöküntülerin yaşandığı zaman diliminde toplumsal gelenekçilik güçlenmiş ve geçmiş kutsallaştırılmıştır. Hayatın bütün alanlarında bu anlayış yerleştirilmeye çalışılmıştır.²⁴² Yenilikçi hareketlerin ilk temsilcilerinden Cemaleddin Afgani'den itibaren ortak hedefler: Sömürgeci düzeni yıkmak ve Siyonistlerden işgal edilen yerleri kurtarmak, milliyetçilik, taassup ve kabilecilikle mücadele etmektir.²⁴³

Daha önce ifade ettiğimiz gibi modern selefilik ile geleneksel selefi anlayış birbiriyle örtüşmektedir. 17.yy'ın sonunda ortaya çıkan Vehhâbî mezhebi, nasları temel alan ve İslam'ın tıpkı selef-i sâlihîn döneminde olduğu gibi yaşanılması gerektiğini savunur. Modern selefler arasında sayılan Cemalettin Afgani, M. Abduh, Reşid Rıza gibi düşünürlerin Vehhâbî olmamakla beraber bu doktrininden etkilendiği gözlenmektedir.²⁴⁴

Neo-Selefilik olarak adlandırılan grup, tek bir topluluğun ismi değil, aşırılıkçı eğilimlere sahip, dışlamacı, problem üretici şiddeti benimseyen hareketlerin ortak adıdır. Selef-i Sâlihîn inancına ilişkin metotları savunduğunu iddiasıyla ortaya çıkan bu zihniyet biçimi, dini anlama yönünden problemlere sahiptir. Şu an ki hali milâdî 622'ye döndürme hayaliyle 1400 yıllık düşünce birikimini göz ardı etmektedir. Sadece dinî metinlerin zâhirine odaklanarak kapsamı daraltmaktadır. Hâricî düşünce tarzlarıyla dışlamacı bir yaklaşımın ürünün olan zihniyete sahip olmaktadır.²⁴⁵ Selef itikâdî İbn Teymiye'den sonra talebesi olan İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından

²⁴¹ Bekir Altun, "Türkiye Selefilîği-Vehhabîliği", *Selefilik*, ed. Mehmet Çelenk (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), 160.

²⁴² Mustafa Çağrı, *Zâhirî ve Selefi Din Yorumu* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2022), 13.

²⁴³ Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları*, 197.

²⁴⁴ Selin Çağlayan, *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık* (İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları, 2011), 84.

²⁴⁵ Mehmet Kubat, "Geleneksel Selefi Anlayış ile Neo-Selefi Tavrı Arasındaki Bazı Temel Farklar", *Selefilik*, ed. Doğan Kaplan (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2015), 160-161; M. Kubat, *İslam Mezhepler Tarihi* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2022), 267-270; Selefilik ile Neo-Selefilîğin ayrımı hakkında bilgi edinmek için bk. M. Kubat, "Selefiyye ile Neo-Selefilîğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler* 6/2 (Haziran 2017), 136-139.

hararetle savunulmuştur. Daha sonraları Muhammed b. Abdulvehhâb, Vehhâbîlik akımını tesis ederek, harekete yeni bir canlılık katmıştır. Selefî hareketten etkilenen Seyyid Ahmed Şehid Bareli (öl. 1247/1831), Hindistan bölgesinde bu görüşü yaymıştır. İbn Teymiyye'nin başlattığı Selefiye'nin canlandırılması faaliyeti, bu dönemlerden sonra, çağımızın bazı modernist anlayışa sahip olan Müslümanlarca da sürdürülür. Mesela modernist Müslümanlar arasında, bu cereyanın öncülüğünü, Mısırlı Muhammed Abduh ve hocası Cemaleddin Afgâni'nin öncülük ettiği Selefilik hareketleri, gözde talebesi Muhammed Reşit Rıza'nın önderliğinde yeni bir safhaya girer. el-Menar isimli derginin yayın hayatına çıkmasıyla M. Abduh ve Reşit Rıza, baştan itibaren İbn Teymiyye ve metodolojisinin hayranı olarak Selefiyye'nin ihyası için gayret etmişlerdir.²⁴⁶

Arap yarımadasının dışında farklı bölgelerde bulunan modern selefilik kendilerini İbn Teymiyye ve Hanbelî alimlerinin takipçisi olarak görürler. İbn Teymiyye'yi fikir öncüsü ve kaynak olarak kabul ederler. Kendilerine vehhâbî denilmesini istemezler. Bunun aksine Selef-i Sâlihîn yolunda olduklarını iddia etmektedirler.²⁴⁷ 19.yy'ın sonlarında Afgani ve Abduh ile başlayan Panislamist düşüncesi taklid ve hurafelerden arınarak ilk nesillerin uyguladığı İslam'ı ümmet arasında tekrar hâkim kılmak amacıyla ıslahatçı yönere sahiptir. Bu akımın en önde gelen temsilcisi Reşid Rıza, Vehhâbîlik eğilimlerinin bilinmesine rağmen akımın güçlü, reformist yönü açısından bir benzerlik bulunmamaktadır.²⁴⁸

Afgani siyâsî birtakım istekleri için İslam'ın nüfuzunu kullanan ilk modern Müslüman reformist olarak kabul edilir. Panislamizm politikasını savunan Afgani bunun gerçekleşmesi için Müslüman ülkelerin tek tek bağımsızlığını savunur. Afgani'de İslam birliğinin dinî bağ, hilafet yönetimi ve hac olmak üzere üç ilkesi vardır. Mekke ve Medine bölgesini ittihâd-ı İslam'ın manevî yerleri olarak

²⁴⁶ Fırlı, *İtikâdi İslam Mezhepler Tarihi*, 73; Gümüšoğlu, *İslam'da İtikâdi Mezhepler Tarihi*, 386.

²⁴⁷ Hasan b. Ali es-Sekkaf, *es-Selefiyyetü'l-vehhabîyye* (Beirut: Dâru'l-İmam'i-r-Revvas, ts), 55-58.

²⁴⁸ Büyükkara, 11 Eylül'de Derinleşen Ayrılık: Suûdî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye, 207; 19. yy. sonunda ve 20. yy. başlangıcında Müslümanların o zaman ki küresel ölçekte içerisinde buldukları durumu sorgulayan ve bu kriz ortamında reformist çaba ile çıkış yollarını arayan kişilere rastlanmaktadır. Bu alimlerin başında gelen Reşid Rıza hocası M. Abduh'un teşvikiyle Mısır'da el-Menâr dergisi çıkarmıştır. Reşid Rıza'nın bu dergide Vehhâbîlik mezhebine destek veren ifadelerine rastlanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Rifat Türkel, "Suûdî Arabistan Dışında Vehhâbîlik Etkisi", *Selefilik*, ed. Doğan Kaplan (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 131.

belirlemiştir.²⁴⁹ Afganiden etkilenen talebesi Abduh modernizm ile İslam'ı ortak noktada buluşturarak İslamî kurumların modernize edilmesi gerektiğini savunur. Ülkeleri tek tek dolaşmış, gittiği yerlerde siyâsî faaliyetlere danışmanlık yapmış, yenilikçi reflekslerle eğitim kurumlarının gözden geçirilmesini, dini saf haline döndürme, yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesi, dinî konular hakkında modern çözüm yolların üretilmesi ilkelerini savunmuştur.²⁵⁰ Muhammed b. Abdulvehhâb'ın düşüncesinde yenilik dışlamacı bir şekilde gerçekleşmiştir. Afgânî, M. Abduh ve Reşid Rıza da ise ıslahat düşüncesi o gün müslümanların düştüğü kriz ortamından kurtarmak fikrinde olmuştur.

Reşit Rıza da aynı şekilde Afgani'yi takip ederek siyasi reform anlayışını nasıl hayata aktardığını incelemiştir. 19.yy'da Osmanlı'nın eski gücünü yitirmesi ile birlikte Batı'ya karşı askerî, siyâsî, bilim, ekonomi alanında müslümanlar içerisinde buldukları durumdan çıkmak için birtakım arayışlara girmiştir. Bu ortamdaki sorunlara çözüm bulmaya çalışanlardan biriside Reşid Rızadır. Otuz altı yıl süren zaman içerisinde menâr dergisinde bu amaçla çeşitli makaleler yayınlamıştır. Reşid Rıza, hocası Abduh'un ölümünden sonra menâr akımını gelenekçi, selefi bir çizgide tutmak istemiştir.²⁵¹ Aslında Afgani, M. Abduh ve Reşid Rıza ile onların takipçileri selefiden ziyade modernisttirler.

²⁴⁹ Çağlayan, *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*,93; Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 27; Cemaleddin Afgânî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 33.

²⁵⁰ Çağlayan, *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*, 125; Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 29; M. Abduh hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 34-35.

²⁵¹ Mustafa Aydın, *Reşid Rıza ve Hadis: Neo-Selefilik Ekolü* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 10-15; Çağlayan, *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*, 139; Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 29; Münire Gözde Aygün, *XX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletler'nde Selefilik* (Ankara: Eski-Yeni Yayınları, 2022), 27-29.

SONUÇ

Selefilik, İslam düşüncesinde dini anlama ve yorumlama konusunda selefi zihniyete sahip gruplarca ve kişilerce önemli bir paradigmadır. Selefiyye geçmişten bu zamana kadar mezhep gibi algılansa da mezhep değildir. Selefilîği farklı dönemlerde, farklı dinî gruplar ve şahıslar tarafından takip edilen akım olarak değerlendirmek daha isabetli bir yaklaşım tarzı olacaktır. Selefilik, dönem dönem farklı anlamlar kazansada ideolojik olarak aynı düzleme sahip olmuştur. Dini anlamada sadece Kur'an ve Sünneti merkeze alan, Selef-i Sâlihîn nasıl dini yaşamış ise o şekilde dini yaşayıp dine sonradan eklenen uygulamaları bid'at olarak nitelemek geçmişten günümüze kadar selefi çevrelerce ve gruplarında ortak yönler olmuştur.

Selefi-Vehhâbî çizgide önemli bir yer edinen bid'at anlayışı İslam medeniyetinin gelişmesinin ve dinamik yapısının önüne geçmekle birlikte ilerleme imkanlarını kısıtlamıştır. Dilde mecâzî anlamı, teşbih sanatını yok sayıp literal (düz okuma) yaklaşımı esas alan selefi zihniyet Kur'an ve sünnetten medeniyetin inşa edilmesinin önüne geçmiştir. Eser ve rivayet temeli üzerine kurulu din anlayışı geliştirerek aklı, bilimi, yorumu, araştırmayı, sorgulamayı geri plana atan bu yöntem ilerleme gösterememiştir. İnsanları tekfir ile meşgul olan zihin yapısı Müslüman coğrafyada eleştirel düşüncenin gelişmesini engellemiştir. Selefiler, selefilîğin köklerinin Hz. Peygamber'e kadar ulaştığını ifade etmektedirler. Selefilerin ve Vehhâbîlerin eserlerinde sıklıkla ifade ettiği Selef-i Sâlihîn düşüncesi ise İslam düşüncesinde özel bir öneme sahiptir. Hz. Peygamber, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn İslam'ı en güzel şekilde açıklamış ve yaşamıştır.

Selefilîği İbn Teymiyye'den önce ve sonra olacak biçiminde iki döneme ayırmak da mümkündür. Cihâdî selefilik adı altında günümüzde İslam dünyasının muhtelif bölgelerinde farklı selefi örgütlenmeler bulunmaktadır. Selefi-Vehhâbî anlayışına göre şiddet yanlısı olarak İslam'ı savunma ve anlatma yöntemini benimseyen gruplar, anlamı barış ve selamet olan İslam'ın savunduğu ilkelerden uzaklaşmıştır. Şüphesiz bu gruplardan bir tanesi de günümüzde küresel çapta cihâd anlayışı ile ön plana çıkan Vehhâbîlik ekolüdür. Vehhâbîlik mezhebi arka planda selefi anlayış, birikim ve literatürüne sahiptir. Vehhâbîler, kendi düşünce tarzlarının İslam'ın

özünden kaynaklandığını iddia etmektedirler. Aynı zamanda onlar, kendilerini selefi olarak nitelendirmekle birlikte Selef-i Sâlihîn'i takip ettiklerini savunmaktadırlar.

Bu tür selefi gruplar, dinde tek delilin nas olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bazen Ehl-i Hadîs olarak da adlandırılan bu düşünce sistemi kendisini Ehl-i Rey ekolüne karşı konumlandırarak ortaya çıkmıştır. Rivâyet kültürüne bağlılık adı altında ortaya çıkan bu ekol günümüzde de etkisini farklı bölgelerde sürdürmektedir. Bunun sonucu olarak Vehhâbîlik, Selefîlik düşüncesinin modern çağda farklı bir yüzü olarak karşımıza çıkmıştır.

18. yy'ın ortalarına doğru ortaya çıkan, daha sonraları müntesiplerince sistematik bir akım ve mezhep haline getirilen Vehhâbîlik, Muhammed b. Abdulvehhâb'ın kurucu dinî liderliğinin etrafında kurulmuştur. Onun kişisel özellikleri, doğduğu ve hayatını devam ettirdiği yerlerdeki savunduğu ve yaymak istediği dinî düşünceleri, ilmî şahsiyeti, aksiyoner özellikleri gibi etkenler Vehhâbîliğin fikrî alt yapısında önemli bir yer teşkil etmiştir.

Muhammed b. Abdulvehhâb'ın dinî önderliğinde oluşan Suûdî Arabistan Devleti'nin resmî mezhebi olmuştur. Muhammed b. Suûd ile 1744 yılında Dir'îye ittifâkının yapılmasıyla Vehhâbî akım dinî-politik bir yapıya dönüşmüştür. Dir'îye antlaşması ile Vehhâbîlik akımı, İbn Suûd'un kişisel yeteneklerinin yanında halkı etkilemek için verimli bir şekilde kullanılmıştır. Vehhâbîlik, kısa sürede Arap Yarımadası'na yayılmakla kalmayıp Kuzey Afrika bölgesinden Hindistan ve Uzakdoğu'ya uzanan yansımaları görülmüş ve mensuplarının sayısını hızlı bir şekilde artırmıştır. Bununla birlikte Vehhâbîlik, Suûd hâkimiyetinin perçinleşmesine ve yaptıkları eylemlerinin meşrulaştırılması konusunda dayanak hale gelmiştir.

Sonraki nesiller petrolün getirdiği zenginlik sayesinde Vehhâbîliğin anlaşılmasına ve yayılmasına yönelik faaliyetlerine devam ederek adeta bir Vehhâbî literatürü oluşmasını sağlamışlardır. Vehhâbîler, Mekke ve Medine'nin işgaline gidecek kadar aşırı tutum ve davranışlar göstermişlerdir. Vehhâbîlik, temelinde Selefî-Hanbelî alt yapısını barındıran, İslamiyet'in ilk dönemlerinde ortaya çıkan ilk grup olan Hâricîlik ile de ideolojik benzerlikler içermektedir. Vehhâbîler, Ehl-i Sünnet inancına uygun bazı görüşleri savunmuş olsa da tepki toplamalarına neden olan şeylerin başında,

sadece kendilerini İslam'ın savunucuları görmeleri, akla gereken önem vermemeleri, tekfirci zihniyeti ve şiddeti savunmaları, arap milliyetçiliği yapmaları, ölçsüz davranmalarıdır. Bu durum kendilerini Ehl-i Sünnet çizgisinden uzaklaştırmış ve Müslümanları tekfir edecek kadar ileriye gitmelerine sebep olmuştur. İslam toplumunda ise birlik ve beraberliğini olumsuz etkilemiştir. Küresel ölçekte olumsuz İslamî imajların türemesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akl, Nâsır b. Abdülkerim. *İslâmiyye lâ Vehhâbiyye*. Riyad: Vezarâtü'l Evkaf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 2011.
- Abdurrahman, İdris. *Mefhum-u selefîyye*. Nijerya: Munazzamatü's Sekâfeti'l İslamiyye, 2020.
- Ammâra, Muhammed. *es-Selef ve's-selefîyye*. Kahire: Vezarâtü'l-Evkaf ve's-Şüûni'l İslamiyye, 2008.
- Âlûsî, Cemâlüddîn Mahmûd. *Târîhu Necd*. Bağdat: Dâru'l Verrâk, 2007.
- Ahmed, Hasan b. Cema *Lem'u's-şihâb fi sîreti Muhammed b. Abdulvehhâb*, thk. Muhammed b. Salih el-Useymin. Riyad: Daru'l- Melik Abdülaziz, 2005.
- Ali, Abdurrahman b. Hasan. *Fethu'l-mecîd ala şerhi kitâbi't-tevhîd*. Riyad: Dâru İbn Hazm, 2009.
- Akçay, Mustafa-Bulut. Halil. *Siyasî-İtikâdî İslâm Mezhepler Tarihi*. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005.
- Aydın, Mustafa. *Reşid Rıza ve Hadis: Neo-Selefilik Ekolü*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Ahmetoğlu, Şahin. *Vehhabilik-Selefî İdeolijisi*. Ankara: Dava Adamı Yayınları, 2020.
- Apak, Adem. "İslâm Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmet Kavas. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Altun, Bekir. "Türkiye Selefilîği-Vehhabîliği", *Selefilik*, ed. Mehmet Çelenk. Ankara: Nobel Yayınları, 2022.
- Aygın, Münire Gözde *XX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletler'nde Selefilik*. Ankara: Eski-Yeni Yayınları, 2022.
- Amghar, Samir. *Bugünkü Selefilik-Batı'da Mezhep Hareketleri*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Arnavut, Mahmud Abdülkadir. *el-Veciz fi menheci Selefî Salihin*. Beyrut: Dâru'l Me'mun li'l Tûrâs, 1990.
- Aydın, Salih. *İslam Düşüncesinin Yapısı ve Selefilik*. İstanbul: Külliyyat Yayınları: 2015.
- Arpa, Enver. *Siyasi Selefilik-Küresel Cihad*. Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2018.

- Azim, Said. *Menhecü şeyhul İslam İbn Teymiyye et-tecdidi-es-selefi-ve da'vetühü el-ıslâhiyye*. İskenderiyye: Dâru'l Akîde, 1999.
- Büyükkara, M. Ali. *İhvan'dan Cuheymân'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Büyükkara, M. Ali. *Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler*. İstanbul: Yarı Yayınları, 2015.
- Büyükkara, M. Ali. *Geçmişten Günümüze Kabe'nin İşgali*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Büyükkara, M. Ali. "Vehhâbilik'ten İşid'e Günümüz Selefiligi", *Selefilik*, haz. Doğan Kaplan. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Büyükkara, M. Ali. "11 Eylül'de Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye" *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/20 (Haziran 2004).
- Bağdâdî, Abdülkâhir. *el-Fark beyne'l-firâk*. Beyrut: Dâru'l Âfâki'l Cedîde, 1977.
- Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit. *Şerefü ashabi'l-hadis ve'n-nasihatü ehli'l-hadis*, thk. Amr Abdülmünim Selim. Kahire: Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1996.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa el-Beğâ. 9 Cilt. Dimaşk: Dâru'l İbn Kesîr, 1993.
- Brydges, Harford Jones. *Mücez li't-Târîhi'l-Vehhâbi*. çev. Uveyzâ el-Cühenî. Riyad: Dâru'l Melik Abdülaziz, 2004.
- Bowen, Wayne. *The History of Saudi Arabia*. London: Greenwood Press, 2008.
- Buti, Ramazan. *es-Selefiyye: Merhaletün zemeniyyetün mübâreke*. Dimeşk: Dâru'l Fikr, 1988.
- Bin'ali, Ahmed b. Hacer Âl-i Butamî. *el-Akâidü selefiyye bi edilletiha nakliyye ve'l akliyye*. Doha: Dâru'l Katariyye, 1991.
- Bozkurt, Mustafa. "Selefi Anlayıştan Ehl-i Sünnet Kelâmına Geçişte İmâm'ı A'zam Ebû Hanife", *Devirleri Aydınlatan Meş'ale İmâm'ı-A'zam Ulusal Sempozyum Tebliğler Kitabı*, ed. Ahmet Kartal-Hilmi Özden Eskişehir: Eskişehir Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Cevherî, Ebû Nasr, İsmail bin Hammâd. *es-Sihâh tacül lüğa ve sihâh el-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafür Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 2.Basım, 1979.
- Cüdeyî, Abdullah. *Akidetü's-selefiyye*. Riyad: Dâru'l İmam Malik, 1995.
- Cibrîn, Abdullah b. Abdurrahman. *Şerh-u usulü's-sünne li Ahmed b. Hanbel*. Riyad: Mektebet-ü Dâru'l Mesîr, 1999.

- Cüveynî, Ebü'l Meâli Abdullah *el-Akidetü'n-nizamiyye fi erkâni'l-İslamiyye*. Mısır: Mektebetü'l Ezheriyye, 1992.
- Cuhenî, Uveyzâ b. Mutrik. *Necd kable'l Vehhabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Cüsur, 2016.
- Çağatay, Neşet-Çubukçu, İbrahim. *Siyasi-İtikâdî İslâm Mezhepler Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1967.
- Çağlayan, Selin. *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*. İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları, 2011.
- Çağrııcı, Mustafa. *Zâhirî ve Selefi Din Yorumu*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2022.
- Çelenk, Mehmet. "18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik", *Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2 (2003).
- Dahlân, Zeynî. *ed-Dürerü's-seniyye fi'r-reddi 'ale'l-Vehhâbiyye*. Mısır: Mektebetü'l Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1950.
- Dımaşkî, Ebü'l-İz. *Şerhü't tahaviyye fi'l akideti's-selefiyye*. thk Ahmed Şâkir. Riyad: Vezaratü's-Şüûni'l İslamiyye ve'l Evkaf ve'd-Da' ve ve'l İrşad, 1997.
- Davud, Hacı Malik. *el-Hakaikü'l İslamiyye fi reddi 'ale'l mezaimi'l vehhabiyye*. İstanbul: Mektebetü'l Hakika, 1986.
- Dümeycî, Abdullah b. Ömer. *Fehmü's-selefi salih li'n-nususi's-şeriyye*. Riyad: Mecelletü'l- Beyân, 2015.
- Dımaşkî, bü'l-Ferec Zeynüddîn. *ez-Zeyl ala tabakâti'l-hanâbile*. Riyad: Mektebetü'l Âbikân, 2005.
- Derviş, Mediha Ahmed. *Târihu'd-devleti's-Suûdiyye*. Riyad: Dâru'ş-Şürük, 1980.
- Deniz, Yıldırım. *Orta Doğu'da Selefilik*. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Emin, Ahmed. *Züamâü'l-ıslâh fi'l-asri'l-hadîs*. Kahire: Mektebet-ü Nâhzati'l Mısriyye, 1948.
- Eserî, Abdullah b. Abdülhamid. *el-Veciz fi akideti's-selefi's-salihi*. İstanbul: Guraba Yayınları, 1997.
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslam'da İtikâdî, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*. çev. Sıbğatullah Kaya. Ankara: İmaj Yayınları, 2004.
- Ebu Zehra, Muhammed. *İbn Teymiyye hayâtuhu, asruhû, arâuhû, ve fikhuh*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1991.
- Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah. *İbn Kayyim el-Cevziyye-hayâtuhu âsâruhu mevârîduh*. Riyad: Dâru'l-Âsime, 2000.
- Eş'ari, Ebu'l Hasan. *Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve i htilafi'l Musallîn*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, 1990.

- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kamusu'l-muhit*. thk. Enes eş- Şâmî, Câbîr Ahmed. Kahire: Dâru'l- Hadis, 2008.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. *Çaġdaş İtikadi İslam Mezhepler Tarihi*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1991.
- Fevzan, Salih. *Dûrusün fi şerhi nevakizi'l-İslam*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşdi, 2005.
- Gazzâli, Ebu Hâmid Muhammed. *İlcâmü'l-avâm 'an İlmi'l-Kelâm*. Cidde: Dâru'l Minhâc, 2017.
- Gusn, Süleyman. *el-Havâric: neşetühüm, fırkahüm er-redd ala ebrazi akâidihim*. Riyad: Dâru Künüz-i İşbiliyye, 2009.
- Gümüšoġlu, Hasan. *Fıkhî Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Gümüšoġlu, Hasan. *İslam'da İtikâdî Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2022.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkilâp Yayınları, 2016.
- Gulpayġânî, Ali Rabbânî. *Fırak ve Mezahib-i Kelami* çev. Yunus Gürel. İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2014.
- Hasenî, Ali Hoşafçı. *Selefilik Adı Altındaki Görüşlere Selefice Cevaplar*. İstanbul: Yasin Yayınları, 2015.
- Hilâlî. Selim. *Limaza ihtartü menhecü's-selef*. Kahire: Dâru Ehl-i Hadis, 1999.
- Herras, Muhammed. *Hareketü'l vehhabîyye*. Riyad: Darü's-Sünne, 2007.
- Hilmi, Mustafa. *es-Selefiyye-Beyne'l-akideti'l-İslamiyye ve'l-felsefeti'l-garbiyye*. İskenderiyye: Dâru'd-Da' ve, 1991.
- Haz'al, Hüseyin Halef. *Tarihü'l-Cezireti'l-Arabiyye fi asri's-şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 1968.
- Hakkı, İzmirli İsmail. *Yeni İlmi Kelam*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Hoşafçı, Seyyid Ali. *Selefiler ve Vehhabiler Reddiye*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012.
- Hilmi, Mustafa. *Kavâidü'l menheci fi'l fikri'l İslam*. İskenderiyye: Dâru'd- Da' ve, 1996.
- Hilmi, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed. *İslam Tarihi-Hz. Peygamberden Günümüze Kadar*, sad. Ziya Nur Aksun. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.
- Richard Hartmann, Richard. "Vehhabiler", çev. Onur Özataġ, *Vehhabiler I-Teori, Doktrin ve Tarih*, haz. Onur Özataġ. Ankara: Doġu Batı Yayınları, 2022.

- İşcan, Zeki. “Selefilğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Planı”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmet Kavas. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- İşcan, Mehmet Zeki. *Selefilik İslami Köktencilğin Tarihi Temelleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.
- İskenderoğlu, Muhammer. “Önsöz”, *Günümüz Selefiligi, Tasfiyeci, Siyasi ve Cihadi Eğilimler*, ed. Muammer İskenderoğlu. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- İbn, Bâz, Abdül Aziz. *Muhammed b. Abdulvehhab-da‘vetuhu ve siratühü*. Riyad: Daru’l Kâsım, 1997.
- İbn, Abdulvehhâb. Muhammed. *Keşfü’s-Şübühât*. Riyad: Vezaratü’l Şuûni’l İslâmiyye ve’l Evkâfi ve Da‘veti ve’l İrşâd, 1997.
- İbn, Abdulvehhâb. Muhammed. *Kitâbü’t-Tevhîd*. Mısır: Mektebet-ü’l Ulum-i ve’l Hikem, 2008.
- İbn. Abdulvehhâb. Muhammed. *el-Vâcibâtü’l mütehattimatü’l ma‘rifetü*. Riyad: Mektebü’l Himme, 1997.
- İbn, Abdulvehhâb. Muhammed. *el-Usulü’s-selâse ve edilletüha*. Riyad: Vezaratü’l-Evkaf ve’s-Şuuni’l-İslamiyye, 1999.
- İbn, Abdulvehhâb. Muhammed. *el-Vâcibâtü’l mütehattimatü’l ma‘rifetü ala külli müslimin ve müslimetin*. Riyad: Mektebü’l Himme, 1997.
- İbn Abdulvehhâb. *Resâ’ilü’t-Tevhid*, thk. Ebû Malik Riyâşî Ahmed b. Ali Müsennâ Kufeylî. Yemen: Dâru’l Hadis, 2008.
- İbn, Gannâm, Ebu Bekr. *Târîhu Necd*. Beyrut: Dâru’s-Şuruk, 1994.
- İbn, Gannam, Ebu Bekr. *Ravzatü’l-efkâr ve’l-efhâm limurtâd hâl el-İmam ve ta‘dât gazavât zeviyel-İslâm*, nşr. Süleyman b. Salih el-Harâşî. Riyad: Dâru’l Sülûsiyye, 2010.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlmi Kelam*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2018.
- İbn, Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü’l arap*. thk. Haşim Muhammed eş-Şâzelî. Kahire: Dâru’l-Me’ârif, 1707.
- İbn. Hazm, Ebû Muhammed. *el-Fasl fi’l milel ve’l-ehvâ ve’n-nihal*. Kahire: Mektebetü’s-Selâmi’l-Âlemiyye, 1929.
- İbn, Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed. *Mecmûu fetâvâ*. Medine: Vezâratü’l-Evkâf, 2004.
- İbn. Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed. *Der’ü tearüzi’l-akl ve’n-nakl*. nşr. M. Reşâd Sâlim. Riyad: Muhammed b. Suud Üniversitesi, 1991.

- İbn, Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed. *Minhâcu's-sünneti'n-Nebeviyye fi'n-nakdi kelami's-Şîa el-Kaderiyye*, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim. Riyad: Muhammed b. Suud Üniversitesi, 1986.
- İbn, Teymiyye, Takiyüddin Ahmed. *Kitabü'l esmâ ve's-sıfat*. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1998.
- İşcan, M. Zeki. "Selefilğin Şiilik Değerlendirmeleri Bağlamında Nefret ve Şiddet Söylemi", *e-makalât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Eylül 2013).
- İbn, Hanbel, Ahmed. *er-Reddu 'ale'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdika*, thk. Sabri b. Sellame Şahin. Riyad: Dâru's-Sebât, 2002.
- İbn. Hanbel, Ahmed. *Kitabü'z-zühd*, thk. Muhammed Celal Şeref (Beyrut: Dâru'n-Nahzati'l-Arabiyye, 1981.
- İbn, Bişr, Osman. *Unvânu'l-mecd fi târihi Necd*. Riyad: Dâru'l Melik Abdülaziz, 1982.
- İsfahânî, Râğıb. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*. thk. Nizar Mustafa el-Bâz. Mekke: Mektebetü'n-Nezzâr, ts.
- İbn, Hazm, Ebû Muhammed. *el-Fasl fi'l milel ve'l- ehvâ ve'n-nihal*. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Selâmi'l-Âlemiyye, 1929.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed. *Te'vil-i muhtelifi'l hadis*, thk. Muhammed Muhyiddin el-Asfar. Beyrut: Mektebetü'l- İslamî, 1999.
- İbn. Mace, Ebû Abdullah Muhammed. *Sünen-i İbn Mace*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. Mısır: Dâru İhya-i'l Kütübi'l- Arabiyye, 2010.
- İbn, Kayyım, el-Cevziyye. *Zâdü'l meâd fi hedyi'l-ibâd*. Beyrut: Müessetü'l Risâle, 2009.
- İbn, Kayyım, el-Cevziyye. *İ'lâmü'l-muvaqqı'în 'an rabbi'l- 'âlemîn*. Riyad: Dâru İbn Cevziyye, 2000.
- İğde, Muhyettin. *Siyâsî İtikâdî Bir Mezhep Olarak Hanbeliliğin Teşekkül Süreci*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Muammer İskenderoğlu, Muammer. "Önsöz", *Günümüz Selefiligi, Tasfiyeci, Siyasi ve Cihadi Eğilimler*, ed. Muammer İskenderoğlu. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Kubat, Mehmet. *İslam Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2017.
- Kutlu, Sönmez. *Çağdaş İslami Akımlar ve Sorunları*. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Kutlu, Sönmez (ed.), *Zâhirî ve Selefi Din Yorumu*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.

- Kûsî, Müfrîh b. Süleyman. *el-Menhecu's-selefi-tarifuhu tarihihu mecalâtuhu kavaiduhu hasâisuhu*. Riyad: Dâru'l-Fazile, 2002.
- Kerim, Abdüsselâm. *Usul-i da'veti's-selefiyye*. Kahire: Darü'l Minhâc, 2012.
- Kanevcî, Muhammed. *Katfu's-semeri fi beyâni akîdeti ehl-i eser*. Riyad: Vezarâtü's-Şuuni'l İslamiyye ve'l Evkafi ve Da'veti ve'l İrşâdi, 2000.
- Kattan, Ahmet-Tahir, Muhammed. *İmamü't-tevhid Muhammed b. Abdulvehhâb*. İskenderiyye: Darü'l İmân, y.y.
- Kutlu, Sönmez. "Ehl-i Sünnet'in Teşekkül Süreci ve Fikrî Çerçevesi", *İslam Mezhepler Tarihi*, ed Hasan Onat-Sönmez Kutlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Kannevcî, Muhammed Siddîk. *Katfû's-semeri fi beyâni akîdeti ehl-i eser*. Riyad: Vezarâtü's-Şuuni'l İslamiyye ve'l Evkafi, 2000.
- Kaya, Mahmut (ed.) vd., *Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Kubat, Mehmet. "Selefiyye ile Neo-Selefilğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler 6/2* (Haziran 2017), 1-19.
- Kubat, Mehmet. "Geleneksel Selefi Anlayış ile Neo-Selefi Tavrı Arasındaki Bazı Temel Farklar", *Selefilik*, ed. Doğan Kaplan. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Korkmaz, Sıddık. "Selefilğe Karşı Reddiyeler", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmed Kavas. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Kurşun (ed.), Zekeriyya. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2019.
- Kurşun, Zekeriyya. *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2021.
- Koca, Ferhat. *İslam Düşüncesinde Selefilik Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Kutlu, Sönmez. *Selefilğin Arka Planı. İslam düşüncesinde İlk Gelenekçiler*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Keskinoğlu, Osman. *İslâm Dünyası Dün ve Bugün*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1964.
- Lutskiy, Borisoviç. *Arap Ülkelerin Yakın Tarihi*, çev. Turan Keskin. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2011.

- Müslim, b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 4 Cilt. Kahire: Matbaatü'l Bâbî el-Halebî, 1955.
- Mukaddem, Muhammed b. Ahmed. *Havle havâtır Vehhâbiyye*. İskenderiyye: Dâru't-Tevhid, 2008.
- Nâfi, Mûsâ vd. (ed.). *Arap Dünyasında Selefîlik ve Selefî Hareketler*. İstanbul: Yarın Yayınları, 2016.
- Nâfi, Mûsâ. *ez-Zâhiretu's-selefiyye*. Doha: Dâru'l Arabiyye, 2014.
- Nâfi, Mûsâ. *Arap Dünyasındaki Selefîlik ve Selefî Hareketler*, çev. Nurullah Çakmaktaş. İstanbul: Yarın Yayınları, 2016.
- Nesâî, Abdurrahman Ahmed. *Sünen-i Nesai*. Kahire: Mektebetü'l Ticariyyeti'l Kübra, 1930.
- Osman, Muhammed Fethî. *es-Selefiyye fi'l-müctemeâti'l-muâsıra*. Kuveyt: Dâru'l Kalem, 1981.
- Onat, Hasan. *İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2022.
- Ömer, Abdullah. *Fehmü's-selefi's-sâlihi li'n-nususi's-şer'iiyyeti ve'r-raddi ale's-şübühâti*. Riyad: Mektebetü'l Melik, 2015.
- Raymond, Jean. *Vehhabilerin Ortaya Çıkışı*, trc. Ramazan Adıbelli. Adana: Karahan Yayınları, 2010.
- Rızâ, M. Reşid. *el-Vehhâbiyyûn ve'l-hicâz*. Kahire: Matbaatü'l Menâr, 1925.
- Rummân, Muhammed. *es-Selefiyyûn ve'r-râbî'u'l-arabî: suâlu'd-din ve'd-dimukrâtiyye fi's-siyâseti'l-arabiyye*. Beyrut: Merkez-u Dirâsâti'l-Vahdeti 'l-Arabiyye, 2013.
- Sabri, Eyüp. *Vehhâbilik Tarihi*, haz. Rabia Şişman. İstanbul: Önsöz Yayınları, 2016.
- Sabri, Eyüp. *Tarih-i Vehhabiyyin*. İstanbul: Tercümân-ı Hakikât Yayınları, 1296/1879.
- Selman, Muhammed. *Da'vetü şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve eserüha fi'l-âlemi'l-İslamî*. Riyad: Vezarâtu's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l Evkâfi ve Da'vet-i ve'l İrşâdi, 1999.
- Semrî, Sa'di bin Hamûd. *Da'vetü's-selefiyye hakikatüha usulüha hasâisüha meâlimiha*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2020.
- Selîm, Amr Abdulmun'im. *Şerh-u usûli'd-davet'us-selefiyye-allâme muhaddis-şeyh Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî*. Mısır: Dâru'z Ziyâ, 2002.

- Sılı, Seyyid. *el-Akidetü's-selefiyye beyne'l imam İbn Hanbel ve'l-imam ibn Teymiyye*. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1993.
- Sâbunî, İsmail b. Aburrahman. *Akidetu's-selef ve ashâbu'l-hadis*. thk. Nasır Abdurrahman b. Muhammed el-Cud'î. Riyad: Dâru'l-'A'sime, 1998.
- Sekkaf, Hasan b. Ali. *es-Selefiyyetü'l-vehhabiyye*. Beyrut: Dâru'l-İmam'i-r-Revvas, ts.
- Suheyimî, Salih b. Sa'd. *İtikatta Selefin Menheci ve Müslümanların Vahdetteki Yeri*, çev. Ahmed Çetin. İstanbul: İnsanlar Yayınları, 2016.
- Salâbî, Ali Muhammed. *Sıfatü rabbi'l beriyye ala menheci akideti's-selefiyye*. Kahire: Mektebetü'l Tefikiyye, 1990.
- Sâbunî, İsmail b. Aburrahman. *Akidetü's-selef ve ashâbü'l-hadis*, thk. Nasır Abdurrahman b. Muhammed el-Cud'î. Riyad: Dâru'l-'A'sime, 1998.
- Saîdî, Abdülmüteâl b. Ahmed. *el-Müceddidün fi'l-İslâm mine'l-karni'l-evvel*. Kahire: Mektebetü'l Adab, 1995.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl . *el Vâfi bi'l-vefeyât*. Beyrut: Dâru İhyâ-i Türâs, /2000.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn. *A'yânü'l-asr ve avânün nasr*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l- Muasır, 1998.
- Sübhanî, Ca'fer Meal *vehhabiyyin fi hutatihim ve akaidihim*. Tahran: Müessetü'l Fikri'l İslami, 1985.
- Şehristânî, Tâcüddin. *el-Milel ve'n-nihal*. Beyrut: Dâru'l Kütüb ve İlmiyye, 1992.
- Şâmî, Salih Ahmed. *İbn Kayyim el-Cevziyye dâiye'l meslahı ve 'l âlimi 'l mevsu'*. Beyrut: Dâru'l Kalem, 2008.
- Şevkânî, Muhammed. *et-Tühfe fi mezâhibi's- selef*, thk, Said Âsım Ali. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1989.
- Şeker, Farih M. *Osmanlılar ve Vehhabilik*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007
- Sönmez, Vecihi. "Selef düşüncesinin Tarihi Arka Planı ve Selefilik", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 9/10 (2010).
- Turkî, Ebu Umeyr. *Tevhid imamı Muhammed bin Abdulvehhâb*. İstanbul: Kitap ve Sünnet Yayınları, 2013.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed. *el-Camiu's-sahih*, thk. Heyet. Mısır: Matbaatü'l-Halebî, 1985.
- Türkel, Rifât. "Suûdî Arabistan Dışında Vehhâbilik Etkisi", *Selefilik*, ed. Doğan Kaplan. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.

- Türkel, Rifat. “Vehhabilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmet Ümit. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Torun, Dilek. “Selefilik, Vehhâbîlik, Tasavvuf”, *Tematik Tasavvuf Toplantıları* ed. Ahmed Haksever. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019.
- Teftâzânî, Sadüddin b. Abdullah. *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l Ezheriyye, 1987.
- Temimî, Muhammed b. Halife *Mü'tekadü ehl-i's-sünne ve'l cemâa fi tevhidi'l esmâ ve's-sifat*. Riyad: Mektebetü Ezvai's-Selef, 1999.
- Timür, İhsan. “Ehl-i Sünnet'e İnhisarcı Yaklaşım: Çağdaş Selefi Çevrelerde Matürîdilik Karşıtlığı”, *Ehl-i Sünnet*, ed. Mustafa Aykaç. İstanbul: Ensar Yayınları, 2020.
- Uzun, Yakup. “Kur'an Tilavetinde Selef”, *Selefilik*, ed. Mehmet Çelenk. İstanbul: Nobel Yayınları, 2022.
- Uludağ, Süleyman. *İslam Düşüncesinin Yapısı, Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Useymîn, Muhammed b. Salih. *Şerhu lümati'l i'tikad*. Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1984.
- Useymîn, Muhammed b. Salih. *Necd kubeyli zuhuri's-şeyh Muhammed b. Abdulvehhab*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2010.
- Useymîn, Muhammed Salih. *el-Kavlü'l müfid ala kitabü't tevhid*. Riyad: Dâru İbn Cevzi, 2003.
- Ulye, Abdulfettah Hasan. *Muhâzarâtün fi târihi'd-devleti's-suûdiyyeti'l- ülä*. Riyad: Dâru'l Mürh, 1991.
- Ülkü, Hayatî. *Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2015.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. *İslâm Tarihi Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971.
- Yıldırım, Ergün. *Cihad ve İsyân*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Yalçın, Ahmet. *Selefi Düşünce'nin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2020.
- Yolcu, Abdullah. *Selef-i Sâlihîn Akidesi*. İstanbul: Guraba Yayınları, 2018.
- Zehebî, Ebû Abdullâh b. Osmân. *Siyeru a'lamin nübelâ*, thk. Şuayip el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Zâhir, Muhammed Kamil. *Da'vetü'l vehhabiyye ve eserüha fi'l fikri'l islamiyyi'l-hadis*. Lübnan: Darü's-Selam, 1993.

Watt, Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. trc. Ethem Ruhi Fığlalı.
İstanbul: Sarkaç Yayınları, 2010.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Ahmet YAĞDI

Uyruğu: Türkiye

Doğum Yeri ve Tarihi:

Tel:

E-posta:

YABANCI DİL: Orta Derecede İngilizce ve Almanca. İleri düzeyde Arapça.

YAYINLAR: Ahmet Yağdı, "Ayrılkçı Zihnin Ürünü: Seleflik-Vehhâbîlik İlişkisi Meselesi", *Ordu İlahiyat Dergisi* 1/1(Eylül 2023)